

**FRIEDRICH AUGUST VON HAYEK'İN
KENDİLİĞİNDEN DÜZEN FİKRİ**

Sedat BİNİCİ

**Yüksek Lisans Tezi
Felsefe Anabilim Dalı
Doç. Dr. M. Hanifi MACİT
2017
Her Hakkı Saklıdır**

**T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANABİLİM DALI**

Sedat BİNİCİ

**FRIEDRICH AUGUST VON HAYEK'İN KENDİLİĞİNDEN DÜZEN
FİKRİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**TEZ YÖNETİCİSİ
Doç. Dr. M. Hanifi MACİT**

ERZURUM-2017

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ BEYAN FORMU

03/03/2017

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

BİLDİRİM

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Uygulama Esaslarının ilgili maddelerine göre hazırlamış olduğum "*Friedrich August von Hayek'in Kendiliğinden Düzen Fikri*" adlı tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kâğıt ve elektronik kopyalarının Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Uygulama Esaslarının ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

- Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.
- Tezim/Raporum sadece Atatürk Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- Tezimin/Raporumun 3 yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

[Tarih ve İmza]

[Öğrencinin Adı Soyadı]

Sedat BİNİCİ

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Doç. Dr. M. Hanifi MACİT danışmanlığında, Sedat BİNİCİ tarafından hazırlanan bu çalışma 03 / 03 / 2017 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından. Felsefe Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Doç. Dr. M. Hanifi MACİT

Jüri Üyesi : Yrd. Doç. Dr. Kutsi KAHVECİ

Jüri Üyesi : Yrd. Doç. Dr. Cüneyt COŞKUN

İmza:
İmza:
İmza:

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir. 03 / 03 / 2017

Prof. Dr. Mehmet TÖRENEK
Enstitü Müdürü

F-85/01/21.10.2016

İÇİNDEKİLER

ÖZET	II
ABSTRACT	III
ÖNSÖZ	IV
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM**FRIEDRICH AUGUST VON HAYEK'DE KENDİLİĞİNDEN DÜZEN****FİKRİNİN TEMEL KAYNAKLARI**

1.1. HAYEK'İN BİLGİ KURAMI	23
1.1.1. Kurucu Rasyonalizm ve Eleştirisi	24
1.1.2. Hayek'in İnsan Tasarımı (Algısı).....	34
1.1.3. Hayek'de Aklın ve Bilginin Mahiyeti	39
1.1.4. Hayek'de Genişlemiş (Büyük) Toplum ve Bilginin Sınırsızlığı.....	49

İKİNCİ BÖLÜM**FRIEDRICH AUGUST VON HAYEK'İN KENDİLİĞİNDEN DÜZEN FİKRİ**

2.1. DÜZEN KAVRAMI	57
2.1.1. Düzenin İki Kaynağı	58
2.2. KENDİLİĞİNDEN DÜZEN	62
2.2.1. Kendiliğinden Düzen ve Yapma(Planlı veya Organize) Düzen.....	65
2.2.2. Kendiliğinden Düzen ve Sosyal (Kültürel) Evrim İlişkisi	77
2.2.3. Kendiliğinden Düzen Kurallarının Yapısı	83
2.2.4. Kendiliğinden Düzenin Ayırt Edici Özellikleri.....	92

SONUÇ	99
--------------------	-----------

KAYNAKÇA	108
-----------------------	------------

ÖZGEÇMİŞ	116
-----------------------	------------

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

FRIEDRICH AUGUST VON HAYEK'İN KENDİLİĞİNDEN DÜZEN FİKRİ

Sedat BİNİCİ

Tez Danışmanı: Doç. Dr. M. Hanifi MACİT

2017, 116 sayfa

Jüri: Doç. Dr. M. Hanifi MACİT

Yrd. Doç. Dr. Kutsi KAHVECİ

Yrd. Doç. Dr. Cüneyt COŞKUN

Yirminci yüzyıl, insanlık tarihi açısından çok önemli tarihsel ve geleneksel kırılmaları temsil etmiştir. Merkezi planlamaya dayalı ekonomiler ve refah devlet gibi yapılar toplumun gelişmesine ve ilerlemesine katkı sağlamıştır. Lakin bu gelişme ve ilerleme, bireyin toplumdaki önceliğini sorun haline getirmiştir. Bireyi, özgürlüğü ve hukukun üstünlüğünü temel alan liberalizme olan ilgiyi azaltarak, toplumun totaliter bir yapıya dönüşmesine de zemin hazırlamıştır. Böyle bir toplumun totaliter bir yapıya dönüşmesini engellemek ve liberal geleneğe olan ilgiyi yeniden canlandırmak için en etkili gelişmeyi de Friedrich August von Hayek'in sosyal alana yönelik düşünceleri oluşturmuştur.

Hayek, böyle bir ortamda bireylere ve onların özgürlüklerine verdiği değerle, toplumsal düzenin tasarımı bir şekilde dizayn edilmesine karşı çıkışı temsil etmiştir. O, toplumun kendi değerleri ve tecrübeleriyle '*bir toplumsal düzenin varlığı*' fikrini ortaya koymuştur. Düşünürü göre toplumsal düzen, insan tasarımı olarak değil, insan eylemleri sonucunda kendiliğinden bir evrim süreciyle ortaya çıkmaktadır. Bu bakış açısı, yani toplumu kendiliğinden düzen fikri ile açıklamaya çalışmak, toplumun totaliter bir yapıya dönüşmesine veya oluşmasına da engel olarak görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Toplum, Birey, Özgürlük, Tasarım, Kendiliğinden Düzen.

ABSTRACT

FRIEDRICH AUGUST VON HAYEK'S IDEA OF SPONTANEOUS ORDER

Sedat BİNİCİ

Advisor: Assoc. Prof. Dr. M. Hanifi MACİT

2017, 116 pages

Jury: Assoc. Prof. Dr. M. Hanifi MACİT

Assist. Prof. Dr. Kutsi KAHVECİ

Assist. Prof. Dr. Cüneyt COŞKUN

20th Century represented historical and traditional fractions that are very significant to human history. Centrally planned economies and the formations like welfare state contributed to the development and progress of the society. However, this development turned the priority of the individual in the society into a problem. This situation decreased the interest in liberalism which grounds on individual, liberty and superiority of law, and paved the way for turning into a totalitarian structure in the society. Social thoughts of Friedrich August von Hayek constituted the most effective development in order to prevent such a society from turning into a totalitarian structure and to refresh the interest in liberal tradition.

Hayek represented the revolt against designing the social order regarding the individuals and their value of liberty in such an environment. He put forward the idea of *'the existence of a social order'* with the society's own values and experiences. According to philosopher, social order evolves not as a human design but as a result of human actions. This point of view that is trying to explain the society with the idea of spontaneous order has been regarded as an obstacle in the turning or evolving of the society into a totalitarian structure.

Keywords: Society, Individual, Liberty, Design, Spontaneous Order.

ÖNSÖZ

Bu tez çalışmasında, 20. yüzyılın en önemli düşünürlerinden biri olan Friedrich August von Hayek'in '*kendiliğinden düzen*' kavramı detaylı ve sistematik bir şekilde incelenmeye çalışılmıştır.

Hayek, akademik kariyeri boyunca bütün planlama şekillerine karşı çıkmış ve birçok sosyal teorisyen ve düşünürün tartışmadığı konulara cesur ve radikal açılımlar getirmeye çalışmıştır. Hayek, liberal geleneğin niteliği olan birey, özgürlük, hak, sınırlı devlet, eşitlik gibi kavramların önemini açık yüreklilikle ifade etmiş, bir sosyal düzenin gerekliliğini savunmuş ve bilinen liberal gelenekten ayrılmıştır. Bu açıdan Hayek, tüm çalışmalarında otoritelerce bir Neo-liberal sosyal teorinin habercisi sayılmıştır.

Çalışmam sırasında engin bilgi ve tecrübelerinden geniş bir şekilde faydalandığım danışman hocam Doç. Dr. Muhammet Hanifi MACİT'e ve çalışmamız sırasında yardımlarını hiç esirgemeyen Yrd. Doç. Dr. Kutsi KAHVECI'ye şükranlarımı sunarım.

Erzurum-2017

Sedat BİNİCİ

GİRİŞ

“Düzen içinde ilerleme, ilerleme içinde düzen”¹

August Comte

‘Düzen’ kavramı, sosyal bilimler içerisinde toplum teorisyenlerinin en çok söylem* haline getirdikleri veya tartıştıkları problemlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Düzenin ne olduğu, mevcut düzenlerin nasıl evrildiği², ne ölçüde değişip ilerlediği ve de belirli bir dönemde bulunan düzen kalıplarının doğası ve niteliğiyle ilgili sorular, toplum teorisyenlerinin cevaplamaya çalıştıkları sorulardır. En geniş anlamıyla düzen, “bir takım şeylere ve amaca göre verilen kurallı durum, tertip, intizam; evreni, toplumu ya da hükümeti oluşturan, yöneten yasa veya kuralların tümü”³ şeklinde tarif edilmektedir.

Günümüzde bu kavram, büyük oranda insanlar arasındaki uyum ya da toplumsal barış olarak anlaşılmaktadır. Bununla birlikte, Modern Çağ öncesi dönemlerde Tanrı’nın ve doğanın ya da her ikisinin önceden tasarlamış olduğu istikrarlı ve hiyerarşik düzenin sürdürülmesi şeklinde ortaya çıkmaktadır. Aynı zamanda düzen, insan ilişkilerinde düzenliliğin olması, kaosun olmaması olarak da görülmektedir. Bugün artık ayrıcalıklara ve sahip olunan güçlere göre dağıtılmış kapalı bir toplumla ilişkilendirilmemesi, düzen düşüncesine hala büyük değer verildiğinin kanıtıdır. Çünkü düzen, farklı çıkarları ve değerleri olan insanlara, toplum içinde kavgalara ve çatışmalara başvurmadan yaşamalarına imkân vermektedir.⁴

Düzen kavramı üzerine değerlendirme yapıldığı zaman, onun sadece çıkar toplumlara özgü olmadığı, insan dünyası dışında da bir düzenliliğin var olduğu pekâlâ görülmektedir. Nitekim dış dünyamızı çevreleyen fiziksel ve kimyasal düzenlilikler,

¹ Aydın Yaka, *Sosyal Değişme: Türk Modernleşmesi*, Gündoğan Yayınları, İstanbul 2011, 35.

* “Söylem sözcüğü, oldukça geniş bir kavramsal içeriğe sahiptir: Burada söz konusu olan, felsefenin kendisi, her şeyiyle felsefe; konusuyla, benimsediği yöntem ya da yöntemlerle; bakış açısıyla ve somut olarak dile getirilişiyle, daha önceki zaman boyutuyla yer alan kendisiyle, her şeyiyle felsefenin kendisidir. Söylem, felsefenin sadece dilsel yanı değildir. Felsefe, konusuyla, konusuna yaklaşımıyla, bu yaklaşımı dile getirilişiyle bir bütündür.” Bkz. Betül Çotuksöken, *Felsefi Söylem Nedir?*, Ara Yayıncılık, Ankara 1991, 54.

² Şükrü Yazğan, “Karmaşık Sosyal Sistemlerde ‘Düzen’ Kalıplarının Fraktal Yapısı”, *Science and Engineering Journal of İstanbul Kültür University*, 4 (2), 2006, 209.

³ Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük*, (6. Baskı), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1974, 252.

⁴ Nigel Ashford, *Özgür Toplumun İlkeleri*, (Çev. Can Madenci), Liberte Yayınları, Ankara 2009, 127.

biyolojik sistemler bir düzen örneği olarak karşımıza çıkmaktadır.⁵ Dolayısıyla yaşamın olanaklı olduğu her yerde – doğada, hayvanların alışkanlıklarında, insanların geleneklerinde ve yasalarında – görülebileceği gibi belli ölçüler çerçevesinde düzenin gerekli olduğu düşünülmektedir.⁶

Bu bağlamda insanlar da, belli hedeflerini yerine getirebilmek veya beklentilerini karşılamak için bir düzene ihtiyaç duymaktadırlar. Başka bir deyişle, bir toplumdaki bireylerin çok sayıdaki beklentileri veya amaçları, ancak düzenin varlığıyla olanaklıdır. İnsanın yaratılışından beri toplum düzeninin, nereden ve nasıl kaynaklandığı, insan zihnini meşgul etmiştir.⁷ Nitekim düşünce tarihinde düzene ilişkin soruşturma Antikçağa kadar geri götürülebilir. Bu dönemin düzen düşüncesi, kimi zaman Tanrı buyruğu, doğuştan gelen özellikler ve Tanrı tarafından seçilmiş olma; kimi zaman ise bilgili ve erdemli olma, düzenin kaynağını teşkil etmiştir. Kısacası, Antikçağda düzen algısı ve onun kaynağı, toplumun dışında bir aşkınlaştırma çabasıdır. Ancak Rönesans ile birlikte Antikçağın paradigması tersine dönmeye başlamış ve düzenin kaynağını toplum içerisinde aramaya yönelik düşünceler çoğalmıştır. Bu düşüncenin arka planındaki en temel öge ise, Ortaçağ Felsefesinde var olan insanın yetersizliği ve yetkinsizliği düşüncesidir ki, bu da Rönesans ile birlikte sorgulanmaya başlanmıştır. Aydınlanma dönemiyle birlikte zirveye ulaşan bu düşüncenin temel amacı, insanı geçmişin otoriter baskısından kurtarmak ve ona ontolojik olarak sahip olduğu özgürlüğü yeniden kazandırmaya çalışmaktır. Aydınlanma paradigmasına göre insan, sadece kendi kaderini yönetmekle kalmayıp, aynı zamanda doğayı ve toplumu da kendi faydasına uygun bir biçimde tasarlayabilecek güce ve akla sahip bir varlıktır.⁸

Aydınlanmanın rasyonel otonom öznesi, aklın gücüne dayanılarak, moral, sosyal ve siyasal teoriler geliştirilebileceği iddiasındadır. Ancak bu dönem sonrası eleştirmenlere ve özellikle de İskoç düşünürlerine göre, aklın gücünü bu şekilde abartmak hem insan doğasının gerçek mahiyetini anlamsız kılmakta hem de bu doğaya dayanan sosyal düzen üzerinde yıkıcı bir etki yapmaktadır.⁹ Ayrıca onlar, insan aklına

⁵ Sururi Aktaş, *Hayek'in Hukuk ve Adalet Teorisi*, Liberte Yayınları, Ankara 2001, 56.

⁶ Ahmet Cevizci, *Paradigma Felsefe Sözlüğü*, (3. Baskı), Paradigma Yayınları, İstanbul 1999, 278.

⁷ Aktaş, 56-57.

⁸ İlyas Söğütü, “İki Farklı Epistemoloji İki Farklı Siyaset: Rasyonalist ve Ampirist Siyasetin Felsefi Kökenleri”, *Liberal Düşünce Dergisi*, 13 (51-52), 2008, 197-198.

⁹ Fatih Duman, “Edmund Burke’te Muhafazakârlığın Liberal Temelleri: Rasyonalizm, Sosyal Teori ve Siyaset”, *Liberal Düşünce Dergisi*, 15 (57-58), 2010, 105.

duyulan bu aşırı güvenin* – Aydınlanmanın özgürlük idealiyle çelişkili olarak – toplumu totaliter, otoriter ve baskıcı yönetimlere götürdüğünü iddia etmektedirler. Nitekim Karl Popper'un ifadesiyle söylessek; '*Dünyayı cennet yapma ütopyasının sadece bir cehennemle sonuçlanmasıydı.*'¹⁰

Yukarıdaki ifadelerden de anlaşıldığı gibi, bir toplumsal düzenin kaynağında – Antikçağ paradigması ve onun bir uzantısı olan Ortaçağ Felsefesini dışta bırakırsak ya da Rönesans Felsefesi sonrası düşünce geleneğini düşünürsek – genel olarak iki farklı düşüncenin var olduğunu görmek mümkündür. Bunlardan ilki, insan aklı, bir toplumsal düzenin kaynağı ve bu düzende meydana gelen bir takım sorunlara çözümler üretebilme yeteneği olan planlama (tasarım veya organizasyon) anlayışıdır. Diğeri ise, bizatihi insan doğasında ortaya çıkan kendiliğinden düzen düşüncesidir. Son zamanlarda sosyal bilimlerde görülen önemli gelişmeler, insan doğasının ve tecrübesinin toplumsal kurallar oluşturma imkân ve yeteneğine sahip, sosyal ve siyasal canlılara döndürdüğü yönündeki klasik görüşün yeniden tartışılmasına neden olmuştur. Bu düşünce bize en azından, insanın sosyalliğinin doğasında** nelerin olduğu veya nelerin olmadığı hakkında daha doğru fikirlere sahip olmamıza imkân tanımaktadır.¹¹

Planlama düşüncesi, topluma yeni bir bilim anlayışı, siyasal düzen, iktisadi düşünce tarzı ve ahlak anlayışı sunmaktadır. Bu düşüncenin gerçekleşmesi (kendi kendine bırakılmayacak kadar) evrensel zorunluluk olduğu için, önündeki tüm engellerin ortadan kaldırılması gerekmektedir. Böyle bir süreç ve yöntem kendiliğinden meydana gelmeyecektir. Bu süreçte devlet, ideoloji ve zaman itici güç olarak devreye

---

*İnsan aklına duyulan güven en etkili meyvelerini, hiç şüphesiz siyaset alanında vermiştir. Akılcılığı sosyo-politik alana taşıma ve toplumsal yaşamı da bilimsel yöntemlerle açıklama ve tasarlama çabası, 1830'lu yıllarda Fransa'da ortaya çıkan '*Pozitivizm*'le olmuştur. Modern bilime dayanan ve bir politika öğretisi geliştirmeyi amaçlayan pozitivizm, zaman içerisinde dünya ölçeğinde popülerlik kazanarak rasyonalist, bütüncü ve devrimci birçok projenin ilham kaynağı haline gelmiştir. Bkz. Söğütü, 198.

¹⁰ Söğütü, 198.

**İnsan, doğası gereği tek bir birey olarak kendi ihtiyaçlarını giderecek durumdan yoksun olması gerçeği, onu diğer bireylerle etkileşim içine sokmaktadır. Bireyin bu etkileşim tarzının, insan evrimiyle yaşıt olduğu düşünülebilir. Ancak her şeyden önce insanın önde gelen özelliği, onun tek başına bir varlık olmaması veya toplumsal bir varlık olmasıdır. Calvin Wells, *İnsan ve Dünyası*, (2. Baskı), (Çev. Bozkurt Güvenç), Remzi Kitabevi, İstanbul 1984, 85; Toplumsal bir varlık olan insan, içinde bulunduğu toplum davranışlarını, değerlerini, adetlerini, geleneklerini vb. öğrenerek toplumun fonksiyonel bir üyesi olması gibi önemli bir işleve sahiptir. Esra Burcu, "Evrimsel Teorinin Sosyolojik Düşünce Üzerindeki Etkileri ve Sosyobiyojisi", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 15 (2), 1998, 177. Bu anlamda insanın en önemli özelliği, bireylerin birbirlerine karşı belli psikolojik tavır ve tepkileri geliştirmiş olmalarıdır. Onların genel bir çıkar birliği ve birlik ruhu vardır veya olması gereklidir. Wells, 120.

¹¹ Francis Fukuyama, *Büyük Çözülme, İnsan Doğası ve Toplumsal Düzenin Yeniden Oluşturulması*, (2. Baskı), (Çev. Hasan Kaya), Profil Yayıncılık, İstanbul 2009, 185-186.

sokularak, bütün değerlere bir müdahaleyi temsil edecektir.¹² Bu değerlere karşı müdahalenin meşru bir zemine oturtulması için bir ‘üst akıla’(liderlik) veya ‘üstün güce’ (devlet)¹³ gereksinim olduğu varsayılmaktadır. Buna paralel olarak, yirminci yüzyıl boyunca birçok sosyalist planlamacı düşünce, toplumu kendiliğinden gelişen bir düzenden ziyade, akıl yoluyla tasarlanabileceği görüşünden yola çıkmaktadır. Bu varsayım, söz konusu ‘üstün’ düzeni tasarlayanların, bunu yerine getirebilmek için yeterli bilgi ve güce sahip oldukları düşüncesine dayanmaktadır.¹⁴

Planlama düşüncesi, özellikle de günümüzdeki modern bilgi çağının karşı karşıya kaldığı ve büyük bir sorun olarak gördüğü teknolojik ve ekonomik değişim karşısında, diğer düzen teorilerinin toplumsal düzeni koruyup koruyamayacağı şüpheli olduğu için, vazgeçilmez bir teori olarak görülmektedir.¹⁵ Buna göre toplumsal olgularda amaçlı veya bilinçli örgütlenme, insan aklı tarafından yönlendirilmeyen kendiliğinden süreçlerin sonuçlarından her zaman üstündür veya daha önceden planlanan herhangi bir düzen, diğer düzen teorilerine göre siyasal ve sosyal gelişmeyi daha derinden etkilemektedir.¹⁶

Bu nedenlerden dolayı planlama düşüncesi, toplumlar için vazgeçilmez bir gerçek olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak bu düşünce karşısında yer alan Hayek’e göre, tarih boyunca din adamları, bilginler veya düşünürler, planlama düşüncesiyle insanın iyiliğini, faydasını, iyi bir hayat içinde standartların en yüksek düzeye çıkarılmasını ve aynı zamanda hürriyeti, adaleti ve refahı her zaman insanın iyiliği ve faydası için yapmadılar mı? Bunlar gibi toplumun yaşam seviyesini artırmaya çalışan önde gelen insanların yapmış oldukları, niçin şimdilerde gerçek mahiyetinden ziyade, insanlara ve toplumlara zararlı (kölelik, sefalet, savaş ve acı gibi) neticeler ortaya çıkarmaktadır? Neden insanlık faydasına yapılmak üzere çıkılan bu yolda insanların zararına dönüşen bir durumla karşı karşıya kalınmıştır? Aslında onların yapmış oldukları, planlı bir düzenle toplumun refahını tesis edebilme arzusudur. Hangi bilim adamı, düşünür ve din bilginine bakarsak bakalım, hepsinin nihai amaçları insanın mutluluğunu ve refahını gerçekleştirmektir. Bu ister kendi toplumlarında isterse başka toplumlarda olsun,

¹² Halis Çetin, “Muhafazakârlık: Kaosa Karşı Kozmos”, *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*, 1 (1), 2004, 101

¹³ Halis Çetin, 102.

¹⁴ Andrew Gamble, “Hayek ve Sol”, (Çev. Ataç Unlu), *Liberal Düşünce Dergisi*, 2 (6), 1997, 27

¹⁵ Fukuyama, 25.

¹⁶ Friedrich August von Hayek, “Entelektüeller ve Sosyalizm”, (Çev. H. Emre Bağce), *Doğu-Batı Dergisi*, 8 (30), 2004, 251.

hepsinin amaçları aynı noktada buluşmaktadır. Bu gibi insanlar aynı zamanda toplumların mutluluğu ve refahı için belli sistemler de öngörmektedirler. Ancak niçin bu sistemler, sonuçta insanın faydasına değil de zararına olmaktadır?¹⁷

Öte yandan Aristoteles'e göre de, gerçekten bütün insanlar eylemlerinde iyi saydıkları şeye ulaşmaya çalışmışlardır. Eğer bütün topluluklar iyi ve yararlı şeyi arzularsa, toplulukların en üstünü veya otoriteleri de en yüksek iyiyi amaç edineceklerdir.¹⁸ Ancak Hayek göre insanoğlu gerçeği görmese de veya görmek istemese de, dünyayı bugünkü duruma getiren yeni fikirlerdir veya insanların iradeleridir ya da insanın en yüksek iyiyi aramasıdır. İnsanı ve toplumu idare eden ve etmekte olan idealler, istikbal için gerçekleşecek amaçlar olarak görülmeye devam etmektedir. Aynı zamanda bu idealler, modern dönemle birlikte insanoğlunu olumlu ya da olumsuz yönde ne kadar değiştirmiş olduğunu¹⁹ ve insanın özüne uygun olmayan şeylerle de devam ettiğini bir türlü farkına varamamaktadırlar. Dolayısıyla planlama düşüncesini hayata geçirmeye çalışan bir takım düşünürler, insanın yüzyıllardır göstermiş olduğu gelişmeyi ve her insanca yapılan ideali sonlandıracak olan ilkel bir yasadırlık durumunu hazırlamışlardır.²⁰

İşte planlama düşüncesinin toplumlara getirmiş olduğu bu olumsuz durumları ortadan kaldırabilmek için – modern dönemin karmaşık yapısına uygun bir şekilde – klasik epistemoloji, 19. yüzyılda bir değişim geçirmiştir. Bu değişimle birlikte, düzenden tarihe kadar, durağan fikir olan üstün akıllarla toplumu değiştirme ve dönüştürme fikri yerini evrim fikrine bırakmıştır ki; bu fikir, yeni bir paradigmanın başlaması demektir.²¹ Aslında evrimci bilgi kuramının keşfetmiş olduğu temel prensip, bilginin yanılabilir olduğu ve tümevarım ile tündengelim, *a priori* ile *a posteriori* gibi yöntemlerin aslında birbirinden ayrı birer yöntem değil, birbirini tamamlayan yöntemler

¹⁷ Friedrich August von Hayek, *Kölelik Yolu*, (4. Baskı), (Çev. Turhan Feyzioğlu-Yıldırım Arsan-Atilla Yayla), Liberte Yayınları, Ankara 2010, 31-32.

¹⁸ Aristoteles, *Politika*, (11. Baskı), (Çev. Mete Tunçay), Remzi Kitapevi, İstanbul 2009, 7.

¹⁹ Hayek, *Kölelik Yolu*, 33-34.

²⁰ Hatta bu noktada aynı yazarın ifade ettiği şu düşünceleri savunanların kendiliğinden düzen üzerine ileri sürdükleri fikirleri yeniden gözden geçirmeleri yerinde olacaktır: “Faşizm ve Nazizm gibi kötülükleri, yalnızca akla başkaldırı ya da kabileciliğe geri dönüş hareketi olarak görmenin büyük bir yanlılığı olduğunu ileri sürer. Tersine bunlar, uzun bir kültürel evrim sürecinin ürünleridir. Bunları doğuran etkiler pek çok ve pek çeşitlidir.” Edward Mcnall Burns, *Çağdaş Siyasal Düşünceler(1850-1950)*, (2. Baskı), (Çev. Alaeddin Şenel), Birey ve Toplum Yayınları, Ankara 1984, 295.

²¹ Daryush Shayegan, *Yaralı Bilinç*, (3. Baskı), (Çev. Haldun Bayrı), Metis Yayınları, İstanbul 2012, 57.

olduğudur.²² Böyle bir durum sadece iktisadi bilimde değil, aynı zamanda toplumsal istikrarın hedefi ve önceliği; bireysel, sınıfsal, kuramsal ve kamusal tepkileri de göz önünde tutan kendiliğinden düzen anlayışı olarak anlaşılmaktadır.²³ Kendiliğinden düzen geleneği, insan bilgisinin ve aklının sınırlı olduğunu dikkate alarak, toplumsal düzeni, insan tasarımı değil, insan eylemlerinin niyetlenmemiş sonucu olarak görmektedir. Bu gelenek aynı zamanda, geçmişteki sosyal kurumların kendiliğinden düzenler olarak nasıl geliştiğini ve insanların farklı planlarını, tercihlerini koordine etmeye nasıl hizmet ettiğini anlatmaya çalışmaktadır.²⁴

Bu bağlamda Bernard Mandeville (1670-1733), David Hume (1711-1776), Adam Ferguson (1723-1816) ve Adam Smith (1723-1790)'e kadar uzanan kendiliğinden düzen geleneği, daha sonraları Avusturya Okulu'nun kurucusu Karl Menger (1840-1921) ve Ludwig Von Mises(1881-1973) tarafından geliştirilmiştir.²⁵ Mandeville, Hume, Smith ve Ferguson gibi İskoç Aydınlanmacılar, şüpheci ve anti-rasyonalist geleneği canlandıran düşünürlerdir. Bunlar, sosyal evrimi ve toplumsal değişimi anlamak için anti-rasyonalist kavramların öneminde ısrar etmişlerdir. Yani bu gelenek içindeki düşünürler, toplumsal düzenin nasıl oluştuğuna ve korunduğuna yönelik belirli bir metot önererek, düzen, dil, hukuk, piyasa gibi kurumların, tek tek bireylerin etkileşimi sonucu '*spontan*' bir şekilde meydana geldiğini ifade etmişlerdir. Onların her birisi için toplumsal kurumlar, bir üst akıl tarafından tasarlanmamış bir biçimde kendiliğinden gelişmiştir. Bu kurumlar kendiliğinden geliştikten sonra, başka birçok kurumun gelişimine de imkân vermişlerdir.²⁶

Hume, bir insanın gelecek üzerine bilgi sahibi olamayacağı öncülünden yola çıkarak, aklın tek başına orijinal bir fikir ortaya koyamayacağını düşünmüştür. Smith, insanın doğru ve yanlışla ilgili ilk ve temel ilkelerini akılla bulabileceğimiz fikrinin tamamen saçma ve anlaşılmaz olduğunu söylemiştir. Ferguson ise, toplumdaki bireyin her eyleminin gelecekteki sonuçlarını bilmeden yaptığını ve mevcut kurumların planlı

²² A. Dinç Alada, "Adam Smith'te Yanılabilirlik Fikrinin Güncelliği", (Der. Mine Kara-N. Emrah Aydınolat), *Görünmez Adam Smith*, İletişim Yayınları, İstanbul 2010, 53.

²³ Alada, 54.

²⁴ Steven Horwitz, "Smith'ten Menger'e ve Hayek'e: Kendiliğinden Doğan Düzen Geleneğinde Liberalizm", (Çev. Atilla Yayla), *Liberal Düşünce Dergisi*, 16 (64), 2011, 92.

²⁵ Engin Yıldırım ve Mehmet Duman, "Hayek ve Piyasanın Kendiliğinden Düzeni", *İstanbul Üniversitesi Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, (41-42), 1998, 240.

²⁶ Gamble, "Hayek ve Sol", 26; Ayrıca Bkz. Adem Karakaş ve Salih Alp, "F. A. Hayek'in Yaklaşımıyla Piyasa Mekanizması ve Özgürlük", *Liberal Düşünce Dergisi*, 11 (43), 2006, 7.

bir aklın aracılığıyla değil, insani eylemlerin sonucunda meydana geldiğini savunmuştur.²⁷ Başka bir deyişle Ferguson, toplumun kendiliğinden düzen için ‘*insan tasarımının değil, insan eyleminin sonucu*’ olduğunu öne sürmüştür. Menger ise hukuk, dil, piyasa ve devlet gibi kurumların tarihi gelişmeyi amaçlayan veya kendiliğinden meydana gelen sonuçları olduğunu iddia etmiştir ki, bu listeye Mises’de parayı eklemiştir.²⁸

Yukarıda kısaca ifade etmiş olduğumuz kendiliğinden düzen geleneğinin savunucularını, şimdi daha ayrıntılı ele alarak, kendiliğinden düzen fikri için bir temel oluşturmaya çalışacağız. Bunun için Bernard Mandeville, David Hume, Adam Ferguson, Adam Smith, Carl Menger ve Ludwig von Mises üzerine değerlendirmelerimizi yoğunlaştıracamız. Böyle bir silsile ekseninden hareketle çalışmamızın ana karakteri olan 20. yüzyılın liberal düşünürü, Friedrich August von Hayek(1889-1992)’in ‘*kendiliğinden düzen fikrine*’ sağlam bir zemin hazırlamış olacağız.

Mandeville’den Hayek’e giden kendiliğinden düzen geleneği, anti-rasyonalizm veya anti-rasyonalist ahlak anlayışı olarak belirlenebilir.²⁹ Bu kendiliğinden düzen geleneğini ilk ifade eden düşünür, *Arı Masalı (The Fable of the Bees)* adlı kitabıyla Bernard de Mandeville olmuştur. O, bu eserinde bireylerin ‘*kişisel çıkarları*’ gibi ‘*kişisel kötülükleri*’nin de bütün toplumun faydalanacağı ‘*kamusal faydalar*’ olduğunu vurgulamıştır. Mandeville, farklı amaçlarla hareket eden bireylerin, hiç kimsenin amaçlamadığı veya öngöremediği bir ticaret toplumunu meydana getirdiğini iddia etmiştir.³⁰ Ona göre, kişisel çıkarın olmadığı bir toplum ne zengin olabilir, ne keşifler yapabilir, ne de ticaret veya sanayi toplumu olabilir. Bunun için Mandeville *Arı Masalı* adlı eserinde, toplumdaki bireylerin ahlaklı ve erdemli olmalarının düzeni meydana getirmedeğini; aksine düzenin, bireylerin toplumda kendi öz çıkarlarını ön planda tuttıkları zaman gerçekleşeceğini anlatmaktadır.³¹

²⁷ Hasan Yücel Başdemir, “İskoç Aydınlanma Etiği: Hutcheson, Hume ve Smith”, *Liberal Düşünce Dergisi*, 10 (37), 2005, 29.

²⁸ Yıldırım ve Duman, 240.

²⁹ Mümin Köktaş, *İskoç Aydınlanması: Bir Sivil Toplum Perspektifi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2010, 380.

³⁰ Ashford, 128.

³¹ Macit Gökberk, *Felsefe Tarihi*, (18. Baskı), Remzi Kitabevi, İstanbul 2008, 331.

Bu bağlamda Mandeville, insan doğasının, ussal ve topluma yönelik olmaktan ziyade, tutkulu ve bencil olduğunu savunmaktadır. Hatta o, insanın bu tutkulu ve bencil yapısını minimale indirme kanısında hiç değildir; aksine kendini beğenmişliğin, kıskançlığın, tutkuların ve hırsın hem insanın kendisine hem de toplumsal düzenin gelişimine ve ilerlemesine katkı sağlayacağı fikrindedir. Dolayısıyla Mandeville, Hristiyan öğretisinin temel dayanağı olan insanın kendisini yadsıması idealini ve ortak yarara yönelik düşünce geleneğini eleştirerek, toplumun egemen ahlaki paradigmasını yok sayma eğilimindedir.³²

Gerçekten de Mandeville, bir toplumsal düzenin gelişiminin, bireyin akıllı bir varlık olarak belirlenmiş bir amaca yönelmesinde değil, aksine bireyin, tüm toplumun amacından mutlak surette farklı olduğunda veya kendi çıkarını düşündüğünde gerçekleşeceğini iddia etmiştir.³³ Yani insanın egoist eğilimleri, genel çıkara ve toplumsal düzene daha uygun olmuştur.³⁴ Dolayısıyla Mandeville, toplumsal düzenin gelişimini, sayısız bireysel eylemlerin (egoist eğilimlerin) tasarlanmamış ürünü olan kendiliğinden düzen düşüncesinde görmüştür. Başka bir deyişle o, karmaşık sosyal yapıların doğuşunu ve gelişimini açıklamak için kendiliğinden düzen teorisini kullanmıştır. Bu anlamda Mandeville, insan aklının mükemmelliği ve onun toplumla ilgili her şeyi bilme gücünü eleştirerek, toplumsal kurumları birçok kuşağın uzun süre oluşturduğu deneyim ve tecrübelerle dayandırmıştır. Bu anlayış onun, ahlak felsefesini – açıkça egoizm üzerinde temellenen bir yazarın etkisini kabul etmekte isteksiz olanlar dışında – takip eden İskoç düşünürlerine bıraktığı en önemli miras olarak görülmüştür.³⁵ Mandeville ve İskoç filozoflara göre, toplumsal yaşamı incelemenin temeli, toplumsal faaliyetlerin amaçlanmamış sonuçlarıdır, yani toplumsal düzen de incelenmesi gereken şey, beşerî tasarımın değil, insan eylemlerinin sonuçları olan düzenlerin nasıl ortaya çıktığıdır.³⁶

³² Thomas A. Horne, "Bernard Mandeville", *Blackweel'in Siyasal Düşünceler Ansiklopedisi*, (Çev. Bülent Peker ve Nevzat Kıracı), Ümit Yayıncılık, Ankara 1995, II, 98.

³³ Cemil Sena, "Bernard de Mandeville", *Filozoflar Ansiklopedisi*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1976, III, 367.

³⁴ Sena, "Bernard de Mandeville", 368.

³⁵ Köktaş, 284.

³⁶ Can Madenci, *İktisadi Hesaplama Tartışması ve Hayek*, (Yayımlanmış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2009, 135.

Öte yandan İngiliz ampirist düşünürü David Hume, sadece çeşitli felsefi ve toplumsal sorunlara yönelik şüpheli bir tavrı benimsemiş olmasıyla değil,³⁷ aynı zamanda rasyonalizme yönelik karşı yazılarıyla, geleneğe ve tecrübeye verdiği önemle ve bilgi felsefesi alanında rasyonalist nedensellik* fikrini eleştiren tezleriyle, kendiliğinden düzen fikrinin öncülerinden biri olmuştur. Hume, kendi dönemindeki fikir ve düşünce çevrelerinin hâkim olduğu rasyonalizme eleştiriler getiren önemli filozoflardandır. Onun epistemolojisinde bunu açık bir şekilde görmekteyiz. O, olaylar arasında var olduğuna inanılan mutlak nedenselliğin, rasyonalistlerin savunduğundan çok daha farklı olduğunu ve aslında neden-sonuç ilişkisinin ise, insanların alışkanlık ve beklemeyle başkasından başka bir şey olmadığına ısrar etmiştir. Bu anlamda Hume, rasyonalizme yönelik eleştirilerini sadece epistemolojik bağlamda değil, aynı zamanda sosyal teoride de sunmuştur. O, akla dayandırılan doğal hukuk ve sosyal sözleşmelerin, hiçbir temeli olmadığını ifade etmiştir.³⁸

Hume'a göre, insanın akıl yürütmesinin iki türü vardır: İzlenimler ve ideler. İzlenimler, insanın duyarken, görürken, sever ve nefret ederken, arzularken yaptığı duyular; ideler ise, hatırlama ve hayal gücü tasarımlarıdır. İnsan idelerin bilincini veya gerçek mahiyetini, ancak herhangi bir izlenime girdiğinde anlamaktadır.³⁹ Bu akıl yürütme türleri, olgu ve varlık konularıyla ilgili olarak *a posteriori* akıl yürütmeler ve çıkarımlardan ibarettir. Bunlar aynı zamanda *a priori* bir zorunluluk değillerdir.⁴⁰ Bunun için Hume bütün çalışmalarında insan aklının yanılabilirliğini ve yetersizliğini özellikle vurgulamaktadır. O, insanın ve varlığın epistemolojik kaynağı hakkında, toplumsal düzenin ve onun amacıyla ilgili problemler konusunda, açık ve doğru cevaplar bulmada aklın yeterli olmadığı kanaatindedir. Dolayısıyla insan aklı, düzenin ve onun amacının farkında olmadığı gibi, iyi ve kötü arasındaki ayrımı ortaya

³⁷ Ahmet Çiğdem, *Aydınlanma Düşüncesi*, (6. Baskı), İletişim Yayınları, İstanbul 2009, 66

*Hume Nedenselliğin, "iki farklı olay arasında sürekli bir ardışıklığın, izlenimler vasıtasıyla deneyim edilmesi durumunda, söz konusu iki olay arasında bir nedensellik ilişkisi olduğuna dair bir düşünce ve inanç olduğudur. Bir olayın neden ve etki diğer olayın da sonuç ve tepki olduğunu düşündüğümüzü ve ne zaman aynı neden ve etki meydana gelse yine aynı sonuç ve tepkinin ortaya çıkacağına inandığımızı, böylece iki olay arasında *a posteriori* bağlamda zorunlu bir ilişki olduğuna inandığımızı, ancak bunun *a priori* bir zorunluluk olmadığını söyler." Bkz. Örsan K. Öymen, "David Hume", (Ed. Ahu Tunçel ve Kurtul Gülenç), *Siyaset Felsefesi Tarihi: Platon'dan Zizek'e I-II*, Doğu Batı Yayınları, Ankara 2013, 288-289. Yani iki olayın birbiri ardına gelmesi, onlar arasında neden-etki denilen bir zorunluluk olduğunu ortaya koymaz. Dolayısıyla nedensellik, ne doğrudan doğruya bilinir, ne de bir araç vasıtasıyla bilinebilir. O hiçbir şekilde bilinemez. Bkz. Gökberk, 309.

³⁸ Atilla Yayla, *Özgürlük Yolu: Hayek'in Sosyal Teorisi*, (2. Baskı), Liberte Yayınları, Ankara 2000, 59.

³⁹ Gökberk, 307.

⁴⁰ Öymen, 284.

koyabilecek bir bakış açısına da sahip değildir.⁴¹ Bu açıdan Hume, rasyonalist bir insan anlayışına karşı çıkararak, toplumsal değer yargıları ile insan eylemlerinin ve seçimlerinin temelinde duyguların ve tutkuların olduğunu, istencin eyleminde itici gücün duygular ve tutkular olduğunu ifade etmektedir.⁴² O, aynı zamanda fikirlerin, değişim özelliğine sahip izlenimlerden ya da alışkanlıklardan meydana geldiğini vurguladığı için fikirler zorunlu ve kesin bir şey de değildir.⁴³

Hume'a göre, insan tarafından sağlanan bilgi, diğer bilgilerin nasıl ki tek ve sağlam temeli ise, aynı zamanda insan bilgisine verilebilecek tek ve sağlam temel de, ister istemez tecrübe veya deneyim olacaktır.⁴⁴ Buna göre bilgilerimiz ve düşüncelerimiz ne kadar karmaşık olursa olsun, açık bir şekilde görülmektedir ki, bu bilgi ve düşünceler, duyuların veya geçmişteki duyguların kopyaları olan basit fikirlere geri götürebilecektir. İlk bakışta, duyu bilgisinden en uzak görünen fikirler bile, iyi araştırma ve inceleme yapıldığında, aslında onun kaynağının duyular olduğu anlaşılacak ve böyle bir araştırma ne kadar geri götürülürse götürülsün, her fikrin benzer bir izlenimin kopyası olduğu görülecektir.⁴⁵

Dolayısıyla Hume, bütün bilgilerin duyu deneyime dayandığını düşünmüştür. Bununla birlikte o, duyu deneyiminin rasyonel bir şekilde temellendirilmesine karşı çıktığını, nedensellik (determinizm) probleminde olduğu gibi, bilgilerimiz genellikle rasyonel temeller yerine, psikolojik kavramlarla açıklanabilecek zihni süreç ve işlemlerin sonuçları olduğunu vurgulamıştır. Kısaca, rasyonel olarak temellendirilmiş bir bilginin Hume açısından hiçbir geçerliliği yoktur. Ayrıca Hume etik konusunda da anti-rasyonalist gelenek üzerinde bir tavır takınarak, tutum ve davranışlarımızın rasyonel ilkelere ve belirli davranış kalıplarına göre düzenlenmediğini, aksine bunların insanların birbiriyle kurdukları ilişkilerden kaynaklanan izlenimlere göre yönlendirildiğini iddia etmiştir.⁴⁶

⁴¹ Gerald Hanratty, *Aydınlanma Filozofları: Locke, Hume ve Berkeley*, (Çev. Tuncay İmamoğlu-Celal Büyük), Anka Yayınları, İstanbul 2002, 56.

⁴² Öymen, 284.

⁴³ Cemil Sena, "David Hume", *Filozoflar Ansiklopedisi*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1976, II, 471.

⁴⁴ David Hume, *İnsan Zihni Üzerine Bir Araştırma*, (Çev. Selmin Evrim), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1945, IX.

⁴⁵ Hume, *İnsan Zihni Üzerine Bir Araştırma*, 25-26.

⁴⁶ Çiğdem, *Aydınlanma Düşüncesi*, 68.

Hume'un, ahlakın rasyonel olmasına şiddetle karşı çıkması ve bu alandaki bilgilerin kaynağının izlenimler olduğunu ifade etmesi, onun yapmış olduğu şu akıl yürütmeden de açık bir şekilde görülebilir: "Her insanın, kendisini adalete ve hakkaniyete itaat etmeye bağlayan güçlü çıkarı algılamak için yeterli öngörüsü bütün zamanlarda olsaydı ve şimdiki hazzın ve faydanın çekiciliklerinin tersine, genel ve aynı bir çıkara yönelik istikrarlı bağlılığında diretmek için yeterli hafıza kuvveti olsaydı, bu durumda hükümet veya siyasi toplum gibi bir şey hiçbir zaman olmazdı; fakat her insan, kendi doğal özgürlüğünü takip ederek, bütün insanlarla tam bir barış ve uyum içinde yaşardı."⁴⁷

Yine Hume epistemolojik bağlamda çözümlemesini genel olarak duyular, akıl ve imgelemin üzerinden yapmaktadır. Bunlardan aklın rolünü çok sınırlı tutarak, bilgide asıl önemli olanın duyular ve imgelem olduğunu vurgulamaktadır. O, bu anlamda ahlaki rasyonelleştirme yönündeki tüm kurgulamalara şiddetle karşı çıkarak, akli duyu deneyiminin kölesi olarak görmektedir. Hiçbir zaman aklın duyu deneyimine hizmet etmekten ve boyun eğmekten başka bir görevi olduğunu iddia etmemektedir.⁴⁸ Dolayısıyla Hume için akıl, deneyimin yardımcı olmaksızın gerçek bilgiye hiçbir zaman, hiçbir çıkarsamayla ulaşamaz. Bu anlamda bilgiyi elde etmede yetersiz olan akıl, moral kuralların, sosyal düzenlerin ve kurumların oluşturulmasında belirleyici değildir. Nitekim Hume için gelenek, adalet ve tecrübeyle ilişkili bilgiler ve kuralların insan hayatı için çok önemlidir⁴⁹ ve kendiliğinden düzen için vazgeçilmezdir. Aynı zamanda aklın sınırlı olduğunu vurgulayarak ahlak, adalet, özgürlük, hukuk, dil ve para gibi toplumsal kurumların insan aklının bilinçli tasarımı olmadığını, bunların tarihsel süreç içerisinde insan doğasının ve sosyal gerçekliklerinin etkisiyle kendiliğinden oluştuğunu ifade etmektedir.⁵⁰

Sonuç olarak Hume'un kendiliğinden düzene en önemli katkısı, "toplumda 'akli kurgulamanın' yerini 'kendiliğindenliğin' – 'kurucu aklın' yerine 'evrimci aklın' – almasıdır. Hume'a göre toplumsal yaşam, ne bir 'firma' gibi sözleşme veya kontrata ne de rasyonalistlerin ileri sürdüğü ince fakat hayali sistemlere değil, temelde

⁴⁷ David Hume, *Ahlak*, (Çev. Nil Şimşek), Dergâh Yayınları, İstanbul 2010, 47.

⁴⁸ Duman, "Edmund Burke'te Muhafazakârlığın Liberal Temelleri: Rasyonalizm, Sosyal Teori ve Siyaset", 99.

⁴⁹ Yayla, *Özgürlük Yolu: Hayek'in Sosyal Teorisi*, 67.

⁵⁰ Aktaş, 14.

alışkanlıklara, geleneklere ve göreneklere dayanmaktadır.”⁵¹ O, toplumsal hayatın oluşumu ve gelişimi aşamasında insana en önemli rehberin alışkanlık olduğunu şu ifadelerle açıklamaktadır: “Tecrübemizi kendimiz için faydalı kılan ve bize, gelecek için, geçmişte görülmüş olayların akışına benzer bir akış umduran, yalnız bu prensiptir. Alışkanlığın etki ve nüfuzu olmasaydı, biz, bellek ve duyular için doğrudan doğruya hazır olanın ötesindeki her olgudan tamamen habersiz olacaktık.”⁵²

Toplumsal düzenin meydana gelmesinde kendiliğinden düzeni savunan diğer bir düşünür Adam Ferguson’dur. Ona göre toplumsal düzen ve onun kurumları, çok sayıda insanın – aydınlanma olarak ifade edilen dönemde bile – geleceğe yönelik gerçekleştirdiği bir dizi bilinçdışı eylemler veya davranışlardır. Gerçekten de Ferguson, günümüzde hazır olarak bulduğumuz toplumsal düzen ve kurumları, insan eylemleri sonucu olarak tesadüfen bulduğunu vurgulamaktadır.⁵³ Nitekim düzen oluşumu Ferguson için insanın eylem güdüsü tarafından meydana gelmektedir. O, toplumsal durumu akıl ve yapaylıktan ziyade, doğa ve içgüdüye dayandırmaktadır. Hiçbir kurum sözleşmeyle olmadığı ve hiçbir devlet bir planlamadan doğmadığı için toplumlar akıldan ziyade, deneyim ve içgüdüye referans almaktadır.⁵⁴

Ayrıca Ferguson, insanın toplumsal varoluşunun sonuçlarıyla ilgili olarak toplumdaki çatışma ve barış halinin toplumsal hayatın gerçekleri olduğunu kabul etmekte ve bunlara pozitif bir anlam yüklemektedir. Ona göre insanın, ancak düşmanlık ve kindarlık duygularından yola çıkılarak, dostluk ve arkadaşlık düşüncelerine varılabilir. Dolayısıyla Ferguson için çatışma ya da savaş, insanların ve toplumların vazgeçilmez gerçekleridir.⁵⁵ Bunun sonucu olarak Ferguson’un insanı, egoist bir varlık olarak görmesine ve özgeciliğe karşı çıkmasına neden olmaktadır. Çünkü o, insanın kendisini koruma yeteneğine sahip varlık olduğunu düşünmektedir.⁵⁶

İskoç felsefeci ve toplum bilimci olan Ferguson *Sivil Toplumun Tarihi Üzerine Deneme (Essay on the History of Civil Society)* adlı eserinde, insan aklının barbarlıktan

⁵¹ Fırat Mollaer, “Rasyonalist Düşünce Geleneği Karşısında Muhafazakârlık: Burke’ten Hayek’e”, *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*, 1 (2), 2004, 177.

⁵² Hume, *İnsan Zihni Üzerine Bir Araştırma*, 65-67.

⁵³ Fatih Duman, “Akılcılık Bağlamında İki Aydınlanma Geleneği: Fransız Aydınlanması Versus İskoç Aydınlanması”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 61 (1), 2006, 149.

⁵⁴ Köktaş, 291.

⁵⁵ Çiğdem, *Aydınlanma Düşüncesi*, 73.

⁵⁶ Cemil Sena, “Adam Ferguson”, *Filozoflar Ansiklopedisi*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1976, II, 115.

uygarlığa geçişinin evrimini araştırır.⁵⁷ Ferguson bu eserinde, toplumların otoriter ve kabile yapısından, sivil ve uygar yapıya doğru dönüşümünü açıkladığı için onun sosyal evrimci olduğu savunulabilir. Ona göre toplumlar evrimleşerek, hukuk sistemi ve yasalarının belirlendiği sivil ve uygar toplumlar haline gelmişlerdir.⁵⁸ O, her toplumun dışardan herhangi bir müdahale olmaksızın veya bizatihi üst otoriteler tarafından toplumu dizayn etmeksizin, bütün toplumların sivil ve uygar toplumlar haline geleceğini iddia etmiştir. Bu durumu meydana getiren temel öge hiç kuşkusuz Ferguson için, insan doğasıdır. Ona göre insan doğası, her yerde ve her dönemde aynı özelliklere sahiptir.⁵⁹ Ferguson, insan doğasında bulunan bu özellikten dolayı, her toplumun sivil ve uygar toplumlara ulaşabileceğini vurgulamıştır. Bu noktada Ferguson şöyle der: “İnsanoğlu her zaman eline aldığı konuyu iyileştirme peşinde olacaktır ve bu niyetini nereye giderse birlikte taşır, ister kalabalık kentin sokaklarında olsun, ister ormanın yabanlıklarında...Durmaksızın yeniden düzeltimlerle uğraşır ve sürekli olarak yanlışlarıyla birlikte yaşar...Ama hızlı ve acele geçişlerde bulunmayı düşünmez; adımları ilerlemeye yönelik ve yavaştır...Adımlarını yavaşlatmak ya da hızlandırmak aynı derecede güç gibidir...Kalkar da çalışmanın sona ermesini ya da yan gelip yatılmasını istersek, insan doğasını yanlış anlamış oluruz.”⁶⁰

Ferguson’a göre toplumların gelişimi ve ilerlemesi, proje veya projelerin ürünü olmamıştır. Aksine bu durum ticaretin ve iş bölümünün* büyümesiyle birlikte kendiliğinden meydana gelmiştir. Ferguson, toplumların barbarlıktan uygarlığa geçişine yönelik ilerleme sürecinde spesifik nedenler ileri sürmez. Onun için ilerlemenin iki özelliği vardır: Aşamalılık ve kendiliğinden karakteridir. O, karmaşık toplumsal yapıların kökenine ilişkin kurucu bir zekânın varlığını varsaymayan bir açıklama ileri sürmektedir. Ferguson’a göre bu gibi toplumlar bilinçli bir şekilde amaçlanmayan

⁵⁷ John C. Robertson, “Adam Ferguson”, *Blackwell’in Siyasal Düşünce Ansiklopedisi-I*, (Çev. Bülent Peker ve Nevzat Kırac), Ümit Yayıncılık, Ankara 1994, I, 260.

⁵⁸ İsa Kuyucuoğlu, “Sosyolojinin Kuruluşunu Etkileyen Düşünce Akımları ve Klasik Sosyolojide Yöntem Tartışmaları”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8 (36), 2015, 677.

⁵⁹ Kenneth Bock, “İlerleme, Gelişme ve Evrim Kuramları”, (Çev. Aydın Uğur), (Haz. Mete Tunçay-Aydın Uğur), Tom Bottomore ve Robert Nisbet, *Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi-I*, Kırmızı Yayınları, İstanbul 2006, 105; Ayrıca Bkz. Cemil Sena, “Adam Ferguson”, 115.

⁶⁰ Bock, 102.

* Ferguson’un toplum teorisinde önemli olan iş bölümü, toplumsal gelişmenin ve ilerlemenin hem vazgeçilmez bir ögesi hem de bireyleri yabancılaştırıcı bir unsur olarak görülür. Bkz. Çiğdem, 72-73. Çünkü iş bölümü bireyler üzerinde yabancılaştırma etkisi oluşturur, bireylerin özgür bir şekilde toplumda eylemde bulunmasını sağlar ve toplumun gelişimini bireysel olarak anlaşılmasını da ortaya koyar.

sayısız bireylerin eylemlerinin sonucu olarak meydana gelmektedir. Yani toplum, tasarımı bir şekilde değil; bir dizi kısa dönemli özel amaçlar güden insan eylemlerinin sonucu olarak kendiliğinden oluşmaktadır.⁶¹

Öte yandan Adam Smith’de ise ‘*kendiliğinden düzen*’, modern dünyadaki milletlerin zenginliği, devletlerin ticaret ve değişim kalıplarını bireye empoze etmesi değil, sayısız bireyin kendi amaçlarını izlemede özgür olmasından kaynaklanan düşünce geleneği olarak anlaşılmıştır. Her birey kendi amacını ve faydasını izlerken, birey farkında olmadan başkalarının iyiliğine de katkıda bulunmuştur. Bu olgu Adam Smith’te ‘*görünmez el*’ kavramıyla ifade edilir.⁶² Smith’e göre insan doğası gereği, eylemlerinin ne gibi sonuçlar meydana getireceğini görelî olarak bilemez. Peki, böyle bir durumda kişi nasıl bir davranışta bulunması gerektiğini, nasıl bilecektir?⁶³ Smith’in bu soruya cevabı “kendi amaçlarımızı gerçekleştirmeye çalışırken sanki görünmez bir el vasıtasıyla diğer insanların ihtiyaçlarına da hizmet etmeye yönlendiriliyoruz”⁶⁴ şeklindedir.

Smith, toplumda kendiliğinden düzeni görünmez el metaforunda somutlaştırır. Toplumun örgütlenme biçimine ilişkin tartışma, toplumsal ve toplumlar arası çatışmaların odak noktalarından biri olmuş ve görünmeyen el tartışmaları da her bittiği sanılan toplumlarda yeniden başlamıştır. Görünmez el bir toplumsal, ekonomik, siyasal düzenleyici olarak işlem görmektedir.⁶⁵ Smith, görünmez el kavramını ‘*Tanrı’nın insan faaliyetine yaptığı gizli müdahale*’ olarak tanımlamıştır. O, görünmez el’in, kendi kendini düzenleyen bir işleyişe sahip olmasıyla beraber, onun olmadığı zaman hiçbir ahlaktan ve toplumsal düzenden bahsedilemeyeceğini iddia etmiştir. Ayrıca toplumsal düzenin istikrarı ve sahip olduğu hiyerarşide, görünmez el aracılığıyla yapılır.⁶⁶ Dolayısıyla Smith, görünmez el metaforuyla kendiliğinden düzeni ve sonuçlarını ifade

⁶¹ Köktaş, 278.

⁶² Aktaş, 19.

⁶³ Vural Fuat Savaş, “Görünmez El, Rasyonellik ve Yozlaşma: Liberal Yaklaşım”, *Liberal Düşünce Dergisi*, 2 (8), 1997, 47.

⁶⁴ Ashford, 133.

⁶⁵ Metin Sarfati, “Görünmeyen El Metaforu”, (Der. Mine Kara ve N. Emrah Aydınolat), *Görünmez Adam Smith*, İletişim Yayınları, İstanbul 2010, 198.

⁶⁶ Savaş, 46.

ederek, insanların dışında ve üstündeki kişilerin insanlar üzerine müdahalesinin ve bununla en iyi sonuçları sağlamaya çalışılmasının gereksiz olduğunu vurgulamıştır.⁶⁷

Smith, bireylerin kendi çıkarları doğrultusunda eylemde bulunmaları, doğal düzenin bir parçası ve görünmez el metaforunun gereği olduğu fikrindedir. Ona göre sürekli bir şekilde bireylerin kendi istek ve arzularıyla eylemde bulunmaları toplumda dengeyi, düzeni, ilerlemeyi ve gelişmeyi sağlamaktadır. Bireylerin nasıl eylemde bulunmalarına öncülük eden mekanizma ise piyasa sürecidir.⁶⁸ Smith piyasa sürecini, toplumsal ve ahlaki bir kavram olarak ele almakta ve bunun da ‘doğal özgürlüğü’ oluşturacağını söylemektedir. Ona göre doğal özgürlük, mükemmel özgürlüktür.⁶⁹ Çünkü doğal özgürlük, bireylere rekabet ve hukuk kurallarına uygun olarak kendi kişisel çıkarlarını takip etme imkânını veren bir toplumsal düzen anlayışıdır.⁷⁰ Bu noktada Smith’in vurguladığı piyasa sürecinin ve kişisel çıkarın toplumun işleyişinde önemli olduğunu şu ifadelerinde açıkça görmekteyiz: “Yemeğimizi kasabın, biracının ya da fırıncının yardım severliğinden değil, onların kendi çıkarlarını gözetmeleri sonucunda elde ederiz. Onların insancılıklarına değil, öz sevgilerine sesleniriz ve hiçbir zaman kendi ihtiyaçlarımızdan değil, hep onların kazançlarından söz ederiz.”⁷¹

İşte Smith’e göre insanın kişisel çıkar peşinde koşması, her bireyin ekonomik ve sosyal durumunu iyileştireceği inancından kaynaklanmaktadır. O, insanın kişisel çıkar peşinde koşmasının ‘hiç istemeden ve hiç farkında olmadan’ toplumun refahını da artırdığını iddia etmiştir.⁷² Böyle bir durum Hans Kelsen’in adaletin irrasyonel fikriyle de açığa çıkmaktadır. Ona göre hiçbir zaman adil olan bir durum hakkında pozitif bir kanıt sunamayacağımızı, yani üstün otorite tarafından kurulan bir yapıyla bir kuralın adil olup olmadığını rasyonel olarak bilemeyeceğimizi ifade etmektedir. O, sosyal adaleti sağlamak için otorite tarafından bilinçli uygulanan kanunlara değil, bireyler için geçerli olan adil davranış kurallarına uygulananın doğru olduğunu vurgulamaktadır. Dolayısıyla sosyal adaleti tanımlamak için ne pozitif ne de negatif bir objektif kriterden

⁶⁷ Atilla Yayla, *Liberalizm*, (4. Baskı), Turhan Kitapevi Yayınları, Ankara 1992, 169.

⁶⁸ Mine Kara, “Yerleşik İktisatta Bireycilik: Adam Smith ve Friedrich von Hayek Üzerine Bazı Gözlemler”, (Der. Mine Kara ve N. Emrah Aydınolat), *Görünmez Adam Smith*, İletişim Yayınları, İstanbul 2010, 123.

⁶⁹ Kara, 124.

⁷⁰ Mark Skousen, “Her Şey Adam ile Başladı”, (Çev. İsmail Akbulut ve Özlem Çağlar Yılmaz), *Liberal Düşünce Dergisi*, 15 (59), 2010, 199.

⁷¹ Kara, 120.

⁷² Savaş, 45.

bahsedilebilir. Kelsen'in ifadesiyle, "rasyonel biliş açısından var olan, sadece insanların çıkarları ve dolayısıyla çıkarların çatışmasıdır. Bunun çözümü bir çıkarın diğeri pahasına tatmini veya var olan çıkarlar arasında sağlanacak uzlaşmayla mümkündür. Şu veya bu çözümün adil olduğu kanıtlamak mümkün değildir."⁷³

Smith ve İskoç düşünürler kendiliğinden düzen fikrini ana hatlarıyla anlatmış olmalarına rağmen, Avusturya İktisadi Okulu düşünürü olan Carl Menger, kendiliğinden düzen yaklaşımının bazı ayrıntılarını ortaya koymuştur. Aslında o, Smith ile Hayek arasındaki boşluğu kapatmıştır.⁷⁴ Menger, İktisadın İlkeleri (*Principles of Economics*) adlı eserinde, fiyatların belirlenmesinde piyasanın niyetlenilmemiş sonuçlar olduğunu açıklamıştır. Onun teorisi bir fiyat belirleme teorisi değil, bir fiyat oluşturma teorisidir. O, bu teoriyle piyasa sürecinin önemine vurgu yapmaktadır. İktisada Özel Atıfla Sosyal Bilimler Metodolojisi Üzerine Araştırmalar (*Investigations into the Method of the Social Sciences with Special Reference to Economics*) adlı eserinde Menger, iktisattaki piyasa sürecinin sosyal bilimlerde büyük bir araştırma programı olabileceğini düşünmüştür. Bu katkısından dolayı Menger, 18. Yüzyıl İskoç Aydınlanma düşünürlerinden çıkan kendiliğinden düzen geleneğinin 19. Yüzyıldaki temsilcisi olarak görülmeye başlanmıştır. Nitekim Menger, planlama düşüncesine sahip düşünce geleneğine şu soruyu sormaktadır: 'Nasıl olup da, ortak refaha hizmet eden ve ortak refahın gelişmesi için son derece önemli olan kurumlar, onları tesis etmeye yönelik bir ortak irade olmadan varlık alanına girmektedir?' Bu soru bir anlamda kendiliğinden düzenin genişletilmiş bir ifadesidir. Buna göre o, belirli kurumların niyetlenerek belirli amaçlar için nasıl inşa edildiği noktasında 'pragmatik' değil, aksine sosyal ve ekonomik kurumların 'terkipçi' adını verdiği bir açıklamanın peşinde koşmuştur.⁷⁵ Dolayısıyla Menger'e göre toplumsal olayların akışını ve gelişimini aktif bir şekilde belirleyen insanın kurguladıkları değil, eylemleridir.⁷⁶

Menger'in toplumla ilgili bu analizleri, onun insan anlayışıyla da paralellik göstermektedir. Onun, insanı "ışık hızıyla çalışan hesap makinası olmaktan uzak, belirsizlikle malul, cezbedici umutlarla usandırıcı korkular arasında ebediyen salınan,

⁷³ Friedrich August von Hayek, "Kuruculuğun Hataları", (Çev. Simten Çoşar), *Liberal Düşünce Dergisi*, 2 (7), 1997, 118.

⁷⁴ Horwitz, 96.

⁷⁵ Horwitz, 95.

⁷⁶ Israel M. Kirzner, "Mises ve Onun Kapitalist Sistem Anlayışı", (Çev. Turan Yay), *Liberal Düşünce Dergisi*, 15 (59-60), 2010, 11.

acemi, yanılan bilgisiz bir yaratıktır”⁷⁷ şeklinde görmesi, onu metodolojik bireyciliğin* temsilcisi yapmaktadır. Aynı zamanda yine onun metodolojik bireycilik anlayışı – Menger atomizm/atomistik metod olarak ifade eder – toplum ve toplumsal kurumları bireylerden hareketle araştırılması gerektiğine yönelik bir anlayıştır. Bu anlamda Menger, devlet veya toplum gibi olguların üstün bir planlamacı tarafından değil, daha çok toplumdaki bütün bireylerin karmaşık eylemlerinin bileşiği olarak düşünülmesi gerektiğini ifade etmektedir. Menger’e göre “Ulusal ekonomi kavramını anlamak isteyen bir kimse, onun gerçek öğelerine, bireysel ekonomilere (yani bireysel eylemlere) inmeli ve ikincisinden hareketle birincisini inşa edecek kanunları araştırmalıdır.”⁷⁸

Ayrıca Menger meşhur para teorisiyle de kendiliğinden düzene hizmet etmektedir. Bu teori Menger’in sosyal bilimlere yönelik yaklaşımını resmetmektedir. Onun için para, ‘*insan dizaynının değil; insan davranışının bir ürünüdür*’. Paranın bulunmadığı veya daha keşfedilmediği dönemlerde, insanların yapması gereken tek davranışsal varsayım, onların tüketmek istedikleri malları üretmek ve ürettikleri malların fazlasını da elden çıkarmaktı. Böyle bir durum hem karşılıklı mübadelenin gelişmesine hem de insanların kendi arzularını yerine getirmesine yardımcı olmuştur. Ancak insanlar arasında karşılıklı isteklerin yokluğu veya arz ve taleplerin çoğalmasa mübadeleyi zorlaştırmıştır. Çünkü insanların üretmiş oldukları malın fazlasını mübadele ile değiştirmesinden daha farklı ihtiyaçları ortaya çıkmıştır. Nitekim insanların bu karşılıklı ilişkileri ve ihtiyaçları, bir süre sonra malın mübadelesi yerine mübadele aracına (bu araç; depolanabilir, taşınabilir ve bölünebilir özelliğe sahip olma) ya da paraya bırakmıştır. Ancak insanlar, paranın oluşturulması gerektiğinin bilincine sahip olmamıştır. Gerçekten de insanlar paranın ne olduğunu bile bilmiyorlarsa, nasıl bunun bilincinde olabilirler ki? Bundan dolayı para insan davranışının bir niyetlenmemiş sonucudur. Başka bir deyişle para, insanların hiçbirinin niyetlenmediği veya belki de hayal bile etmediği bir kurumun oluşmasıyla sonuçlanan bir keşif sürecidir. Dolayısıyla

⁷⁷ Horwitz, 101.

* “Metodolojik bireycilik, toplumsal ilişkileri ifade edecek yasalar ya da düzenliliklerin bireylerin davranışlarına indirgenebileceğini, bu nedenle sosyal bilimlerin en temel yönteminin, bireylerin davranışlarından hareketle toplumsal davranışlara ilişkin genellemelere gitmek olduğunu savunan bir yaklaşımdır.” Bkz. Mustafa Acar, “Avusturya İktisadının İktisadi Düşünceye Katkısı”, *Liberal Düşünce Dergisi*, 15 (59-60), 2010, 210.

⁷⁸ A. Gülçin İmre, *Avusturya Okulu İçinde Ludwig von Mises ve İktisadi Düşünceye Katkısı*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2006, 90.

Menger'in bu teorisi, insanların bazı olgulara değer biçmeleriyle başlar ve bütünüyle sosyal bir kurumun oluşmasıyla sonuçlanır.⁷⁹

Planlı düzene karşı çıkan ve kendiliğinden düzeni savunan bir diğer isim de Ludwig von Mises'dir. Avusturyalı iktisatçı Mises, 20. yüzyılda ekonomik özgürlüğün en önemli savunucularından birisidir. O, sosyalizm, faşizm ve müdahaleci refah devlet fikrinin yükseldiği bu dönemde bireysel özgürlük, piyasa ekonomisi ve sınırlı devlet fikrini savunan en etkili ve ikna edici düşünürlerindendir. Bununla birlikte Mises, modern kollektivizmin en kapsamlı ve tutarlı eleştiricisidir.⁸⁰

Mises, Sosyalizm(1922), Liberalizm(1927) ve Müdahaleciliğin Eleştirisi(1929) adlı eserlerinde sosyalizm, milliyetçilik ve müdahalecilik taraftarlarından farklı bir görüş ortaya koymaktadır. O, toplumsal sınıf, milliyet ve bir ırkın çıkarları bağlamında insanlar arasında kaçınılmaz bir çatışmanın olduğu düşüncesiyle başlamak yerine, aklın ve tecrübenin tüm insanların maddi ve kültürel durumlarını iyileştireceği üzerinde ısrar etmiştir.⁸¹ Yani Mises, sosyalizm ve milliyetçilik gibi ideolojilerin açık bir müdahaleyi gerekli kıldığını ve bu müdahalenin de toplumda olumsuz sonuçlar doğuracağını düşünmüştür. Çünkü bir müdahale niyetlenilmemiş sonuçlar ve zorluklar ortaya çıkaracaktır ki, bu durum otoriteyi veya müdahaleyi yöneten gücü iki seçenektan biriyle karşı karşıya bırakmaktadır: Müdahaleyi yöneten güç yeni sorunların çözümü için ya daha fazla müdahale yapacak ya da müdahaleci yapıyı tamamen ortadan kaldıracaktır. Dolayısıyla Mises, piyasanın iç içe geçmiş bir ağ olduğunu ve bu yapıya çeşitli şekillerde müdahalenin başka yerlerde ve alanlarda öngörülmemiş sorunlar ortaya çıkacağını vurgulamıştır.⁸² Hatta Mises'in "bütün mülkiyetin kollektif olduğu bir toplumda, rasyonel ekonomik hesaplanmanın mümkün olmadığı"⁸³ tezi, onun müdahale anlayışına karşı çıkışını da göstermektedir. Çünkü o, özel mülkiyetin bireye indirgenmediği tasarımlı toplumlar, ister küçük bir grup isterse demokratik şekilde

⁷⁹ Horwitz, 95-96.

⁸⁰ Richard M. Ebeling, "Ludwig von Mises: Özgürlüğün Ekonomi Politikçisi", (Çev. Seval Yaman), *Liberal Düşünce Dergisi*, 12 (45-46), 2007, 127.

⁸¹ Ebeling, "Ludwig von Mises: Özgürlüğün Ekonomi Politikçisi", 133-134.

⁸² Murray N. Rothbard, "Ekonomik Krizler, İş Çevrimleri, Mises ve Çağımızın Paradigması", (Çev. Mustafa Acar), *Liberal Düşünce Dergisi*, 13 (51-52), 2008, 41.

⁸³ Gamble, "Hayek ve Sol", 27.

organize edilmiş bir büyük grup olsun, kaynakları ne derecede etkin kullandıklarını belirlemenin bir yoluna sahip olmadığını iddia etmektedir.⁸⁴

Gerçekten de herhangi bir otoritenin bireyin davranış ve tercihlerini göz önüne alarak, onların rasyonelliği hakkında belirli yargılara varması mümkün değildir. Çünkü birey kendi çıkarını sağlayacak bir seçeneği seçme gücüne sahiptir. Nitekim Mises, hiçbir otoritenin bireye kendi çıkarını sağlayacağı seçeneği tercih etme yetkisinde olmadığını ifade etmektedir.⁸⁵ Bu durum Mises’de, “müşterek bir eylem var, ancak müşterek bir düşünme yok”⁸⁶ şeklinde anlaşılmıştır. Hatta o, çağdaş özgürlük kavramının anlamının da bu doğrultuda olduğunu ifade etmiştir. Her insan kendi hayatını tasarlama özgürlüğüne sahiptir. Çünkü insan, üstün otorite tarafından belirli bir plana veya cebir ve baskı aygıtının tasarılarına göre yaşamak mecburiyetinde değildir. Buna göre bireyin hürriyetini sınırlayan, başkalarının şiddet ve tehdidi değil, kendisinin psikolojik yapısının ve üretim faktörlerinin kaçınılmaz eksikliğidir. Dolayısıyla Mises, insanın kendi kaderi üzerindeki tasarrufunu, kendisinin sahip olduğu doğal yeteneklerinin sınırını aşmamasında görmektedir.⁸⁷

Netice de o, bir bireyin eylemlerinde mutlak rasyonelliğin, bireyin kendi sınırları çevresinde bir rasyonellik olduğunu ve buna dayanarak hiç kimsenin kendi iddialarını, değerler sistemini başkalarına empoze edemeyeceğini vurgulamaktadır. Bu açıdan bakıldığında Mises, rasyonalizmi reddederek anti-rasyonalist liberal gelenekle buluşmuştur. Çünkü bir üst aklın ideal sistem olarak vazedilemeyeceği bir sosyal düzen, sonunda insanların bireysel tercih ve kararlarıyla ortaya çıkan bir kendiliğinden düzen olacaktır.⁸⁸

Tarihin ve toplumun kendiliğinden işleyen sürekliliği, hiçbir düzenlemeyi ve planlamayı gerektirmeden, toplumdaki bireylerin kendi tecrübelerinin ve eylemlerinin sonucunda meydana gelmiştir. Planlama düşüncesinde her ne kadar kalkınma, ilerleme, özgürlük ve demokrasi gibi evrensellik iddialarının arkasında iyi ve faydalı amaçlar

⁸⁴ Horwitz, 104.

⁸⁵ Ümit Çalık, “Avusturya İktisat Okulu ve Rasyonel Aktör”, *Liberal Düşünce Dergisi*, 15 (59-60), 2010, 273-274.

⁸⁶ William H. Peterson, “Liberal Bir Fikir Devi: Mises”, (Çev. Cennet Uslu), *Liberal Düşünce Dergisi*, 4 (16), 1999, 143.

⁸⁷ Ludwig von Mises, “Anti-Kapitalist Zihniyet”, (Çev. Mustafa Metin), (2. Baskı), (Der. Atilla Yayla), *Sosyal ve Siyasal Teori*, Siyasal Kitabevi, Ankara 1999, 494.

⁸⁸ Yayla, *Liberalizm*, 172.

bulunsa da, gerçekten bu planlama teşebbüsleri toplumun bu sürekliliğine veya kendiliğindenlik yapısına müdahale kötülüğünü özünde barındırmaktadır.⁸⁹ İşte bu durum 20. yüzyılın sonlarında en önemli entelektüel gelişmelerden biri olan, toplumsal düzenin kendiliğinden incelenmesi gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Kendiliğinden doğan düzenin başlıca unsurları olan piyasalar üzerinde yoğunlaştığı gerçeği, iktisatçılar tarafından dillendirilmiştir. Buna karşın sosyal bilimler alanında ise, genişlemiş toplumun işbirlikli düzeni olarak adlandırılan şeyi sistematik bir şekilde inceleyen kişi Friedrich August von Hayek olmuştur. Hayek’de bu anlayış, kapitalist bir toplumda bireylerin birlikte çalışmalarını sağlayan kurallar, normlar, değerler ve ortak davranışlar toplamı anlamına gelmektedir. O, her ne kadar devletçiliği eleştirip, serbest piyasayı savunsa da, düzenin gerekli olduğuna inanmaktadır.⁹⁰

Toplum ve uygarlık kurumları olarak ifade edilen yasalar, ahlaki normlar ve toplumsal kurallar, insanın kendi zihin güçleriyle belli bir plana göre, kendi arzu ve isteklerini karşılayacak şekilde istediği gibi değiştirmesi gerektiği fikrine, Hayek bütün çalışma hayatı boyunca karşı çıkmıştır.⁹¹ Hayek, planlı bir düzeni savunan düşünürleri eleştirerek, onların aklın gücünü abarttıkları türden akıl yürütmelerle bir düzenin baştan sona dizayn edilemeyeceğini vurgulamaktadır. Düşünür bu konuya ilişkin epistemolojik arka planı her fırsatta tartışmaktadır.⁹² O, her türlü değerler sisteminin belli bir plan ışığında yapılandırılmasının güçlüğüne ifade etmektedir.

Klasik liberal gelenek içerisinde görülen Hayek, 20. yüzyılın ortalarına doğru totalitarizmin yükselişi karşısında büyük bir kaygı duyarak benimsediği değerlerin, özgürlüğün ve özgürlükçü sosyal düzenlerin ortadan kaybolmasını engellemek için entelektüel alanda bir şeyler yapmanın gerekli olduğunu düşünmüştür.⁹³ Bunun için Hayek, akademik kariyerine* teknik-teorik bir iktisatçı olarak başlamasına rağmen,

⁸⁹ Halis Çetin, 104.

⁹⁰ Fukuyama, 192.

⁹¹ Eamonn Butler, Hayek: *Çağımız İktisat ve Siyaset Felsefesine Katkısı*, (Çev. Yusuf Ziya Çelikkaya), Liberte Yayınları, Ankara 2001, 19.

⁹² Aktaş, 4.

⁹³ Atilla Yayla, *Özgürlük Yolu: Hayek’in Sosyal Teorisi*, 4.

* Hayek’in akademik kariyerinde belki de en önemli etki 1921’de Avusturya Savaş Tazminatı Komisyonun da çalışırken, Mises ile tanışmasıyla ortaya çıkmıştır. Bu ifade Hayek’in değerinin küçültmek değil, sadece onun daha sonraki çalışmalarında çok önemli tesiri olan Mises’in yazılarından ilham aldığına işaret etmektedir. Bu durum, Hayek’in para ve iş dalgaları teorisinde, müdahaleci devlet ve sosyalizm eleştirisinde ve sosyal bilimler metodolojisinde açık bir şekilde belirgindir. Bkz. Richard M. Ebeling, “F. A. Hayek: Bir Yüzyılın Değerlendirilmesi”, (Çev. Atilla Yayla), *Liberal Düşünce Dergisi*, 4 (15), 1999, 100.

zamanla ilgi alanını siyaset felsefesi, hukuk, metodoloji, psikoloji gibi çok geniş bir alana yaymış ve oldukça ‘enter-disipliner’ bir düşünce sistemi geliştirmiştir. 1980’li yıllarda gelişmiş kapitalist ülkelerin birçoğunda liberal partilerin iktidara gelmesi, Hayek’in siyaset ve toplum felsefesine* ilişkin çalışmalarını ön plana çıkarmıştır.⁹⁴

Hayek’in doğa bilimlerinden ziyade, daha çok toplumsal bilimlere yönelmesinin en önemli sebeplerinden birinin, II. Dünya Savaşı sonrası meydana gelen toplumsal gerçekler ve toplumsal sorunlarla tanışması olduğu söylenebilir.⁹⁵ Nitekim J. Hicks’e göre kapitalist dünya ekonomisinin, II. Dünya Savaşı’ndan sonra yirmi yıl gibi oldukça uzun bir büyüme ve refah dönemi yaşaması, hızlı teknolojik ilerlemelere ve sosyalist ülkeler de kaynaklanan etkilerle kollektif mallara talebi artırmaktadır.⁹⁶

Sonuçta Hayek, planlı bir düzene karşı çıkışının ne kadar önemli olduğunu, Marx’ın ‘şimdiye kadar ki filozoflar dünyayı anlamakla yetinmişti, bizim görevimiz dünyayı değiştirmek’ ifadesine yönelttiği şu tutarlılık arz eden eleştirisiyle de göstermektedir. ‘Bırakın dünyayı istediğimiz istikamette değiştirmeyi, değişikliğin nereye doğru olduğunu bilmek dahi mümkün değildir’.⁹⁷

* Hayek toplum bilimlerine yönelişini kendi ifadeleriyle şu şekilde açıklamaktadır: “Toplumun nasıl işlediğini anlamak arzum orada başladı... Çünkü gördüklerim beni altüst ediyordu. O yıllarda gerçek anlamda sosyalist fikirlere sahip olduğumu söylemek abartma olur, ama benim kuşağımdan pek çok genç gibi ben de savaş sonrasında toplumu daha hakça ve daha iyi bir dünyaya doğru ilerletmeye katkıda bulunmak tutkusuyla doluydum.” Bkz. Nazım Güvenç, *Hayekizm*, BDS Yayınları, İstanbul 1999, 18.

⁹⁴ Turan Yay, *F. A. Hayek’te İktisadi Düşünce*, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa 1993, 3.

⁹⁵ Nazım Güvenç, 17.

⁹⁶ Yay, 5. Hicks’in bu analizinden çıkarılabilecek şudur ki, sosyalist ekonomiyi savunan ve eylemde bulunan ülkelerin kollektif mallara ihtiyacı, liberal ülkelere nazaran daha çoktur. Bu ise kapitalistler için bulunmaz fırsattır. Nitekim kapitalistler, bu durumda kollektif mal üretimi ve pazarı bulmak amacı edinmektedir. Bunun içinde kapitalistler, siyasal olarak sosyalist bir toplum için çaba harcamak durumundadırlar.

⁹⁷ Atilla Yayla, *Özgürlük Yolu: Hayek’in Sosyal Teorisi*, 16.

BİRİNCİ BÖLÜM

FRIEDRICH AUGUST VON HAYEK'DE KENDİLİĞİNDEN DÜZEN FİKRİNİN TEMEL KAYNAKLARI

“Kendi üzerine düşünümde bilmenin hatırına bilme edimi özerklik ve sorumluktaki istemle birleşecektir.”⁹⁸

Jürgen Habermas

Düşünce tarihindeki pek çok önemli düşünür, kendi dönemlerinin ekonomik, toplumsal ve tarihsel sorunlarını dolaylı bir şekilde ifade etmelerine karşın, onların epistemoloji ve özgürlük temelinde sosyo-tarihsel ve ekonomik fikirleri arasındaki uyum kolaylıkla görülebilmektedir.⁹⁹ Nitekim bu düşünürler, bilgi ve özgürlükle ilişkili olarak bir takım düşünceleri savunmuşlar ve buna bağlı olarak bir sosyo-politik toplum düzeni tasarlamak istemişlerdir. Bununla birlikte bir toplum içerisinde bulunması gerekli olan hak, eşitlik, özgürlük, adalet gibi kavramlar, bu düşünürlerin sosyal düzen üzerine fikirlerini etkilemiştir. Dolayısıyla Hayek’in savunmuş olduğu kendiliğinden düzen düşüncesinin kavranılabilmesi için, onun düşünce sisteminin temeli olarak görülen ‘*bilgi kuramı*’nın da açıklığa kavuşturulması gereklidir.

Hayek’e göre bir toplumsal düzende bilginin mahiyeti, sınırlılığı, bu bilgiden ne ölçüde yararlandırıldığı ve bu bilginin diğer insanlara ne gibi faydası olduğuna dair konular, toplumsal düzen içerisinde cevaplanması gereken problemlerdir. Bununla birlikte Hayek’te özgürlük, bir toplumsal düzenin oluşması, gelişmesi, ilerlemesi için gerekli ve belirli bir düşünce etrafında algılanmasıyla bağlantılıdır. Nitekim Hayek liberal geleneğe bağlı olarak özgürlüğün mahiyetini, bireyin toplumdaki sınırlarının ne olduğunu, özgürlükle eşitliğin, sorumlulukla hukukun bağlantılarını sorgulamış ve bu ekseninde toplumsal düzen algısını oluşturmuştur. Kısaca Hayek bir toplumsal düzen için hem bilginin hem de özgürlüğün gerekli olduğunu önemle vurgulamıştır. Bu bağlamda biz Hayek’in kendiliğinden düzen düşüncesini, bilgi ve özgürlük temelli kavrayışıyla açıklamaya çalışacağız.

⁹⁸ Ahmet Çiğdem, *Akıl ve Toplumun Özgürleşimi: Jürgen Habermas ve Eleştirel Epistemoloji Üzerine Bir Çalışma*, (2. Baskı), Vadi Yayınları, Ankara 1997, 119.

⁹⁹ Georg Lukacs, *Akılın Yıkımı-I*, (Çev. Ayşen Tekşen Kapkın), Payel Yayınları, İstanbul 2006, 112.

1.1. HAYEK'İN BİLGİ KURAMI

*“Hiçbir insana rastlamadım ki, onda öğrenilecek bir şey olmasın.”*¹⁰⁰

Alfred de Vigny

Hayek bilgi kuramıyla ilgili düşüncelerinde Kant'tan etkilenmiş ve onun 'gerçeğin tam olarak kavranmasına asla erişemeyiz' anlayışından ilham almıştır.¹⁰¹ Bilindiği gibi gerçek ile gerçeğin insan tarafından anlaşılması, algılanması ve bilinmesi yıllardır tartışılmıştır. Bu konuda filozoflar, düşünürler ve bilim insanları farklı farklı kuramlar ileri sürmüşlerdir. Bununla beraber insanlık her ne kadar bilim ve teknolojiye ileriye gitmiş olsa da, bu gerçeklik sorunsalı günümüzde de aşılammıştır. Dolayısıyla bu tartışmalar, arayışlar ve kuramlar halen sürüp gitmektedir ve gidecektir.¹⁰² Ancak Hayek bu gerçeklik olgusuna bir çözüm denemesi olarak değil, o daha çok bu sorunsalın var olduğu bilincini kendisine ilke edinerek, bir toplumsal veya kendiliğinden düzen fikrini savunmuştur.

Hayek bilgi kuramında, gerçeğin tam olarak ne olduğunu açıklama girişiminden ziyade, gerçeğin ve insanın kendi gerçekliğinin üzerine temellendirmeler sunmuştur. Nitekim kendiliğinden düzenin temellerini kurmak için kendisinden önceki teori ve kuramlara, özellikle kurucu rasyonalizm geleneğiyle oluşturulan teorilere bir başkaldırıda bulunmuştur. O, buna paralel olarak bir insan anlayışı oluşturarak, insanı bir makine olmaktan çıkarmaya çalışmıştır. Çünkü insan, onun için bir meta değil, kendini geliştirme imkâna ve yeteneğe sahip olan bir varlıktır. Hayek, insanın ne bildiğini, ne bilebileceğini veya bildikleriyle nasıl hareket edebileceğini ve bildiklerinin sınırlılığını ortaya koymaya çalışmıştır. Buradan hareketle Hayek bilgi kuramını oluşturmuş ve kendiliğinden düzen fikrinin yolunu açmıştır.

¹⁰⁰ Alfred de Vigny (1797-1863), romantizm akımının öncülerinden biri olan Fransız yazardır. Bkz. Abdullah Yaşar, (Der.), *Dünya Tarihine Yön Verenlerden 101 Etkili Söz*, (3. Baskı), Hayat Yayınları, İstanbul 2008, 20-21.

¹⁰¹ Nazım Güvenç, 58.

¹⁰² Nazım Güvenç, 59.

1.1.1. Kurucu Rasyonalizm ve Eleştirisi

“Kurgularımızda dilediğimiz koşulları koyabiliriz, ama bunlar hiç değilse olanak sınırları içinde kalmalıdır.”¹⁰³

Aristoteles

Kartezyen rasyonalizm geleneği içerisinde yer alan kurucu rasyonalizm, aklın bilgiyi elde etme ve kavrayışı için yegâne bir düşünce yapısını ifade etmektedir. Kurucu rasyonalizm, insan aklının, gelenek ve tecrübeden bağımsız olarak yalnızca *a priori* akıl ilkelerine dayanarak tümdengelim metoduyla bir sosyal düzen kurulabileceğini ve gerekirse bu akıl ilkeleriyle var olan bir toplumsal yapıyı devrim ruhuyla yeniden inşa edebileceğini iddia etmektedir.¹⁰⁴ Buna göre kurucu rasyonalizmin, ‘*akıl bizi doğanın efendileri ve sahipleri haline getirdi*’ şeklindeki temel önermesi, insanın kendisi dahi bütün toplumsal kurumları değiştirme gücünü müjdelemektedir.¹⁰⁵ Kurucu rasyonalizm aklın gücü ile öndeyileme ve denetimi engelleyen düzensizliği ortadan kaldırarak veya düzensizi düzenliden ayırarak, düzenin oluşturulmasını amaçlamaktadır.¹⁰⁶ Başka bir deyişle, akılı bu şekilde bilginin kaynağı olarak gören kurucu rasyonalizm, aynı zamanda aklın sosyal hayatla ilgili bütün gerçekleri bilebildiğini ve bu bilgiyle kusursuz bir toplumsal düzen inşa edebileceğini öngörmektedir.¹⁰⁷

Batı düşüncesinde akıl, sadece bireyin zihninde değil; aynı zamanda nesnel dünyada da – insanlar arası ilişkilerde, toplumsal kurumlarda, doğada ve doğanın görünüşlerinde de – etkin bir gerçeklik olarak görülüyordu. Nesnel bir akıl teorisi ya da Hayek’in ifadesiyle kurucu rasyonalizm, antikçağda Sokrates görelisi olarak dışarda bırakılırsa, özellikle de Platon ve Aristoteles felsefelerinde, Skolastik ve Alman İdealizmi gibi büyük felsefi sistemler tarafından kurulmuştur. Bu düşünce, insan ve amaçlarını içine alacak şekilde bütün varlıkları kapsayan bir sistem kurmayı hedefliyordu. Nitekim Platon *Devlet* adlı eserinde, nesnel akla göre yaşayan ve amaçlarını buna göre kurgulayan insanın mutlu ve başarılı bir hayat süreceğini iddia

¹⁰³ Aristoteles, 42.

¹⁰⁴ Aktaş, 10.

¹⁰⁵ Genevieve Rodis-Lewis, *Descartes ve Rasyonalizm*, (Çev. Haldun Karyol), İletişim Yayınları, İstanbul 1993, 7.

¹⁰⁶ Müslüm Turan, “Modern Düşüncede İnsan Doğası Kavrayışı”, *Felsefe Logos Dergisi*, 10 (32), 2007, 46.

¹⁰⁷ Yayla, *Özgürlük Yolu: Hayek’in Sosyal Teorisi*, 68.

ediyordu. Platon'da nesnel aklın odak noktası, en büyük iyilik, insanın kaderi ve en yüksek amaçların gerçekleşmesi gibi düşüncelerdi.¹⁰⁸

Platon bütün düşünce sisteminin temellerini idealar öğretisine dayandırmaktadır. Platon'un idealar öğretisinde iki tür evren anlayışı vardır. Birincisi gerçek ve akılla kavranabilen idealar evreni, diğeri ise bu evrenin bir yansıması olan ve duyularla algılanabilen nesnel evrenidir. Platon'a göre, gelip geçici, değişebilen nesnel evreninde elde edilen bilgiler gerçek bilgiler değildir. Çünkü nesnel evrenin değişmez özleri yalnızca idealar evreninde bulunur ve bu da ancak akıl yürütme yöntemiyle ulaşılabilir. Platon, yalnızca fiziki âleme ait bilgiler değil; aynı zamanda insan, toplum ve devlet gibi gerçek bilgilere de bu yöntemle ulaşılacağı düşüncesindedir.¹⁰⁹ Rasyonalizmin en önemli savunucularından olan Platon, insanın düşünsel yeteneğe sahip bir varlık olduğuna inanmaktadır. Yani o, kesinlik ve otorite ile bilmek iddiasındadır. Bu otoriteci düşünce, insan aklının yanılmaz bir yöntemle sahip olduğunu ve her türlü bilgi ve toplumsal kurumun bu yöntemle elde edebileceğini varsaymaktadır.¹¹⁰

Diğeryandan Aristoteles ise bilgiyi elde etmede tecrübeye önem vermektedir. Fakat Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*'de insanı diğery canlılardan ayıran temel özelliğini akıl olarak görmesi ve doğru yaşamının yolunu akıllı mükemmelleştirmekle başarılacağını iddia etmesi, onu ahlak alanında rasyonalist bir düşünür olarak değerlendirilmesine neden olmaktadır.¹¹¹ Bu bağlamda Descartes'in rasyonel epistemolojisinin '*mutlak-kesin doğru*' üzerindeki fikri ile bu düşünce, toplumsal çalışmalarda '*bilimcilik*' olarak adlandırılan ve toplumsal konularında doğa bilimleri gibi inceleneceği yaklaşımına yol açmıştır. Tüm bu düşünceler Bentham'ın pozitivistlik de en yüksek seviyeye ulaşmıştır.¹¹²

Descartes, *Metod Üzerine Konuşma* adlı eserinde, insanlar bir topluluk halinde yaşamaya başladıklarından beri, bilge ve üstün akıllı bir yasa koyucu tarafından oluşturulan kanunlar altında yaşamını sürdüren toplumların, diğery toplumlara göre daha iyi siyasi ve toplumsal kurumlara sahip olduğunu ifade etmiştir. Hatta o, vaktiyle

¹⁰⁸ Max Horkheimer, *Akil Tutulması*, (6. Baskı), (Çev. Orhan Koçak), Metis Yayınları, İstanbul 2005, 56

¹⁰⁹ Söğütü, 198-199.

¹¹⁰ Karl Popper, *Açık Toplum Düşmanları-2*, (2. Baskı), (Çev. Harun Rızatepe), Remzi Kitapevi, İstanbul 1989, 200.

¹¹¹ Fehmi Baykan, *Aydınlanma Üzerine Bir Derkenar*, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2000, 40.

¹¹² Yay, 64-65.

İsparta'nın pek güçlü ve refaha sahip bir site olmasının arka planında, yasalarının teker teker iyi olması değil, tek bir kanun koyucu veya otorite tarafından meydana getirilmiş olmasının önemini vurgulamıştır.¹¹³ Descartes'in açmış olduğu rasyonalist düşünce geleneği, toplumsal yapının kökten değişim ve yenilenme arzusunun yansıtmaktadır. Bu gelenek, planlı bir şekilde bireyin ve toplumun bu sürece uyarlanması için bireyin ve toplumun değişebilirliği ve yenilenebilirliği inancını ortaya koymaktadır. Aynı zamanda her toplum için zorunlu aşamaları ve yasaları ifade eden bu gelenek, toplumun değişim yasalarını belirleyen bir '*üst akıl*' zorunlu kılmaktadır.¹¹⁴

Descartes'in düşünce yapısının temel kavramları – özellikle sosyal ve ahlak alanında – onun çağdaşı olan düşünür Thomas Hobbes (1588-1679) tarafından ayrıntılı bir şekilde ifade edilmiştir. Nitekim Descartes'in temel hedefinin bir önermenin gerçekliği için belli ölçütler ortaya koymak olmasına karşın, onu takip edenler bu ölçütleri davranışların uygunluğunu haklılaştırmak için kullanmışlardır. Descartes açısından '*açık ve kesin*' olan bilgi, hiçbir şüpheye yer bırakmayan öncüllerden mantiki olarak çıkartılamayan her şeyin doğruluğunu reddetmeye yönelten '*radikal şüphe*' yöntemi aracılığıyla elde edilebilmektedir. Yani Descartes, açık ve kesin olmayan her davranış kurallarının geçerliğini yok saymaktadır.¹¹⁵ Başka bir deyişle mantıksal çıkarımlarla doğruluğu haklılaştırılmayan her düşünce, Descartes için akıl dışı (irrasyonel) ve hurafe olarak nitelendirilmektedir.¹¹⁶

Yani Descartes düşüncesi açısından yalnızca rasyonel düzlemde davranış eylemleri ispat edilebilir. Bu şekilde düzenlenmeyen kurumlar, ancak tesadüfen faydalı olabilirler. Böyle bir durum Hayek açısından ise genel olarak geleneği, kültürü ve tarihi bir kenara bırakmak anlamına gelmektedir. Çünkü kurucu rasyonalizm göre ahlak, hukuk, dil, din, yazı ve piyasa önceden tasarlanarak oluşturulması ve var olan bu başarısına yalnızca aklın insani toplumu yeniden inşa etme gücüne sahip olması yüzündendir.¹¹⁷ Onlara göre akıl tarafından oluşturulmayan her düzenleme bir eksikliği, bir bilgisizliği ve bir tesadüfler zincirini oluşturmaktadır.

¹¹³ Rene Descartes, *Metot Üzerine Konuşma*, (Çev. K. Sahir Sel), Sosyal Yayınlar, İstanbul 1994, 16-17.

¹¹⁴ Halis Çetin, 95.

¹¹⁵ Friedrich August von Hayek, *Hukuk, Yasama ve Özgürlük, I. Kitap, Kurallar ve Düzen*, (Çev. Atilla Yayla), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2012, 16.

¹¹⁶ Aktaş, 9.

¹¹⁷ Hayek, *Hukuk, Yasama ve Özgürlük, I. Kitap, Kurallar ve Düzen*, 16.

Descartes'in sistemli bir şekilde ortaya koyduğu bu felsefi gelenek daha sonra Hobbes ve Rousseau'da da ayrıntılı bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Nitekim bu düşünürler, geleneğe ve tecrübeye karşı çıkararak toplumsal düzenin, yalnızca aklın ürettiği önermeler üzerinden yeniden oluşturabileceği düşüncesine sahiptirler.¹¹⁸ Toplumun kendisi dışında egemen bir otorite veya akıl olmaksızın hangi ilkeler etrafında yaşayabileceği, Hobbes ve Rousseau'da temel bir problem olmaktadır. Onlar bu durumun sosyal sözleşme ile ve daha çok politik düzeyde çözümlenebileceğini iddia etmektedirler.¹¹⁹ Bu düşünürler rasyonel toplum anlayışlarında, bireyin karşı karşıya olduğu yok oluş tehlikesine değil, planlama ve örgütlenme mekanizmalarına ağırlık vermektedirler. Onlar toplumsal planlama ve örgütlenmeyi, aklın ürünü olarak kabul etmekte ve savunmaktadırlar. Dolayısıyla bu rasyonel toplum, eleştirel düşünceye, bireyin kendiliğindenlik özelliğine, hazır davranış kalıplarına karşı çıkma eğilimine ve toplumun yeniden biçimlendirilmesine karşı çıkışa hiçbir rol vermemektedir.¹²⁰

Hobbes'a göre insanlar doğuştan eşittirler. Doğa insanları zihin ve fiziksel yetenek bakımından eşit olarak meydana getirmiştir. Bazen bir kişi başka birinden fiziksel olarak güçlü olabilir ve zayıf olana üstün gelebilir, ancak zayıf olan kişi başka kişilerden alacağı yardımlarla güçlü olana gizli bir organize ile üstün gelebileceği düşüncesinin de var olduğunu ifade eden Hobbes, insanların fiziksel olarak eşit olduklarını iddia etmektedir. Hobbes açısından zihinsel yeteneklerdeki eşitliğin ise insanlara zamanın eşit olarak verildiğinde ve insanların diğer insanlarla aynı eşit deneyime sahip olduklarında, mümkün olabileceğini vurgulamaktadır.¹²¹ Ancak Hobbes'a göre insanların bu eşitlik durumları, aynı zamanda onlar arasında güvensizliği de doğurmaktadır. İki ya da daha fazla kişi aynı anda aynı amacı veya faydayı düşündükleri ve arzu ettikleri zaman, onlar birbirlerine düşman olurlar ve temelde kendi varlığını korumak için birbirini yok etmeye veya egemenliği altına almaya çalışır.¹²² İşte insanlar arasında olabilecek bu gibi egemen olma hali, onlar arasında bir savaşı zorunlu kılmaktadır. Yani Hobbes'a göre insanlar doğal durumdayken, herkes herkese karşı daima savaş durumundadır.¹²³ Bu durum da insanlar arasında böyle bir savaş durumu sürüp gidecektir. Ancak insanların

¹¹⁸ Yayla, *Özgürlük Yolu: Hayek'in Sosyal Teorisi*, 69.

¹¹⁹ Sarfati, 197.

¹²⁰ Horkheimer, 158.

¹²¹ Thomas Hobbes, *Leviathan*, (Çev. Semih Lim), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1993, 92.

¹²² Hobbes, 93.

¹²³ Hobbes, 94.

ölüm korkusu veya hayat hakkı ve rahat bir yaşam için gerekli şeyleri arzu etmesi, herkesin her şeye hakkı olması ve çalışarak elde etme umudu, onlar arasında üstün gücü (aklı) veya sözleşmeyi gerekli kılmaktadır.¹²⁴ Bunun için Hobbes, toplumda bir anlaşmazlık söz konusu olduğu zaman, taraflar bir hakem veya yargıcın aklını doğru akıl kabul etmeli ve onun kararına uymalıdır. Çünkü doğa tarafından insana bahşedilmiş bir doğru akıl olmadığından dolayı, taraflar arasındaki anlaşmazlık çözülemeyecek veya çözülmeyen kalacaktır.¹²⁵ İşte Hobbes'un iddiası da, insanların her birinin kendi akıllarını bir üst akıl olarak görmeleri veya doğru olduğunu kabul etmeleri, toplumsal kaos veya düzensizlik meydana getireceği yönündedir. Böyle bir durum ise toplum içerisinde bir üst akıl veya sözleşmeyi zorunlu kılmaktadır.

Hobbes, üst akıl ve bilim yoluyla kurulan bir düzenin doğru ve gelişme gösteren bir düzen olduğunu düşünmüştür. Descartes gibi Hobbes'da geometrinin ve matematiğin doğru ve kesin olduğuna inanmıştır. Ancak Hobbes, Descartes'den farklı olarak, geometriyi ve matematiği toplumsal ve siyasal düzen için örnek almıştır. Buna göre o, toplumun rasyonel bir şekilde inşa edilebileceğini ve bu bilim dallarıyla kesin ve vazgeçilmez bir düzen kurulabileceğini ifade etmiştir.¹²⁶

Toplumsal alanda rasyonalizmin diğer bir savunucusu olan Rousseau'ya göre, doğal yaşam insanın kendi varlığını korumak, geliştirmek ve başkalarına en az zarar verdiği durum olduğu için, barışa ve insanoğluna en uygun durumdur.¹²⁷ Ancak insanların ihtiyaç ve arzularının artması, toplumsal yaşam içerisine girmesi ve doğa durumundan farklı koruma güçlükleri ve zorlamayla karşılaşması, insanların birbirinin haklarını koruyabilecekleri bir toplumsal sözleşmeyi gerekli kılmıştır. Dolayısıyla Rousseau, bu toplumdaki bireylerin her birinin canını, malını ortak bir düşünceyle savunup koruyan öyle toplum biçimi olmalı ki, bütün insanlar hem herkes ile birleştiği halde yine kendi buyruğunda bulunsun hem de doğa durumunda olduğu gibi özgür olsun anlayışını savunmuştur.¹²⁸

---

¹²⁴ Hobbes, 96.

¹²⁵ Hobbes, 42.

¹²⁶ Mollaer, 170.

¹²⁷ Jean Jacques Rousseau, *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı*, (8. Baskı), (Çev. Rasih Nuri İleri), Say Yayınları, İstanbul 2004, 110.

¹²⁸ Jean Jacques Rousseau, *Toplum Sözleşmesi*, (4. Baskı), (Çev. Vedat Günyol), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2010, 13-14.

Rousseau'ya göre doğa halindeki insan kendi kendine yaşamını sürdürme ihtimali olmasına karşın, toplumsal yaşamda her zaman kendi dışındaki insanların düşüncelerine göre yaşamayı bilir ve onların yargılarından kendi yaşam olanaklarını çıkarabilir.¹²⁹ Dolayısıyla insan doğa durumundayken yapması gereken her şeye içgüdüsünde sahipti, ancak insan toplumsal yaşama geçtikten sonra yaşamı için gerekli olan hakları ancak işlenmiş bir akılda mümkün olabilmektedir.¹³⁰ Buna göre toplumun bütün bireyleri bütün varlığıyla ve gücüyle bizi bilgece yapılmış kanunlara göre yöneten, birliğiyle bütün üyelerini koruyan, savunan ve bizi sonsuz bir anlaşma içerisine alan üstün bir iktidar halinde birleştirmektedir.¹³¹ Netice itibarıyla Rousseau toplum sözleşmesini şu şekilde özetleyerek, rasyonalizmin toplumsal alana nasıl yansıtıldığını açıklamaktadır: “Her birimiz bütün varlığımızı ve bütün gücümüzü bir arada genel istemin buyruğuna verir ve her üyeyi bütünü bölünmez bir parçası kabul ederiz.”¹³²

Ayrıca pozitivist akımın kurucusu olan August Comte'un ‘*kanıtlanan davranış kurallarının keşfedilen davranış kuralları üzerindeki sorgulanamaz üstünlüğünü*’ savunması, onun kuralların oluşumunda ve gelişiminde kabul ettiği tek ve en önemli seçenek olarak insan aklının bilinçli gücü ile insanüstü bir zekânın ürünü olduğunu ve evrim sürecinden ortaya çıkabilecek başlangıçlar olasılığını yok saydığını göstermektedir. Bu, 19. Yüzyıl boyunca kurucu rasyonalizmin en önemli savunusu olduğunun tezahürüdür. Bu düşünce genelde epistemolojik pozitivizmi, özelde ise hukuki pozitivizmi ile değerlendiren faydacılığı ve en son durumda da sosyalizmi ortaya çıkarmıştır.¹³³

Gerçekten de kurucu rasyonalizm kavramı, Descartes ve Voltaire’in felsefesinde bulunan, insanların aklın aracılığıyla uygarlık kurumlarını oluşturduğu ve bunların da günümüzde yeniden akılla tasarlanabileceği veya geliştirilebileceği şeklinde inanca dayalı düşünce geleneği için kullanılmaktadır.¹³⁴ Fakat Hayek kuruculuk terimini, geçmişte yanlış bir anlayışla ‘*rasyonalizm*’ olarak tanımlanan bir düşünüş tarzını adlandırmak için kullanmaktadır. Ona göre kuruculuğun temel anlayışı, toplumu ve

¹²⁹ Rousseau, *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı*, 159.

¹³⁰ Rousseau, *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı*, 109.

¹³¹ Rousseau, *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı*, 140.

¹³² Rousseau, *Toplum Sözleşmesi*, 15.

¹³³ Hayek, “Kuruculuğun Hataları”, 116.

¹³⁴ Ahmet Arif Eren ve Mesut Sert, “Hayek ve Polanyi’nin İktisadi Düşüncelerinin Oluşumunda Viyana ve Budapeşte Etkisi”, *Ekonomik Yaklaşım Dergisi*, 19 (67), 2008, 37.

toplumsal kurumları bizatihi insan aklının oluşturduğu varsayımından hareketle, insanın kendi istek veya arzularını yerine getirebileceği ve onları iradi olarak değiştirebileceği bir düşünce sistemidir.¹³⁵ Dolayısıyla kurucu rasyonalizm, akli ön plana çıkarmasıyla toplumun bütün yapılarında insanın tam ve kesin düzenlemeler getireceğini savunmaktadır. Yani bu düşünce geleneği insanı, akıl aracılığıyla her şeyi bilme ve çözme yeteneğine sahip bir varlık olarak görmektedir. Fakat Hayek, tasarım veya planlanmayla oluşturulmaya çalışılan bir düzende, o düzenin bütün özelliklerini kontrol ve idare etmek için tam ve kesin bilgiye ihtiyaç olduğunu söylemektedir. Çünkü toplumdaki eylemlerin ve davranışların başarısı, herhangi bir kişi veya kişiler tarafından bilinebileceğinden daha çok olgulara bağlıdır. Yani Hayek'e göre toplumun ayrı ayrı üyelerinin davranışlarını belirleyen olgular üzerindeki zorunlu ve çözümü mümkün olmayan bilgisizliğin farkında olunmalıdır.¹³⁶

Kurucu rasyonalizm, insanın bütün beşeri kültürünü planlı bir şekilde tek bir üst aklın iradesinin ürünü olmasından¹³⁷ dolayı Hayek, kurucu rasyonalistlerin '*sinoptik yanılğı*' içerisinde olduklarını ifade etmiştir. Yine onlar, insanla ve toplumla ilgili gerçeklerin tek bir akıl tarafından bilineceğine ve bu bilgiden hareketle kusursuz bir sosyal düzenin inşa edilebileceğine inanmışlardır. Buna karşılık Hayek açısından önceden tasarlanarak yapılmak istenen bir toplum düzeninde akıl, çok sayıda birbiriyle bağlantılı fenomenleri ve bu fenomenlerinde hem niteliksel hem de niceliksel özelliklerini bilecek bir güce sahip değildir. Yine Hayek, kurucu rasyonalistlerin bu '*sinoptik yanılğı*'larıyla toplumu anlamaya ve biçimlendirmeye yönelik her teşebbüsün ortaya çıkaracağı problemleri veya merkezi problemleri bir bütün olarak anlama veya çözümleme gücüne sahip olmadıklarını veya göremediklerini iddia etmektedir.¹³⁸ Çünkü tasarımcıların toplum düzeni ile ilgili göz ardı ettiği veya kavrayamadığı sorunlar, toplumun geleceği için her zaman bir problem veya problemlerin kaynağını oluşturmaktadır.

Hayek göre hedeflerimize ulaşmada önemli bir yere sahip olan kurumlar ve toplum, gerçekten icat edilmiş olmayıp adetlerin, alışkanlıkların veya tecrübelerin ürünüdürler. Onun için böyle bir düzen içinde kendi durumumuzu özgür bir şekilde

¹³⁵ Hayek, "Kuruculuğun Hataları", 110.

¹³⁶ Hayek, *Hukuk, Yasama ve Özgürlük, I. Kitap, Kurallar ve Düzen*, 18-19.

¹³⁷ Hayek, *Hukuk, Yasama ve Özgürlük, I. Kitap, Kurallar ve Düzen*, 39.

¹³⁸ Hayek, *Hukuk, Yasama ve Özgürlük, I. Kitap, Kurallar ve Düzen*, 21-22.

tain edebileceğimiz ve davranışlarımızı yönlendirebileceğimiz bir topluma sahip olmalıyız.¹³⁹ İşte kurucu rasyonalizmin güçlüğünden biri de özgürlük kavramına verilen önemden ileri geldiği söylenebilir. Kurucu rasyonalizme göre özgürlük, özellikle de Leibniz’de özgürlük anlayışı, “seçme yeteneği bireyin tekil doğasına önceden nakledilmiştir: Dinamikçi bakış açısına göre bizim öz erdemlerimizin olumlu yönde gelişmesini, geçmiş topyekün geleceği yönlendiren gücün içselliğidir.”¹⁴⁰ Onlar için bireysel özgürlük, kavrama yetisi gücüyle veya akıl tarafından keşfedilmiştir.¹⁴¹ Ancak özgürlüğün iki görünümü olan olumlu ve olumsuz anlamındaki güç ile dışardan bir müdahale olmaksızın bir kendiliğindenliğin birleşmesiyle meydana gelen özgürlük göz ardı edilmemelidir.¹⁴² Çünkü özgürlük düşüncesinin nasıl meydana geldiğini ortaya koymak, çoğunlukla bilgi gücümüzü aşmaktadır. Böyle bir durumda kurucu rasyonalizm taraftarlarının akli dışında özgürce kullanabileceği başka bir şey kalmamaktadır.¹⁴³

Çağdaş dönemde insan aklının, toplumu rasyonel olarak inşa edilmesine olan inancı daha çok son zamanlarda bilimin göstermiş olduğu ilerlemeye duyulan güvenle açığa çıkmaktadır. Nitekim Fonksiyonalistler, sosyal olayların ve sistemlerin doğal sistemler olduklarını ve doğal sistemler gibi incelenebileceklerine dair büyük güven duymaktadırlar.¹⁴⁴ Ancak bu güven bilimin güçleri ve görevleriyle ilgili bir yanlış anlayışa dayanmaktadır. Bu anlayış, bilimin belirli gerçekleri anlamının bir metodu olduğuna ve bilimsel teknolojinin de bizim isteyebileceğimiz bütün gerçekleri öğrenmeye ve onları toplum olaylarına muktedir kılacağına dair bir düşüncüyü yansıtmaktadır.¹⁴⁵ Bunun için Hayek, doğa bilimlerindeki büyük gelişmeler sonucunda insan aklına duyulan güvenin aşırı bir şekilde abartıldığını ifade ederek, bireyin toplumsal ve iktisadi alanlarda her şeyi bilme kudretine sahip olmadığını ve bireyin çeşitli şekillerde yanlışlar veya hatalar yapabileceğinin göz ardı edilmemesi gerektiğini

¹³⁹ Hayek, *Hukuk, Yasama ve Özgürlük, I. Kitap, Kurallar ve Düzen*, 17.

¹⁴⁰ Rodis ve Lewis, 105.

¹⁴¹ Rodis ve Lewis, 107.

¹⁴² Rodis ve Lewis, 45.

¹⁴³ Rodis ve Lewis, 50.

¹⁴⁴ Bozkurt Güvenç, *İnsan ve Kültür*, (4. Baskı), Remzi Kitapevi Yayınları, İstanbul 1984, 83.

¹⁴⁵ Hayek, *Hukuk, Yasama ve Özgürlük, I. Kitap, Kurallar ve Düzen*, 22.

vurgulamaktadır. Dolayısıyla Hayek, toplumsal ve iktisadi hayatta plan ve tasarımın olamayacağına işaret etmektedir.¹⁴⁶

Hayek, doğa bilimlerin göstermiş olduğu büyük gelişmelerin, sosyal bilimler alanındaki düşünürlerin teorilerini de etkilediğini ve doğa bilimlerindeki yöntem ve teknikleri sosyal bilimler alanında kullanılabilecek bir düşüncenin de var olduğunu ifade etmektedir. Hayek'in '*bilimsicilik*' olarak adlandırdığı bu düşünce, doğa bilimlerin metot ve yöntemlerini, eleştiriden uzak bir şekilde sosyal bilimler alanına uygulanmak istenmesidir. Hayek burada büyük bir pozitif yanılının olduğunu söylemektedir.* Çünkü bilimsicilik, sosyal olayların doğa olaylarıyla aynı türden problemlerle ilgilendiği gibi bir yanlış düşünce içerisindedir. Nitekim doğa bilimleri şeyler arasındaki ilişkilerle meşgul olurken, sosyal bilimler insanlar arası ilişkiler ağı içerisindeki olaylarla ilgilenmektedir. Dolayısıyla bilimsicilik Hayek'e göre sosyal bilimlerin problemlerine yaklaşım konusunda yanlış bir tutum olmaktadır. Şüphesiz, insanla ilgili her disiplinin karşılaştığı problemler, doğa bilimlerinin karşılaştığı problemlerden çok daha farklı sorunları içermektedir.¹⁴⁷ Çünkü doğa bilimleri, insan bilgisi ve müdahalesi dışında meydana gelmektedir ve bunlar, insanın değişim gücü olmaksızın oluşurlar veya oluşmalarına yol açan nedenler de dışardan gözlemlerle görülebilirler. Doğa bilimleri ve sosyal bilimler arasındaki bu ayrımı, '*objektiflik*' kavramıyla daha açık bir şekilde ifade edilebilir. Buna göre doğa bilimleri açısından objektif gerçeklerle fikirler arasında ayırım basit ve açık olmasına karşılık, böyle bir ayrımı sosyal bilimler alanına uygulamak mümkün görünmemektedir. Çünkü sosyal bilimlerin objeleri ve gerçekleri, onların fikirleridir. Yani "sosyal fenomenleri incelemeye çalışanların değil, şüphesiz, eylemleri sosyal bilimcilerin objelerini üretenlerin fikirleridir."¹⁴⁸

Bu bağlamda bir sosyal bilimci, doğa bilimciler kadar objektif olma teşebbüsündeki popüler açıklamaları çoğu kez karıştırmaktadır. Hatta toplum, kapitalizm ve ekonomik sistem gibi kavramlar bile gerçekte sadece popüler açıklamalardır. Bunun için sosyal bilimcinin görevi, bu kavramları objektif

¹⁴⁶ Kara, 125-126.

* Burada Hayek'in vurguladığı nokta; sosyal bilimin amacı, doğa bilimlerin popüler imajların üzerine yeni teoriler inşa etmek değil, bu popüler imajları yeniden kurmaktır. Bkz. Butler, 188.

¹⁴⁷ Yayla, *Özgürlük Yolu: Hayek'in Sosyal Teorisi*, 80.

¹⁴⁸ Yayla, *Özgürlük Yolu: Hayek'in Sosyal Teorisi*, 81.

gerçeklermiş gibi ele almak yerine daha çok iyiye götürmek durumunda oldukları genelleştirmeler olarak görmelidir.¹⁴⁹

Sonuç da Hayek'in, sosyal bilimlere bakışı objektif değil, subjektiftir. O, metodolojik kolektivizmi değil, metodolojik bireyciliği benimsemektedir. Sosyal bütünlerin objektif gerçekler olarak verilmediğini ifade eden Hayek, bireysel elementlerin incelenmesi ve gözlenmesi aracılığıyla insanın aklındaki zihni kategorilere göre yeniden kurulmaları gerektiğini söylemektedir. O, bütünlerden elementlere değil, elementlerden bütünlere doğru bir ilerlemeyi amaçlayarak, bunu tek bir bilimsel yol olarak görmektedir. Çünkü Hayek bir evrimcidir, fakat evrimin zorunlu bir çizgisinin ve kaçınılmaz safhalarının olmadığını ileri sürmektedir.¹⁵⁰ Bununla birlikte Hayek'in sosyal bilimler üzerine metodunun ilk çalışmalarıyla karşılaştırıldığında bazı farklılıkların olduğu ifade edilebilir. Bu bakımdan onun daha sonraki yazıları, sosyal bilimin diğer bilimleri taklit ederek yaptıkları tüm bilimsellik teşebbüsünü eleştirmekten ziyade, sosyal bilimler metodunun nasıl olacağına dair görüşler içermektedir. Hayek, sosyal bilimler üzerine çalışanlar toplumsal olguları anlamada dikkatli olabileceklerini ve bilimsellik metotları sosyal bilimlere uygun olabileceğini, ama yine de sosyal bilimlerin kendine has önemli özelliklere sahip olması gerektiğini vurgulamaktadır.¹⁵¹

Hayek, sosyal ve ekonomik olayların tahmin edilmelerinin mümkün olmasıyla beraber, bu olayların daha genel yapısının da tahmin edilebileceğini ifade etmektedir. Onun için sosyal bilimlerin gerçek bilim olarak adlandırılmasının, onların teorileştirme alanlarının sınırlı olmasıyla mümkün olabilecektir.¹⁵² Dolayısıyla o, sosyal bilimcilere topluma dair bilimsel bilginin belli sınırlarının olması gerektiğini hatırlatmakta ve onların tahminlerini başarılı bir şekilde sonuçlandırmaları için teori aşamasında ve sonrasında eleştirel olmalarını önermektedir.¹⁵³ Hayek'e göre yöntem bilimsel olarak toplum bilimi, hiçbir zaman her şeyi bilme, denetleme, yönlendirme ve her şeye egemen olma anlamında bir anlayışa sahip olmamıştır.¹⁵⁴

¹⁴⁹ Butler, 188-189.

¹⁵⁰ Yayla, *Özgürlük Yolu: Hayek'in Sosyal Teorisi*, 95.

¹⁵¹ Butler, 190.

¹⁵² Butler, 198.

¹⁵³ Butler, 203.

¹⁵⁴ Nazım Güvenç, 61.

1.1.2. Hayek'in İnsan Tasarımı (Algısı)

“İnsanların yalnız ayrı ayrı zevklerde olmaları bile, onların hepsine bir tek modele göre şekil vermeye kalkışmamak için kâfi bir sebeptir.”¹⁵⁵

John Stuart Mill

Düşünce tarihi boyunca toplum teorisyenleri toplumu, toplumsal düzeni ve toplumsal birlikteliği soruşturmadan önce, savunularının temellerini oluşturmak veya belli bir sistematliğini kurabilmek için insanın neliğini araştırmışlardır. Bu bağlamda insanın neliği*, çok çeşitli açılardan kavranılmaya çalışılmıştır. Her düşünür temelde insanı betimlemiş, kendi düşünce doğrultusu çerçevesinde bir insan tasarımı oluşturmuştur.¹⁵⁶

Felsefenin temel disiplinlerinde – toplum, siyaset, etik, varlık ve bilgi felsefesi gibi – insanla ilgili soru ve sorunlar üzerine tartışılmaktadır. ‘Ben kimim?’ ‘Diğer canlılar arasında nasıl bir yere sahibim?’ ve ‘Nasıl bir türün üyesiyim?’ gibi bazı sorular ve ‘İnsan nedir?’ temel sorunsalı, Antikçağdan günümüze kadar süregelmektedir. Nitekim Epikuros ve Stoa okullarında insanın neliği felsefenin temel konusu olarak sorgulanmaya çalışılmıştır. Aynı zamanda Platon’un *Politeia* adlı eserinde insanın toplumsal ve siyasal düzenle ilişkisinde, aynı dönemin diğer düşünürü Aristoteles de ise siyaset ve etik bağlamında ele alınmıştır. Bu sorulara en etkili yanıtlardan birini Aydınlanma dönemi düşünürü olan Kant vermiştir. O, insanın, isteyen ve akıl sahibi bir varlık olduğunu ifade etmiştir. Ancak ne bu sorgulama ne de bu kuramların oluşumunda insanın neliği, Kant ile son bulmamış ve ondan sonra da devam etmiştir. Nitekim Schopenhauer insanı, akıllı ve ulu insan; Kierkegard estetik tip, ahlaksal ve dinsel tip; Nietzsche sürü ve trajik insan olarak ele alması, teori ve kuramlarda insan neliğinin ne kadar önemli olduğunun göstergesidir. Bu düşünürler epistemolojik temelli insan görüşleriyle, insanla ya da toplumla ilgili kimi sorunların

¹⁵⁵ John Stuart Mill, *Hürriyet*, (Çev. Mehmet Osman Dostel), Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1997, 130.

* İnsan neliği üzerine soruşturmanın, insan ile kültür arasındaki bir döngü’ye benzeyen karşılıklı ilişkilere ya da kim kimi oluşturup belirlediği sorusu incelendikçe, her şeyin ölçüsünün – filozoflarca – neden dolayı insan olarak görüldüğü gerçeği daha iyi anlaşılacaktır. Bkz. Bozkurt Güvenç, 312. Nitekim kültür, “ bir toplumun üyesi olarak insanoğlunun kazandığı bilgi, inançlar, sanat, ahlak, yasalar, görenek ve tüm öteki beceri ile alışkanlıkları içeren karmaşık bütündür.” Bkz. Wells, 43 şeklindeki tanımlama insanın neliği üzerine soruşturmanın kültürle ne kadar bağlantılı olduğu da açıkça göstermektedir.

¹⁵⁶ Betül Çotuksöken, *Felsefeyi Anlamak Felsefe İle Anlamak*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 1995, 135.

cevaplanmasına çalışmışlardır.¹⁵⁷ Dolayısıyla toplumsal fenomenlerin hemen hemen hepsi, insan doğasından kaynaklanan fenomenlerdir ve toplumsal fenomenleri belirleyen, yönlendiren yasalar, insanın davranış ve tutku yasalarından başka bir şey değildir. Bu düşüncenin açıkça gösterdiği gibi, Aydınlanma dönemi siyaset felsefesi de birey merkezli bir yönelime sahip olmuştur. Örgütlü toplumun oluşumu bu özne-bireylerin ihtiyaç ve istekleri temelinde kurgulandığı için, siyasal toplum ister istemez bir irade birliği olarak görülecektir.¹⁵⁸

Yirminci yüzyılın önemli düşünürlerinden biri olarak görülen Hayek'in düşüncesinde de insanın neliği önemli bir yer tutmaktadır. Hayek, modern dönemde üst otoritenin ve gücün mevcut sorunlara yönelik isteksizliklerin veya çözümsüzlüklerin nihai kaynaklarının araştırılmasını, onu bilgi kuramının ve felsefi psikolojinin derinliklerinin soruşturulmasının gerekli olduğunu düşündürmüştür. Çünkü Hayek, çağdaş kültürün ürettiği imkânsız isteklerin insan aklının yanlış anlaşılmasından kaynaklandığına inanmaktadır. Bu durum toplum felsefesi kuramında ve bütün çalışmalarında Hayek'i insan neliği kavramına götürmektedir.¹⁵⁹ Hayek'in, Hegel'den önceki başlıca siyaset filozofların aksine, belirli bir insan anlayışından, insanın temel özelliklerinden ve ihtiyaçlarından yola çıkmadığına dikkat etmek gerekmektedir. Hayek'e göre "insan doğası temelde belirsizdir ve her zaman birçok yöne gidebilecek kestirilemez değişikliklere açık bir oluşum sürecindedir. Fiziksel ve biyolojik yönleri dışında, insan gereksinmelerinin ve bunların öncelik sırasının çeşitliliğinin önceden kestirilmesi ve sınırlanması olanaksızdır. Böyle olduğu için de mükemmel bir gelecek planlamamız için ya da belirli bir aşamada insanın gelişmesini durdurmak için temelimiz yoktur. İnsan doğası açıksa, böyle bir işlemin mantıksal olarak mümkün olduğuna inansak bile, varsaydığımız sabitliklerine dayanarak toplumun doğru düzenini çıkarsayamayız. Bu görüş Hayek tarafından hiçbir yerde ifade edilmemiştir, ancak söylediklerinde içkindir."¹⁶⁰

İnsanın neliği üzerine yapılan değerlendirmeler genelde iki temel ayrıma sahiptir: Birincisi, temellerini kurucu rasyonalizmde bulan ve bir idealin peşinden koşan insanlar

¹⁵⁷ Berfin Kart, "Kant ve Nietzsche'de Eleştirel Düşünce Açısından İnsan Sorunu", *Felsefe Logos Dergisi*, 8 (30-31), 2006, 339.

¹⁵⁸ Turan, 46.

¹⁵⁹ John Gray, *Post-Liberalizm*, (Çev. Müfit Günay), Dost Kitabevi Yayınları, Ankara 2004, 45.

¹⁶⁰ Anthony de Crespigny, "F. A. Hayek: İlerleme İçin Özgürlük", (Çev. Huri Türsan), (Der. A. De Crespigny ve K. R. Minogue), *Çağdaş Siyaset Felsefecileri*, (2. Baskı), Remzi Kitabevi, İstanbul 1994, 63.

için geçerli olan ve tasarlanması gerekli olan düşünce algısıdır. İkincisi ise insan aklının sınırlı olduğunu ve insanın kendi akıl gücünün farkında olması gerçeği üzerinden yola çıkarak, insanın gelişimi evrimsel süreç ile gerçekleşmesi gerektiğini savunan düşünce geleneğidir. Dolayısıyla birinci görüşe göre, bütün beşeri faaliyetler, ancak beşeri amaçlar için planlanmaları halinde faydalı olacağını ve toplumu ve toplumun bütün kurumları, belirlenen idealleri doğrultusunda yeniden dizayn etmemiz gerektiğini savunmaktadır. Fakat Hayek, bu tür düşünce yapısıyla toplumu ve toplumun bütün kurumlarının bir dizayna borçlu olduğu ve bu dizayn ile yapılan her faaliyetin toplumun amaçlarını yerine getirerek yararlı olacağı görüşüne karşı çıkmaktadır.¹⁶¹ İlk çağdan beri yavaş yavaş gelişen ve belli bir dönemde hâkim düşünce yapısı olan kurucu rasyonalizm tarafından bastırılan ikinci görüş, bireysel faaliyetleri önemli ölçüde artırmış olan toplumsal düzenliliğin genellikle önce ‘*gelişme*’ ve daha sonra da ‘*evrim*’ olarak açıklayan bir süreç sayesinde ortaya çıktığını savunmaktadır. Bu süreç içerisinde insanın davranışları önce başka sebeplerle veya tesadüfi olarak ortaya çıkmış, daha sonra bu davranışlar doğdukları grubu diğer gruplar üzerinde hüküm sürmeye muktedir hale getirdiği için muhafaza edilmiştir.¹⁶²

Hayek, toplumu planlı bir şekilde tasarlayan insan anlayışlarının, insan aklını tabiatın dışında ve tecrübeden bağımsız bilgiye sahip bir şey olarak telakki eden hatalı bir entelektüalizmden kaynaklandığını ifade etmiştir. Aslında insan zihninin gelişimi Hayek’e göre toplumun gelişimiyle paralellik göstermektedir. Herhangi bir toplumda ve dönemde toplumun hedeflerini ve değerlerini belirleyen şey, toplumsal süreçtir. Akıl hiçbir zaman kendi ilerleyişini önceden göremez. İnsan, amaçlarını yerine getirebilmek için çalışmak zorunda olmakla birlikte, bu amaçların hangisini yerine getireceğine dair kararı vermek için yeni oluşacak tecrübelerle imkân bırakmak zorundadır.¹⁶³ Dolayısıyla insanların eylemlerine kaynaklık eden bilinçli bilgi, bireyin sorunlarına ulaşmaya neden olan şartların sadece bir kısmını teşkil eder. Bu, iki önemli şarttan dolayı böyledir. Birincisi, insan aklının, insanın içinde yetiştirdiği uygarlığın bir ürünü olması ve akla, şekil veren tecrübenin birçoğundan habersiz olması gerçeğidir. Diğer önemli husus ise herhangi bir insanın bilinçli olarak kullandığı bilgi, insan eylemlerindeki başarının

¹⁶¹ Hayek, *Hukuk, Yasama ve Özgürlük, I. Kitap, Kurallar ve Düzen*, 14.

¹⁶² Hayek, *Hukuk, Yasama ve Özgürlük, I. Kitap, Kurallar ve Düzen*, 15.

¹⁶³ Friedrich August von Hayek, *Özgürlüğün Anayasası*, (Çev. Yusuf Ziya Çelikkaya), BigBang Yayınları, Ankara 2013, 55-56.

herhangi bir dönemde katkı sağlayan bilginin sadece küçük bir parçası olmasıdır. Diğer insanlarla etkileşim içerisinde bulunduğumuzda, aynı başarıyı farklı şekilde başkalarının da elde ettiklerini gördüğümüzde – hatta o insanların bilgiden yoksun olsalar bile – meselelere ilişkin bilgisizliğimizin ne kadar çok olduğuna hayret ederiz. Bilgi sadece insanın bilgisi değildir. Yani insan toplumun bütün bilgilerine sahip olma imkânından yoksundur. Dolayısıyla bilgi toplum içerisinde yayılmış bir halde ise, insan bu bilgiden veya bilgilerden nasıl yararlanabileceğinin yollarını aramalıdır.¹⁶⁴

Bu nokta da Engles'in insanlık tarihinin bir eylemler tarihi olduğunu veya insanlığın gelişimini bir evrimsel sürece bağladığını, şu ifadeler de açıkça görmekteyiz: “İnsan düşüncesi egemen midir? Buna evet veya hayır diye yanıt vermeden önce, insan düşüncesinin ne olduğunu incelemek gerekir. Bu bir bireyin düşüncesi midir? Hayır. Bununla birlikte geçmişte, bugün ve gelecekte milyarlar ve milyarlarca bireyin düşüncesi olarak ancak var olabilir. Oysa eğer dersem ki geleceğin insanları da olmak üzere tüm bu insanların benim canlandırışımda sentezlenmiş düşüncesi egemendir, var olan dünyayı insanlığın yeterince uzun sürmesi ölçüsünde ve bu bilgi, bilgi organlarında ve bilgi nesnelerinde sınırla karşılaşmadığı ölçüde tanıma yeteneğindedir, yeterince beylik ve dahası yeterince kısır bir söz etmiş olurum. Zira tüm olasılıklara göre, henüz insanlık tarihinin başlarında olduğumuzu ve bizim hatalarımızı düzelterek olanların başkalarının bilgilerini – çoğu zaman hayli küçümseyerek – düzeltmekte olan bizlerden çok daha kalabalık olacaklarını göz önünde tutarsak, güncel bilgimizle ilgili olarak varılacak en değerli sonuç, ancak son derece güvensiz/kuşkulu olmak gerektiğidir. Bir başka deyişle, düşüncesi son derece az-egemen bir dizi insanda düşüncenin egemenliği gerçekleşir ve mutlak bir hakikat hakkının güçlü bilgisi bir dizi görelî hatada gerçekleşir; ne biri ne öbürü insanlık yaşamının sonsuzluğu bir yana, tam olarak gerçekleşemezler... İnsan düşüncesinin ister istemez mutlak olarak canlandırılan karakteri ile sadece sınırlı düşüncedeki bireylerde güncelleşmesi arasındaki çelişki, ancak sonsuz ilerleme içinde, insan kuşaklarının en azından bizim için, fiilen sınırsız olarak birbiri ardına gelişi içinde çözüm bulabilir. Bu anlamda, insan düşüncesi egemen olduğu kadar egemen-değildir de ve bilgi yetisi sınırsız olduğu kadar sınırlıdır da. Doğası, olanakları ve nihai tarihsel amacı itibarıyla egemen ve sınırsızdır; bireysel

¹⁶⁴ Hayek, *Özgürlüğün Anayasası*, 56-57.

gerçekleştirilişinde ve tekil gerçekliğinde egemen-değildir ve sınırlıdır.”¹⁶⁵ Bu bağlamda Hayek’in Engels’in ortaya koyduğu yukarıdaki düşüncelerinden, bilgisinin olup olmamasına bakılmaksızın, Hayek’in de şu düşüncede olduğu ifade edilebilir: “insan düşüncesi fiilen, tek tek bireyler düzeyinde asla mutlak hakikate ulaşamaz; insanlar her şeyi, hele gerçek zaman içinde, bilemezler.”¹⁶⁶

Hayek’in insan tasarımı üzerine yapmış olduğu değerlendirmesinde öncelikle toplumun bütün yapısını etkileyebilecek olan bilgisizliği ve bu bilgisizliğin de çözüm yolunun mümkün olmadığı üzerine yoğunlaşarak ifade etmektedir. Çünkü toplumun faaliyetleri sürekli bir biçimde tek bir üstün akıl veya akıllar tarafından bilinemeyen milyonlarca gerçeğe sahiptir. Bunu en iyi şekilde ekonomi alanında görürüz. Sosyalist olmayan bir toplumun iktisadi hayatı bireysel şirketler arasındaki karışık ilişki ve süreçten oluşması, bu toplumun iktisadi düzeninde var olan gerçekleri bilinçli olarak bilebilmenin imkânsızlığını doğurmaktadır.¹⁶⁷ İnsan, her geçen gün bilgisinin giderek daha çok artırdığını ve bu bilgisiyle birçok şeye hükmedebileceğini düşünmektedir. Ancak Hayek, insanın hangi bilginin doğru veya yanlış, hangi bilginin bu topluma ve kendisine faydalı veya zararlı olduğuna dair bilgisizliğin giderek arttığını iddia etmektedir. Çünkü insanın modern bilimle birlikte, doğaya ilişkin bilgisinin artması yeni bilgisizlik alanlarını da ortaya çıkarmaktadır. Yani Hayek açısından insanlar ne kadar çok bilirse, bütün bu bilgi içinde herhangi bir zihnin kavrayacağı veya algılayacağı bilgi de o kadar küçülmektedir.¹⁶⁸

Hayek’e göre toplumların gelişiminin, insanın zihin faaliyetlerinden çıktığı ve bundan dolayı toplum kurumlarının da insanın değiştirip ilerletebileceği iddiası incelenirse, insanın tam bir bilgisizliği ortaya çıkar. Çünkü insan, bilinçli bir şekilde toplumu planlayarak oluşturmuş olsaydı ya da en azından nasıl muhafaza edildiğini açıkça bilseydi, bu iddiasında haklı olabilirdi. Ancak bu durumda bile insanın, toplumun işleyişinin ve devamının neye dayandığını bildiği anlamına gelmez. Çünkü toplum, insanın yüzyıllarca yapmış olduğu eylemlerin ya da davranışların sonucudur.¹⁶⁹ Gerçekten Hayek, insan bilgisizliği ve yanılabilirliği düşüncesinden hareketle bir malın

¹⁶⁵ Nazım Güvenç, 62.

¹⁶⁶ Nazım Güvenç, 63.

¹⁶⁷ Hayek, *Hukuk, Yasama ve Özgürlük, I. Kitap, Kurallar ve Düzen*, 20.

¹⁶⁸ Hayek, *Özgürlüğün Anayasası*, 59.

¹⁶⁹ Hayek, *Özgürlüğün Anayasası*, 55.

adil bir şekilde fiyatının yalnızca Tanrı tarafından bilineceğini, çünkü bu malın fiyatını herhangi bir kimse tarafından bilinmesinden daha çok şarta bağlı olduğunu ifade ederek, adil fiyatın belirlenmesinin piyasa sürecine bırakılması gerektiğini düşünmektedir.¹⁷⁰ Yine Hayek insanın bilgisizliğinin farkında olması, bilme yolunda ve toplumun değerlerini anlamada çok büyük öneme sahip olduğunu düşünmektedir. Başka bir deyişle, insan amaçlarına ulaşmada kendisine yardım edecek olan bilgisizliğinin farkında olmalıdır.¹⁷¹ Dolayısıyla insanın, özellikle de moral değerler veya sosyal meseleler üzerindeki bilgisizliği, insanlar açısından bir toplum inşası kurmanın gereksiz olduğunu ortaya çıkarmaktadır.

Zira rasyonalistlerin vurguladıkları gibi böyle bir durumun oluşabilmesi, yalnızca ilkel toplumların küçük grupları arasındaki iş birliği ve toplumun üyelerinin her zaman az ya da çok aynı şartları bilecek olması durumuna dayanmaktadır. Bu gibi gruplarda bazı bilgin insanlar ortaya çıkmakta veya algılanan şartları yorumlamakta ve toplumun diğer bireylerince bilinmeyen şeyleri onlara bildirmektedirler. Bu durumda insanların günlük yaşamda karşılaşacakları somut olaylar, hemen hemen hepsi için aynı olacak ve insanlar beraberce hareket edeceklerdir. Çünkü toplumun üyelerinin yöneldikleri hedefler aynı olacaktır.¹⁷² Fakat Hayek'e göre ilkel toplumlardaki küçük grupların aksine, Büyük veya Açık Toplumlarda durum tamamen farklıdır. O, böyle bir durumun, iktisadi alandaki iş bölümünde açık bir şekilde görüldüğünü vurgulamaktadır. Çünkü Hayek, bilginin toplumda parçalı olması ve insanın toplumun her bir kesiminde sahip olduğu bilginin ancak küçük bir kısmına hâkim olmasından dolayı, toplumun işleyişinin dayandığı olguların çoğundan habersiz olduğu gerçeği üzerinde durmaktadır.¹⁷³

1.1.3. Hayek'de Aklın ve Bilginin Mahiyeti

“Akıl ancak öğrenebildiği kadarını bilebilir.”¹⁷⁴

F. Dostoyevski

¹⁷⁰ Hayek, *Hukuk, Yasama ve Özgürlük, I. Kitap, Kurallar ve Düzen*, 30.

¹⁷¹ Hayek, *Özgürlüğün Anayasası*, 53.

¹⁷² Hayek, *Hukuk, Yasama ve Özgürlük, I. Kitap, Kurallar ve Düzen*, 20-21.

¹⁷³ Hayek, *Hukuk, Yasama ve Özgürlük, I. Kitap, Kurallar ve Düzen*, 21.

¹⁷⁴ Fyodor Dostoyevski, *Yer Altında Notlar*, Kenta Yayınevi, İstanbul, 32.

Aklın yanında ya da karşısında yer almak, aynı zamanda toplumsal gelişmelerdeki insanın rolünü de belirlemektedir. Akıl, hiçbir zaman tüm toplumsal gelişmelerin üzerine çıkarılmış bir şey olamaz; her zaman bir toplumsal durumun ve gelişmekte olan bir eğilimin somut rasyonalizmi ya da anti- rasyonalizmi yansıtmaktadır. Dolayısıyla sosyo-tarihsel oluşumlar, herhangi bir durum ya da evrimsel eğilimin insan bilincinden bağımsız olarak işleyen nesnel bir şeydir.¹⁷⁵ Hatta bilinçten bağımsız meydana gelen nesnel gerçekliklerin entelektüel doğruluğu ve yanlışlığı, yalnızca eylemlerde gerçekleştirilir.¹⁷⁶ Gerçekten de tarihin akışına ve sosyo-tarihsel ilerlemeye egemen olan yasaları keşfeden bir aklın varlığı söz konusu olmuştur. Ancak bu akıl sosyo-tarihsel düşüncenin ne gerçek temellerini araştırmış ne de egemen düşünce eğilimlerinin çıkarmış olduğu yasaları belirlemiştir. Aynı zamanda akıl bu sorunlarla başa çıkmak için bir sınıflandırma şeması ortaya çıkaramamıştır. Aslında egemen epistemoloji ve bilgece eğilimler bu doğrultuda bu gelişimi engellemiştir. Bu nedenle toplum ve tarihin özerk hareketinde içkin olan aklın, egemen epistemoloji akımına içkin olarak ilerlemesi gerekmektedir.¹⁷⁷

Düşünce tarihi içerisinde toplum teorisyenlerinin akla yönelik spekülasyonları, onların sistemlerinin temellerini teşkil etmektedir. Özellikle çağdaş düşüncede aklın mahiyeti, işleyişi ve gücü üzerinde önemli tartışmalar olmuştur. Dolayısıyla akla yönelik yapılan olumlu ya da olumsuz düşünceler, filozofların teorilerinin oluşumuna zemin hazırlamıştır. Bu açıdan bakıldığında, Hayek'de akla yönelik yapmış olduğu tartışmalar ve özellikle de olumsuz eleştiriler, onun sosyal teorisinde kendisinin anti-rasyonalist bir eğilime sahip olduğu iddialarını güçlendirmektedir. Ancak Hayek'in anti-rasyonalist olarak değerlendirilmesine rağmen, aslında onun tamamen akla başkaldıran bir düşünür olduğu izlenimi uyandırmamalıdır. Çünkü düşünür, akli etkin bir şekilde kullanabilmek için onun sınırlarının farkında olunması gerektiğini ifade etmiştir.¹⁷⁸

Hayek akılcı bir düşünürdür; ancak onun akılcılığını rasyonalizm olarak görmemek gerekmektedir. Çünkü Hayek, insanın düşünme gücünün çözümlenmesine,

---

¹⁷⁵ Lukacs, 11.

¹⁷⁶ Lukacs, 27.

¹⁷⁷ Lukacs, 126.

¹⁷⁸ Yayla, *Özgürlük Yolu: Hayek'in Sosyal Teorisi*, 67.

eleştirilmesine büyük önem vermektedir.¹⁷⁹ Gerçekten de Hayek, Sokrates'in rasyonalizmine benzeyen bir rasyonalizmi savunmaktadır. Nitekim Sokrates'in savunmuş olduğu akılcılık, insan aklının sınırlarının farkında olması gereken bir akılcılıktır.¹⁸⁰ Bu bağlamda Hayek de Sokrates'in '*bilgisizliğimizi bilmek, akıllı olmanın başlangıcıdır*' maksimiyle toplum yapısının anlaşılması için bireysel aklın sınırlılığı üzerinde durmaktadır.¹⁸¹

Hayek, akli mümkün olduğu kadar etkili kılma noktasında kurucu rasyonalizmin bir özelliği olmadığını ifade ederek, bundan dolayı eğer rasyonalizmle kastedilen akli olabildiğince etkili kılmak ise kendisinin bir rasyonalist olduğunu söylemiştir. Fakat bununla beraber, eğer akıl tek tek her eylemi yerine getirebilecek güce sahipse, o zaman da kendisinin bir anti-rasyonalist olduğunu ifade etmiştir. Bundan dolayı Hayek'in, rasyonalizm ve anti-rasyonalizm arasında olmadığı ve onun daha çok evrimci veya saf ve eleştirel rasyonalizm arasında olduğunu ifade edebiliriz.¹⁸²

Hayek 'rasyone' davranışın hakikat olduğunu düşünmüştür ve insan eylemlerinin bu nitelikte olmasını arzu etmiştir. Ancak onun karşı çıkışı rasyonalizmdir. Yani aklın, gerektiğinde gelenek ve tecrübeden bağımsız olarak *-a priori-* akıl yürütme yoluyla sosyal sistem idealini ve uyulması gereken kuralları bulabileceği, buna paralel olarak da kusursuz sosyal bir düzen tasarlayabileceği inancını yansıtmaktadır. Hayek'e göre insanların akıllı varlıklar olmalarına rağmen, onlar bizatihi içinde bulunduğu beşeri ilişkiler yumağında bilginin yalnızca küçük bir kısmını bilebilecek güce sahiptirler. Her olguyu ve eylemi bilme imkânı yoktur. Dolayısıyla insanlar bu çerçevede kararlar veya eylemler oluşturabilirler. Bütün insanlar böyle bir durumda olduğuna göre hiç kimse bütün toplumları etkisi altına alacakları kararlar ve teoriler geliştirme iddiasında olamaz.¹⁸³ Bu açıdan bakıldığında, rasyonalizmin bilinmezlik kavramı ile sıkı bir bağlantısı vardır. Bu anlamda çağdaş rasyonalizm, iyi ya da kötü anlamda bilinmezlik epistemolojisi olarak ifade edilir. Dolayısıyla rasyonalizm akımıyla oluşturulan veya oluşturmaya çalışılan kurumlar bozulmaya, çürümeye karşı dayanıklı

¹⁷⁹ Çotuksöken, *Felsefeyi Anlamak Felsefe İle Anlamak*, 44.

¹⁸⁰ Popper, *Açık Toplum Düşmanları 2*, 200.

¹⁸¹ Aktaş, 13.

¹⁸² Hayek, *Hukuk, Yasama ve Özgürlük, I. Kitap, Kurallar ve Düzen*, 39-40.

¹⁸³ Yayla, *Liberalizm*, 171.

olmadıkları için Hayek ve çağdaş düşünürler, böyle büyük bir krizden çıkış yolunu evrimsel yöntemde bulmaktadırlar.¹⁸⁴

Hayek insan aklını, dış dünyadan gelen duyuların pasif bir alıcısı olarak değil, duyu organlarının karşılaştığı fenomenleri tasnif etme kapasitesine sahip aktif ‘mekanizma’ olarak görür.¹⁸⁵ Hayek için akıl, insanın içinde yaşamış olduğu toplumsal çevreye uyumlu olarak toplumun temel yapısını oluşturan kurumlarla her zaman bir karşılıklı ilişki içerisinde gelişmiştir. Akıl, hem içinde bulunduğu toplumu değiştirmeye istekli olduğu için etkin hem de bu çevrenin bir ürünü olduğu için edilgin bir rol oynamaktadır. Aklın toplumun amaçları peşinde koşması onun etkinliğini ortaya çıkarırken, kesin olarak bilmediği gerçekliğin varlığından dolayı da edilgindir. İnsanın bilmediği veya bilemeyeceği gerçekler insanlığın tarihsel deneyiminin bir ürünüdür.¹⁸⁶ Sosyal çevre ile etkileşim içerisinde bulunan insan zihni, sosyal çevreye ait olan bilginin veya düşüncenin korunması, iletilmesi ve sürdürülmesi için gerekli koşulları oluşturmaktadır. İnsanın içgüdüleri mantıksal, psikolojik ve zaman olarak gelenekten önce gelir. Bununla beraber gelenek de akıldan önce gelir. Akıl ise gelenek ve içgüdü arasında yer almaktadır. Böyle bir sıralama ne bilinçsizliğin ne de rasyonel kavrayışın sonucunda meydana gelir. Dolayısıyla düşünce veya bilgi, belirli olgulardan belirli özgül sonuçlara ilişkin rasyonel bir çıkarsamadan değil, tamamen evrimsel bir süreçten meydana gelir.¹⁸⁷ Aynı zamanda akıl, toplum içerisinde yer aldığı ve onu değiştirdiği kadar içinde geliştiği ve kendisinin oluşturmadığı sosyal çevrenin de ürünüdür. İnsanın içinde doğduğu kültür, geçmişte bir grup insanı başarılı kılması ve gelecekte de arzu edilen sonuçları oluşturacağı davranış kurallarının ve davranış tarzlarının karmaşık yumağından oluşmaktadır. İnsan düşünmeden önce hareket etmiş, hareket etmeden önce anlamamıştır.¹⁸⁸

Gerçekten de Hayek’e göre akıl, insanın içinde yaşadığı sosyal çevreyle ve toplumun yapısını belirleyen niteliklerle karşılıklı etkileşim içerisinde gelişmiştir. O, bir toplumdan daha çok gelişmiş ve ilerlemiş bir topluma ulaşmak için insana rehberlik eden aklın faaliyetleriyle, yine akılla elde edilen bilgiye inanmanın büyük bir hata

¹⁸⁴ Lukacs, 105.

¹⁸⁵ Yayla, *Özgürlük Yolu: Hayek’in Sosyal Teorisi*, 60.

¹⁸⁶ Volkan Ay, “Hayek Üzerine”, *Özne Dergisi*, 7 (13), 2010, 167.

¹⁸⁷ Aktaş, 22.

¹⁸⁸ Hayek, *Hukuk, Yasama ve Özgürlük, I. Kitap, Kurallar ve Düzen*, 25.

olacağını vurgulamıştır. Hayek, eğer toplum olarak ilerlemek istiyorsak, tecrübenin ihtiyaç duyduğu bugünkü kavramlarımızın aktarılmasına imkân tanımamız gerektiğini söylemektedir.¹⁸⁹ Yine ona göre, bilginin gelişimi ile toplumun gelişimi arasındaki ilişki, bilginin geçmiş beşeri tecrübeyle bir araya geldiği çevreyi içine alacak şekilde yorumladığımız takdirde aynı anlama gelmektedir. Bu anlamda, alışkanlıklarımız, becerilerimiz, araçlarımız ve kurumlarımız geçmiş tecrübeyle uyum sağlama durumlarıdır. Bu akılla elde edilemeyen (yani tecrübeyle oluşan) düşünceler, bilinçli bilgilerimiz gibi başarılı kurumlar ortaya çıkarabilir. Hatta başarılı bir durum ortaya çıkarmayıp ve de topluma zararı dokunsa bile, toplum içerisinde uzun süre varlığını sürdürebilirler.¹⁹⁰ İşte tecrübe ile öğrenmek insanlar arasında temelde bir muhakeme sonucu değil daha çok pratiklere riayet edilmesiyle bu pratiklerin yayılması ve gelişmesi sürecidir.

Hayek aklın, asla anlayamayacağımız ‘*bir dizi bilinç-üstü kurallar*’ tarafından yönlendirildiğini ileri sürmektedir. Akıl, sadece algılarımızı ve eylemlerimizi sınıflandırma gücüne sahip değildir. Aynı zamanda anlama ve açıklama kapasitemizi yöneten kuralları da ifade edemeyişimiz gerçeği tarafından da sınırlanmaktadır. Dolayısıyla akıl bir sınıflandırma gücüne sahip olduğuna göre, aklın işleyişini ancak genel terimlerle anlayabiliriz. Fakat hiçbir zaman, akıl belirli durumlarda ayrıntılı bilgiyi açıklayamamaktadır. Hayek açısından, akıl rasyonalistlerin savunduğu gibi bilgimizin temel ve biricik kaynağı değil, bizi tecrübe yapmaya ve öğrenmeye kaynaklık eden bir niteliktir. Ona göre, aklın işleyişinde öncelikle genelleme kapasitesi ortaya çıkar, daha sonra hipotezler test edilir ve davranışlara rehberlik etmedeki etkinliklerine göre bunlar ya yanlışlanır ya da doğrulanır. Nitekim bir birey değişik davranış kalıplarının içerisine girer ve bunların birkaçının veya bazılarının kendisi için faydalı olduğunu tecrübeyle kanıtlarsa, bunları muhafaza etmek için çaba gösterir.¹⁹¹

Kurucu rasyonalizm, dinin, ahlakın ve hukukun kendilerine ait geleneksel kurallarının kaynağı ve temelleri olarak gösterdiği gerekçelerin kabul edilmemesinin ve bu kuralların rasyonel bir şekilde haklı çıkartılmadıkları sürece reddedilmesinin yolunu açmıştır.¹⁹² Kurucu rasyonalizm, akli kullanma, kontrol etme ve tahmin edilebilirliğini

¹⁸⁹ Hayek, *Özgürlüğün Anayasası*, 55.

¹⁹⁰ Hayek, *Özgürlüğün Anayasası*, 58.

¹⁹¹ Yayla, *Özgürlük Yolu: Hayek’in Sosyal Teorisi*, 61.

¹⁹² Hayek, *Hukuk, Yasama ve Özgürlük, I. Kitap, Kurallar ve Düzen*, 34.

amaçlamaktadır. Fakat Hayek'e göre aklın gelişim süreci, özgürlüğe ve insani faaliyetlerin tahmin edilemezliğine bağlıdır.¹⁹³ Aklın gücü, sadece insana ve topluma empoze ettiği kurallarda değil, tecrübe ve gelenekler yoluyla şartlandığımız her çeşit kurallardan da kendimizi serbest bırakma yeteneğinde aranmalıdır. Dolayısıyla insan genel kurallara itaat etme sorumluluğunu tamamen reddetmelidir. Her birey kendi durumu hakkında kendi şahsi özelliklerine göre karar verme hakkına sahip olmalıdır. Bu bağlamda aklın bunu başarıyla yapabilmesi için, tecrübe ve kendi kendini kontrol etmesi gerekmektedir.¹⁹⁴

Hayek'e göre kurucu rasyonalistler, akla büyük önem vererek her türlü sorunları çözebileceğini ve soyut düşünce alanını aşabileceği inancına sahip olduklarını düşünmektedirler. Kurucu rasyonalistler, soyut düşüncelere aklımızın bütünüyle hükmetmeye gücü yetmediğini belirttikleri gibi, yine aklın somut karmaşıklarla başa çıkmanın bir aracı olabileceğini de kabul etmezler. Buna karşın Hayek soyut düşüncüyü, aklın tam anlamıyla kavrayamayacağı bir gerçeklik ve vazgeçilmez bir aracı olarak görmektedir.¹⁹⁵ Hayek'in akla göstermiş olduğu bu rasyonalist isyan, genellikle düşüncenin soyutluğuna karşı ortaya çıkmaktadır. Hayek bu isyanla, düşüncenin çeşitli açılarda soyut olarak kalması gerektiğini ve bundan dolayı kendi başına asla belirli eylemleri tamamen belirleyemeyeceğini kabul etmemektedir. Ona göre akıl, bize birçok açılardan ne yapmamız gerektiğini söyleyebilecek bir disiplindir. Bu disiplin, aklın gücünü bütün karmaşıklığıyla kavramaya yeterli olmamasından dolayı gereklidir. Soyut düşüncenin kullanılması hâkim olduğumuz fenomenler alanını genişletmesine rağmen, davranışlarımızın sonuçlarını önceden sezebilmemizi ve toplumu arzularımıza göre düzenleyebilmemizin derecesini bazı genel özelliklerle sınırlandırmaktadır. Bunun için Hayek, toplumun planlı kontrolünü belirli ölçülerde önceden göremeyeceğimiz bir kendiliğinden doğan düzenin oluşumu için gerekli olanlarla ve benzer genel kuralların uygulamalarıyla sınırlandırır.¹⁹⁶ Hayek'in soyut düşünceye güvenmesi, aklımızın sınırlı güçlerinin abartılmasından ziyade, aklımızın sınırlı güçlerini kavrama yeteneğinin sonucudur. Düşünürün soyut kurallara dogmatik itaate karşı isyanı, aklın beşeri ilimler içerisinde bulunan birçok şeyi çözebilecek kadar abartılmasından kaynaklanmaktadır.

¹⁹³ Hayek, *Özgürlüğün Anayasası*, 75.

¹⁹⁴ Hayek, *Hukuk, Yasama ve Özgürlük, I. Kitap, Kurallar ve Düzen*, 35.

¹⁹⁵ Hayek, *Hukuk, Yasama ve Özgürlük, I. Kitap, Kurallar ve Düzen*, 40.

¹⁹⁶ Hayek, *Hukuk, Yasama ve Özgürlük, I. Kitap, Kurallar ve Düzen*, 43-44.

Kurucu rasyonalizmin bu hatalı itaati, somutun soyuta, tek tek olanın genel olana tercih edilmesine yol açmaktadır. Çünkü onlar, aklın gerçek kontrol gücünü ne kadar fazla sınırladıklarını idrak edememişlerdir.¹⁹⁷

Hayek'in akıl üzerindeki temellendirmeleri, onun kendiliğinden düzen fikriyle uyumluluk göstermektedir. O, çevreden bağımsız bir aklın var olduğunu düşünmemektedir. Ona göre akıl, çevreden aldığı etkileri işleyerek tekrar çağırma amacıyla depolamaktadır. Ayrıca akıl, bireyin davranışlarını, amaçlarını ve hayatını sürdürmesini temin edecek bilme mekanizmasının yapısına da uyarlanmaktadır. Dolayısıyla Hayek için aklın hiçbir sabit anlama kategorisi yoktur, onun sadece sürekli etkileşim içinde bir algılama kapasitesi vardır.¹⁹⁸ Nitekim insanın bilgisi ne kadar gelişir ve çevreyle etkileşim içinde bulunursa, o kadar bilme kapasitesi gelişir ve çevreyi anlamaya çalışır.

Hayek'in bilgi teorisinde, Kantçı etkilerin olduğu söylenebilir. Kant'da olduğu gibi Hayek de, insan zihninin dış dünyadaki şeyleri anlamlandırabilmesi için *a priori* kategorilere ve mantıksal kavramlara sahip olduğunu düşünmektedir. Yani Hayek, dışsal şeylerin yorumlanması ve algılanması, zihnimizdeki algılama kalıplarının bir işlemi olduğunu ifade etmektedir.* Düşünce tarihi içerisinde birçok farklı düşünürlerin ortaya koyduğu bilgi teorileri, kesinliğin ve güvenilirliğin bazı öğelerinin, insan zihninin algılaması için doğal dünyanın nesnelere sürekliliğinden veya insan zihninin bazı evrensel ve değişmez yasalara göre işlediğinden kaynaklandığını ileri sürerken, Hayek bu duruma bir üçüncü ihtimal daha eklemektedir. Buna göre, zihinsel kategorilerimiz dış dünyayı anlamlandırırken veya yorumlarken, dış uyartıcılar da bu kategorileri etkilemektedir. Hayek, bu zihinsel kategoriler bütün insanlarda ortak ve değişmez olduğunu söylemesine rağmen, bireysel eylemlerin varlığıyla uyumlu bir şekilde bireylerin birbirlerinden farklı olduğu gerçeğini ortaya koymaktadır. İşte böyle

¹⁹⁷ Hayek, *Hukuk, Yasama ve Özgürlük, I. Kitap, Kurallar ve Düzen*, 44.

¹⁹⁸ Yayla, *Özgürlük Yolu: Hayek'in Sosyal Teorisi*, 62.

* Hayek açısından "insan zihni dış dünyayı kurallar ve düzenlilikler yoluyla algılar. Bu algılama zihindeki 'master moulds' (ana kalıplar) denilen soyut kurallar yoluyla gerçekleşir. Dolayısıyla insan zihni dış dünyayı ayrıntılarıyla değil, genel özellikleriyle kavrar. Başka bir deyişle, ayrıntılar bilinmeden olayların soyut formu algılanabilir." Hayek'in bu ana kalıpları, Kant'ın *a priori* bilgisi ve zihinsel kategorileriyle bir benzeşim kurulabilir. Ancak Hayek'in zihin ile çevrenin birlikte evrimleştiği epistemolojik bilgisinden yola çıkılırsa, *a priori* bilginin onun düşünce yapısına ilişkin bir yakınlık bulmak zordur. Bkz. Aktaş, 102.

bir çıkarım, bilişsel süreçlerden kaynaklanan bilginin özelliğinin bireysel, değişebilir, gelişebilir ve dinamik olduğunu kabullenmek anlamına gelmektedir.¹⁹⁹

Hayek, bilgi teorisinde, bilginin toplumda kimler tarafından bilindiği, bölüşüldüğü ve buna bağlı olarak insan bilgisinin sınırlılığı üzerinde durmaktadır. Zira gelişmiş bir iş bölümünün olduğu modern ekonomi, toplumdaki bütün bireylerin faaliyetleri arasında eşgüdümün bulunmasını gerektirmektedir. Her bir bireyin toplum ve ekonominin geneli hakkında çok az bilgiye sahip olmasından dolayı, bireylerin faaliyetleri arasındaki bu eşgüdüm oldukça önemli bir konu haline gelmektedir.²⁰⁰ Hayek, insanın karmaşık ve geniş bir toplumda yaşadığı için insanın böyle bir toplumda aklın gücünü kullanarak ve sınırlı bir seçim yaparak, yaşamasını sağlayacak öngörülerde bulunmaktadır. Bu bağlamda, toplumdaki bütün olayların tamamen birbirine bağımlılığı nedeniyle insan ancak sınırlı bir seçim yaparak başarılı olabilir. Ancak başarılı olarak hayatını sürdüren ‘*bilen*’ birey, çevresindeki olayların birçoğundan habersizdir.²⁰¹ Nitekim akıl olarak tanımladığımız şeyde, bu karmaşık olayları anlamaya ve anlamlandırmaya çalışan kurallar sistemidir.

Hayek’e göre bilgi, yalnızca bilinçli bir eylemde ve iletişimde açığa vurulmakla birlikte, bireylerin ve toplumların geleneklerinde de ortaya çıkmaktadır. “Bilgimizin çoğu zımni bilgidir, yani ne olduğunu bilmek (knowing that) değil, nasıl olduğunu bilmek (knowing how) tarzındaki bilgidir. *Know how*’ın anlamı, keşfetme şansımız olabileceği, fakat itaat etmek için ifade edebilmeye muktedir olmamız gerekmeyen kurallara göre davranma kapasitesidir.”²⁰² Yani bilginin ne olduğunu bilmek, hali hazırda olan bilgi ile bir toplumsal düzen inşa edebilmek için sunulan bir bilme eylemidir. Bu ise toplumun kendi yapılarının bu bilgiye uygun olup olmadığının araştırılmadan ve sadece bu bilginin var olup olmamasıyla alakalı bir iyi niyet göstergesidir. Ancak bilginin nasıl olduğunu bilmek ise bir bilginin hangi aşamalardan geçtiğini bilmektir, yani istenen bilginin o topluma uygun olup olmadığının araştırılması anlamına gelmektedir.

¹⁹⁹ Aktaş, 20.

²⁰⁰ Can Madenci, “Hayek’in ‘İktisat ve Bilgi’sini Takdim”, *Liberal Düşünce Dergisi*, 14 (53-54), 2009, 130.

²⁰¹ Yayla, *Özgürlük Yolu: Hayek’in Sosyal Teorisi*, 63.

²⁰² Yayla, *Özgürlük Yolu: Hayek’in Sosyal Teorisi*, 63.

Ünlü düşünürlerden Kukathas, Hayek’le ilgili değerlendirmelerinde Hayek’de bilginin ve bilmenin eyleme rehberlik ettiğini, şu iki sebepten dolayı önem taşıdığını ifade etmektedir. Aynı zamanda Hayek’in adalet teorisiyle bağlantılı olduğunun altını çizmektedir. Bunlardan birinci sebep: “İfade edilmemiş kuralların akıl tarafından karmaşık bir dünya ile yüzleştiği zaman karşısına çıkan problemleri çözmek için kullanılması ile sosyal kuralların toplumun bireyleri tarafından sosyal hayatın doğurduğu epistemolojik problemleri (nasıl davranılacağı, nasıl koordinasyon ve dağıtım yapılacağı gibi sorunları) çözmek için kullanılması arasında benzerlik vardır. İnsanların sosyal davranışı da, aynen zihnin faaliyeti gibi kural-yöntemlidir. Bilgimizin kural-rehberli olmasının içerdiği husus şudur: Nasıl ki akıl kapasitesi bakımından işleyişinin dayandığı kuralları ifade etmekte yetersizdir, birey de, toplumun işleyişinin dayandığı kuralları ifade etmekte yetersizdir.”²⁰³ Dolayısıyla Hayek’e göre asıl problem, insan aklının karmaşık ve büyük bir toplumda nasıl davranması gerektiğini bilmesidir. Ona göre eğer insanlar her şeyi bilen varlıklar olsaydı, o zaman adalet hiç gerek kalmayacaktı. Çünkü bütün soyut düşünceler gibi adalet de, insanların bilgisizliğe uyum sağlamasının bir aracı olarak doğmaktadır.²⁰⁴

Yine düşünür Kukathas, ikinci sebep olarak ‘*adalet hissi*’ üzerinde durmaktadır: “Bu adalet hissi bizi, var olan kuralları değiştirmeye muktedir kılar. Sezgilerimiz tarafından belirli kuralları sorgulamaya yönlendirildiğimiz vakit, ifade edilmiş kural, yargılarımıza rehberlik eden ifade edilmiş kuralla uyuşmaz (telif edilemez) görülür. Hepimiz zaman zaman adil olduğumu düşündüğümüz bir kuralın, belirli bir durumda gayri adil olduğumu söyleriz. Bununla, o kuralın adil olarak gördüğümüz şeyi uygun veya yeterli biçimde tanımlamadığını yahut kuralın sözlü ifadesinin yargımıza rehberlik eden kuralı uygun tarzda açıklamadığını söylüyoruzdur.”²⁰⁵

Diğer yandan Hayek, karmaşık ve büyük toplumda insan aklının ve bilgisinin o toplumu inşa edebilecek güçten yoksun olduğu gerçeği üzerinden topluma yön verecek yöntemin düşünülmesi gerektiğini ifade etmiştir. Çünkü Hayek, toplumu planlı bir şekilde inşa edebilmek için, o toplumun bütün değerleri ile bilgilerin bilinmesi gerektiği kanaatindedir. O, toplumu oluşturabilecek düşüncenin, ifade edilen bilgisizliğin

²⁰³ Yayla, *Özgürlük Yolu: Hayek’in Sosyal Teorisi*, 64.

²⁰⁴ Yayla, *Özgürlük Yolu: Hayek’in Sosyal Teorisi*, 64.

²⁰⁵ Yayla, *Özgürlük Yolu: Hayek’in Sosyal Teorisi*, 64-65.

bilinciyle yapılması gerektiğini ön plana almıştır. İşte insanın bu bilgisizliğinin nasıl etkili olacağını Hayek, bazı durumlarda '*bilgisizliğin*' '*bilgiden*' daha etkili olacağı fikrini ortaya atarak, ifade edilmiş (teorik) bilgi ve ifade edilmemiş bilgi ayrımıyla izah etmektedir. Hayek açısından bilgisizlik, bireylerin bilginin değerinin farkında olmadığı ve bilginin kurallarla belirlendiği durumlarda araçsal bir değere sahiptir. Bu bilgi, bireysel davranışlara rehberlik eden aklın kurallarını ve bireylerin davranışlarını düzenleyen sosyal kurallar olmak üzere iki şekilde ortaya çıkar. Bireyler ifade edemedikleri ve farkına varamadıkları kurallara uymak veya toplumsal tecrübelerin kendilerine rehberlik etmelerine izin verdikleri sürece, çoğunlukla bilinçli bir planlamayla edinilen bilgiden daha çok ve daha faydalı sonuçlara doğru yönlendirilirler. Hayek'e göre toplum halinde yaşayan '*bilgisiz*' insan '*bilgiden*' yoksun olmamakla birlikte, yani bu insan ne kadar bilgiye sahip olduğunun farkında olmasa bile, insana bu bilgiler alışkanlıklardan, geleneklerden ve adil davranış kurallarından içkin bir şekilde gelirler ve insanı yönlendirilirler veya ona rehberlik ederler.²⁰⁶

---

²⁰⁶ Yayla, *Özgürlük Yolu: Hayek'in Sosyal Teorisi*, 65-66.

1.1.4. Hayek’de Genişlemiş (Büyük) Toplum ve Bilginin Sınırsızlığı

“Uygarlığımızın bilgisizliğin fethedilmesine dayandığını söylemek, şüphesiz, bir anlamda, sadece basmakalıp konuşmaktır. Lakin bu ifadeye olan alışıklığımız onun içindeki en önemli noktayı, yani medeniyetin hepimizin sahip olmadığımız bilgiden yararlanmakta oluşumuz gerçeğine dayandığını bizden saklanmaktadır.”²⁰⁷

Friedric August von Hayek

Düşünce tarihinin geçmişinden bugüne bakıldığında, fikir adamları, bir sosyal düzenin temellerini içgüdülerde veya akıl da görmektedirler. Nitekim Hayek ilkel toplumların temellerinin içgüdülere dayandığını düşünmektedir. Bu toplumlar, nüfus olarak çok dardılar ve sınırlı bir mekânda yaşarlardı. İnsanlar özellikle işbirliği merkezinde yaşamlarını sürdürmekteydi. Aynı zamanda birbirlerini bilen ve birbirlerine güvenmek zorunda olan insanlardı. Gerçekten de ilkel insanlar, toplumun somut özelliklere sahip bir ortak amaçlar hiyerarşisi tarafından yönlendirilmekteydi. Yani toplumun başlıca gayesi, içgüdülerin vermiş olduğu özelliklere paralel olarak, yiyecek ve sığınak temin etmektir. Çünkü dayanışma ve alturizm* gibi duygular hayatın esasıydı.²⁰⁸

Sosyal düzeni açıklayan fikir adamlarının başvurdukları ikinci temel ise, düzeni bilinçli bir aklın iradesinin amaçlı ve önceden hesaplanmış eylem ve işlemlerine dayandırmaktır. Dolayısıyla sosyal düzenin oluşumunda ilkel toplumlarda içgüdülere ve akla dayanan bu iki yaklaşım, mümkün yegâne yol olarak görülmüştür.²⁰⁹ Ancak Hayek bu duruma bir üçüncü yol belirlemiştir ki, bu da özellikle karmaşık toplumlarda meydana gelmesini mümkün kılan kendiliğinden düzen algısıdır.

Hayek, küçük bir avcı topluluğundan, yaygın ilişkiler ağının hâkim olduğu modern topluma kadar geçişi mümkün kılmış olan ve çalkantıya sebep olan beşeri kural ve değerlerdeki değişimin temel bir değişme olduğu kanaatinde-dir.²¹⁰ Ona göre ilkel toplumun tarihi, bu topluma uygun güdü ve duyguları, dayanışma ve alturizmi insanın

²⁰⁷ Hayek, *Hukuk, Yasama ve Özgürlük, I. Kitap, Kurallar ve Düzen*, 22.

* Alturizm (özgecilik), hiçbir çıkar gözetmeksizin başkalarına yararlı olma ya da kendinden daha fazla başkalarını düşünmektir. Bencillığe karşıt olarak Fransız düşünür August Comte (1798-1857) tarafından ileri sürülen görüştür. Comte’a göre alturizm, bireyin hiçbir karşılık gözetmeksizin başkaları adına kendi çıkarından vazgeçmesidir. Bkz. Orhan Hançerlioğlu, “Özgecilik”, *Felsefe Ansiklopedisi*, Remzi Kitapevi, İstanbul 1978, V, 94-95.

²⁰⁸ Yayla, *Özgürlük Yolu: Hayek’in Sosyal Teorisi*, 113.

²⁰⁹ Yayla, *Özgürlük Yolu: Hayek’in Sosyal Teorisi*, 114.

²¹⁰ Butler, 49.

fizyolojik yapısına yerleştirmiştir. Bu güdüler, ilkel toplumun ilerlemesine ve gelişimine uygun olmakla beraber, büyük ve modern topluma uygun değildir. Aksine büyük topluma uygun olan yapı bireyciliktir ki, onun yapısı özgürlük ve sorumluluktur. Büyük topluma giden yoldaki gelişme planlanmış bir gelişme değil, kendiliğinden oluşan düzenin gelişimidir.²¹¹

Hayek, kurucu rasyonalizme ve onun sosyal alana yansıyan kalıpları üzerine yaptığı eleştirilerini genişlemiş (büyük) toplum niteliğiyle de yapmaktadır. Hayek, küçük ya da kabile toplumların aksine, büyük ya da açık toplumlarda sınırsız derecede bilgi yığınının olduğunu söylemektedir. Düşünür, böyle sınırsız bilginin bulunduğu bir toplumda, bir tek akıl tarafından toplumun bütün niteliğini bilme ve anlama olanağına sahip olmanın imkânsız olduğunu ifade etmektedir. Her büyük toplumda bilgi, bireyler arasında dağılmış durumdadır. Hayek'in, dağılmış bilginin koordinasyonu için önerdiği yapı serbest piyasadır. Toplumsal kurumların planlı bir şekilde tasarlanarak daha nitelikli hale gelebileceği öngörüsünde bulunsak bile, tarihin akışı içerisinde bu yapılan tasarımın toplumun niteliğine uygun olmadığı ya da başarısız olduğu kanaatine sahip olmamız, aslında bilgi eksikliğinden kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla Hayek'e göre bilgilenmeyi gerçekleştirmek, derinleştirmek, geniş bir hale getirmek ve daha verimli kullanabilmek için, insanların kabile veya küçük toplum alışkanlıklarından kurtulması gereklidir. Çünkü düşünür, insanların büyük toplum olduklarının bilincinde olmalarının ve bu toplumda gelişmenin ve ilerlemenin aracı olan serbest piyasaya kendilerini adamalarının gerektiğini ifade etmektedir. Grup dayanışması* bağları, insanların toplumda bir arada yaşamaları ve yaşamlarını sürdürebilmesi için yeterli olmasına karşın, onların yaşam standartlarını geliştirebilmek veya ilerletebilmek adına yeni metotlar bulma beceri ve yeterliliği, sınırlı bilgiye sahip olma engeline takıldığından çoğunlukla başarısız olmaktadır. Büyük toplumlarda daha büyük başarılar elde etmek,

²¹¹ Eren ve Sert, 37.

* İkel veya kabile toplumlarında grup dayanışması büyük toplumlara göre daha açık bir şekilde görülebilmektedir. Nitekim onların karşılıklı paylaşım sistemi veya dağıtım ilkesi onlarda ne kadar yerinde olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü karşılıklı paylaşım sistemi, temel üretim ve dağıtım oranları yeterli bir düzeye ulaşmamış ilkel toplumlara daha uygundur. İkel ve kabile toplumlardaki aileler ve gruplar, sadece kendi ürettikleriyle geçindikleri için paylaşma olgusuna girişmişler ve paylaşmayı karşılıklı alışverişe ve kurumsallaştırmaya çalışmışlardır. Aslında bu sistemin eksik veya aksayan yanı, toplumdaki bazı kişilerin gereğinden az çalışıp az üretmesi, az verip çok almasını – böyle bir durum büyük ve açık toplumların en önemli sorunudur – yeterince önlenememesidir. Dolayısıyla karşılıklı paylaşım sistemi dağıtım ilkesi ilkel veya kabile toplumlarındaki bilginin sınırlı ve nüfusun az olması ne deniyle daha etkili olabilmektedir. Bkz. Bozkurt Güvenç, 233.

bireylerin ve grupların sahip oldukları bilgi birikimlerini bir araya getirme yeteneğine bağlıdır. Genişlemiş toplumda birçok bireyin bulunması ve bu bireylerin toplumda var olan sınırsız bilginin sadece küçük bir kısmını bilmesi, bu bilgilerin bir araya getirilerek koordine edilmesi sorununu ortaya çıkarmaktadır. Bu soruna çözüm denemesi büyük olasılıkla, bu bilgilerin rasyonel olarak edilmek üzere hepsini olanaklar ölçüsünde bir araya getirme yöntemi olabilir. Fakat Hayek'e göre böyle bir durum, ancak doğal bilimlerin alanında olanaklıdır. Çünkü bu rasyonel bilgiyi başka alanlara aktardığımız takdirde, özellikle ekonomide bilginin merkezileştirilmesini, gelişmesini ve ilerlemesini, insanlar arasında da barışı ve refahı olumsuz yönde etkileyebilmektedir.²¹² Dolayısıyla büyük toplumların çok karmaşık yapısından dolayı, onların bir plana göre inşa edilmesi paradoksal görünmektedir. Çünkü karmaşık toplumların planlama içerisinde olması, kendiliğinden düzende oluşan yararlı kuralların toplumsal düzende dışarıda kalma ihtimalini doğuracaktır ve bireyler tarafından istenmeyen bir planlamayı da zorla uygulamak anlamına gelecektir.²¹³ Eğer genişlemiş veya büyük toplumlarda belli hedefleri yerine getirmek istiyorsak, şu gerçeği göz ardı etmemek gerekir: “İnsanın doğası karmaşıktır, toplumların amaçları da olabildiğince karmaşıktır; bu nedendir ki, toplumun emrindeki ya da yönetimindeki basit bir yönetim ne insanın doğasına ne de toplum işlerine uygun düşebilir.”²¹⁴

Hayek'e göre doğal alanlarda olduğu gibi kendiliğinden oluşan düzenlerde de, belli bir karmaşıklık derecesi söz konusudur. Başka bir deyişle, büyük veya geniş toplumlarda bilginin yoğun ve bu yoğun bilginin herkes tarafından elde edilme imkânı minimumdur; bu da toplumda bir karmaşıklık derecesinin olduğu sonucunu doğurmaktadır. Böyle karmaşık düzenleri, üst akıl tarafından tasarımı bir şekilde getirmek ve uygun bir düzen oluşturmak imkânsızdır. Çünkü karmaşık düzenlerin yapısını anlamak için, insanlar eksik ve yetersiz bilgilere sahiptirler. Ayrıca bu gibi karmaşık düzenlere dışarıdan gelebilecek her türlü müdahale, bir kaosu veya düzensizliği oluşturmaktadır.²¹⁵ Böyle karmaşık düzenlerin çözümü, doğada olduğu gibi, toplum kendi yapısına bırakılmalı ve kendi kendine belli bir düzen oluşturmasına izin verilmelidir.

²¹² Aktaş, 37.

²¹³ Yayla, *Özgürlük Yolu: Hayek'in Sosyal Teorisi*, 128.

²¹⁴ Philippe Beneton, *Muhafazakârlık*, (Çev. Cüneyt Akalın), İletişim Yayınları, İstanbul 2011, 20.

²¹⁵ Aktaş, 59.

İnsanın içinde bulunduğu bilgisizlik durumu, toplumda var olan bilginin ve ilkel toplumdan büyük topluma geçişte bireyin bilgisinin artmasına paralel olarak hiç de azalmamaktadır. Hayek'e göre toplumda bilginin artması ile bireyin bilgisi görece olarak azalmakta ve bir bütün olarak bilgidir 'bireyin özümleyebileceği pay azalmaktadır.'²¹⁶ Dolayısıyla şu bulunduğumuz modern dönemdeki toplumlar, kabile toplumları gibi karmaşık toplumlardır. Bunun için toplumları belli bir plan dâhilinde yönetmek için, insan aklına büyük bir önem verilmesi gerekmektedir. Ancak Hayek karmaşık sosyal kurumların, insan eylemlerinin bir eseri olmakla beraber insan aklının bir ürünü olmadığı fikrinin felsefi temeli olarak hizmet gördüğünü ifade etmektedir. Bunun için Hayek, karmaşık sosyal yapıların, bir insan zihni tarafından anlaşılacak kadar karışık olduğunu düşünmektedir. Ona göre karmaşık sosyal kurumlar, her bir insanın acil ve özel amaçlarının peşinde koştuğu, etkileşimin ürünü olarak evrimsel bir şekilde meydana geldiği kurumlardır.²¹⁷

Hayek, büyük toplumların doğaları gereği, planlanmasının mümkün olmadığını ve planlanmanın ancak ve ancak küçük toplumlarda geçerli olabileceğini belirtmektedir. Çünkü küçük toplumlar doğaları gereği, planlanmaya uygun topluluklardır. Nitekim böyle toplumların bütün bilgilerinin sınırlı olması ve tek bir merkezden bilinmesi doğaldır. Hatta böyle toplumlarda özgürlük pek bir şey ifade etmemektedir. Çünkü grup, aile ve kabileler halinde yaşayanların sorunlarına ilişkin bilgilerin tümünü bilmek mümkün olduğu için, onların yaşamlarını planlamak, onlar adına bir şeylere karar vermek pek fazla sorun oluşturmamaktadır.²¹⁸ Ancak Hayek'in ifade ettiği açık ve ileri toplum, plansız bir toplumdur. Yani böyle bir toplum, hiçbir planlama olmaksızın veya bireylerin planları ve eylemleri üzerine empoze edilmeyen bir toplumdur. Planlama düşüncesinin yerine kendiliğinden bir düzeni ifade eden Hayek, bu düzende hiçbir yüksek irade veya akıl olmaksızın, bireyin kendi bilgilerini kullanıp ve kendinin seçmiş olduğu planları takip ettiğini savunmaktadır.²¹⁹

Sonuç olarak Hayek, sayısız birey arasında dağılmış bilgidir daha çok yararlanmak ve her bireyin kendi amacını yerine getirebilmek için izlenmesi gereken

²¹⁶ Bekir Berat Özipek, "Özgürlüğü 'Kölelik Yolu'yla Anlamak", *Liberal Düşünce Dergisi*, 1 (2), 1996, 124.

²¹⁷ Atilla Yayla, *Hayek'in Liberalizm Anlayışı*, Kesit Yayınları, İstanbul 2012, 27.

²¹⁸ Aktaş, 42-43.

²¹⁹ Ebeling, "F. A. Hayek: Bir Yüzyılın Değerlendirilmesi", 103.

yolun bireylerin özgür eylemlerinden geçtiğini savunmaktadır. Bütün bireyler kendi amaçlarını takip ederken, kendi bilgisini topluma aktaracak ve bu yolla bilgidaki sınırsızlık sorunu, var olan bilgilerden herkesin yararlanmasıyla çözülecektir. Dolayısıyla bilginin sınırsızlığı ancak ve ancak bireyin özgür bırakılmasıyla aşılacaktır. Nitekim her birey kendi bilgi ve deneyimlerini topluma aktardığı takdirde, var olan çok büyük miktardaki bilginin kullanımı, toplumun gelişimine katkı sağlayacaktır.²²⁰

---

²²⁰ Aktaş, 38.

İKİNCİ BÖLÜM

FRIEDRICH AUGUST VON HAYEK'İN KENDİLİĞİNDEN DÜZEN FİKRİ

“Düşünce dizgesinde, doğru fikrin yanlış fikir karşısındaki anlık zaferine tanık oluyoruz; o zaman, fikrin örflere karşı da öylesine çabuk zafer kazanacağını sanıyoruz. Oysa örfleri zaman oluşturmuştur, tıpkı sabırla, ağır ağır dağları oluşturduğu gibi; onları zaman, günler boyunca çalışarak yıkabilir. Dağlar süngü darbesiyle devrilmez.”²²¹

D. Shayegan

Son dönemlerde hem politik soldan hem de politik sağdan düşünürler, Aydınlanmacı liberalizme yönelik eleştirel yorumlarda bulunmuşlardır. Bu eleştirilerin birçoğu Aydınlanma liberalizminin insanları ‘*süper-rasyonel*’ ve aşırı derecede ‘*otomize*’ varlıklar olarak görmesinden kaynaklanmıştır. Ancak bu yorumlar, özellikle İskoç Aydınlanmasından doğan liberal geleneği göz ardı etmiştir. Çünkü liberalizm* geleneğine yönelik eleştiriler yapılırken, onun İskoç türü ile İngiliz ve Fransız versiyonları arasındaki farka dikkat edilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Genelde İskoç türü liberalizm kendiliğinden düzeni ve piyasa sürecini toplumun bütün kurumları için bir değer olarak görür ve onu diğer liberalizm anlayışlarından ayırır.²²²

17. yüzyılda kurucu rasyonalizmden etkilenen batı liberal geleneğinde insanla ilgili sorunların çözümünde insan aklının önemli bir araç olduğuna inanılmaktadır. Adaletsizlik, bencillik ve insanın maruz kaldığı bütün problemler, insan aklının toplumsal kurumlara ve pratiklere uygulandığında bu problemlerin ortadan kalkacağı düşünülmektedir. Nitekim klasik liberalizm, toplumun bir bütün olarak ilerlemesi ve gelişmesi için bireysel özgürlüğü ölçüt almaktadır. Çünkü bireylerin kendi amaçlarını kendi bilgisiyle takip etmesi düşüncesi toplum için önemli olmaktadır. Bu anlamda klasik liberalizm, bireysel eylemin ancak ve ancak başkalarına zarar vermemeyi içeren

²²¹Shayegan, *Yaralı Bilinç*, 71.

* Hayek'te liberalizm, “toplumsal olaylarda kendi kendini düzenleyici ya da kendiliğinden bir düzenin keşfedilmesinden türemektedir... Bu düzen merkezi yönetimin oluşturduğu herhangi bir düzende mümkün olacağından çok daha fazla toplumun tüm üyelerinin bilgi ve becerilerinin kullanılmasına olanak tanır ve bu kendiliğinden düzenleyici güçlerin olabildiğince kullanılması isteğini yansıtır. Liberalizmin merkezi kavramına göre, adil davranışın evrensel kurallarının güçlendirilmesiyle ve bireylerin önemli bir özel alanlarının korunmasıyla, bilinçli olarak tasarlanmış bir düzenlemenin üretebileceğinden çok daha karmaşık bir insan eylemleri düzeni kendiliğinden oluşabilir. Bu nedenle de hükümetin baskıcı eylemleri bu tür kuralların güçlendirilmesi ile sınırlandırılmalıdır.” Bkz. Crespigny, 61-62.

²²² Hortwitz, 91.

evrensel sınırlamalara tabi olması gerektiğine dikkat çekmektedir. Bu düşünce ise bir otoriter düşünce kalıplarının topluma empoze edilmesine izin verilmesinden daha iyi sonuçlar ortaya çıkaracağını vurgulamaktadır. Dolayısıyla klasik liberal gelenek, toplumun nasıl yaşaması gerektiğinin belirlenmesinde gelenek ve tecrübe yerine akli temele almaktadır.²²³

Bu liberal anlayış, toplumun işleyişinde akıl dışı ve mitsel düşünceleri bir tarafa bırakmamız gerektiğini ifade ederek, toplumu yeniden yapılandırmak için rasyonel bir süreci takip etmemiz gerektiğini ve böylece insanı çevreleyen sorunların da bu bakış açısıyla çözümlenebileceğini iddia etmektedir. Burada şu soru karşımıza çıkabilir: Akıl toplumsal kurumları tasarlayabilecek gücüne olan inanç, acaba önceki çağların efsanelerine yeniden bir dönüşe yol açmayacak mıdır? Ya da toplum içerisinde bulunan saçma ve hurafeli bir geleneği dışarıda bıraktığımızda, bu durum akli yeni bir hurafe olarak ortaya çıkarmaz mı? Bu sorulara hem İskoç türü liberalizm hem de Hayek tarafından verilecek yanıt şüphesiz evet olacaktır. Hayek'e göre birçok liberal (İngiliz ve Fransız türü liberallerin) ve sosyalistin düşüncelerinde iki önemli yanlış vardır: Birincisi, toplumsal bilginin doğru olan niteliğinin anlaşılmasının tahrip edilmesi ve ikincisi ise insan toplumunun oluşturabilmesi için bir evrimsel sürecin veya kendiliğinden toplumsal sürecin anlaşılabilmesidir.²²⁴ Dolayısıyla felsefenin sosyal problemlerini ve onların hangi yönde çözülebileceğini ancak üretim güçlerinin evrimi, toplumsal gelişmeler ve sınıf mücadelelerinin gelişimi belirlemektedir. Herhangi bir felsefi problemin kesin ve temel çizgilerini çözümlenmenin yolu, bu görüşlerin gözlenmesi ve takip edilmesiyle olanaklı olmaktadır. Sözde içkin bir felsefi gelişmeden yararlanarak felsefi problemler saptanmaya ve çözülmeye çalışılırsa, kaçınılmaz bir şekilde idealist bir çarpıtılmanın yolu açılacaktır.²²⁵ Bu bağlamda felsefenin ve toplumsal problemlerin çözümünde, yukarıda anlatılan güçler ve kendiliğindenlik özelliğinin açığa çıkarılması zorunludur.

Ayrıca Hayek, bütün kolektivist veya planlamacı sistemlerin (Komünizm, Faşizm, Marxizm, Milliyetçilik gibi) liberalizm ve bireycilikten ayrıldıkları noktaları şu şekilde ifade etmektedir: Bu kolektif sistemlerin hepsi toplumu tamamen tek bir gaye

---

²²³ Aktaş, 17.

²²⁴ Aktaş, 18.

²²⁵ Lukacs, 9-10.

uğruna bütün fikirleriyle birlikte teşkilatlandırmak isteyerek, bireyin gayesinin kabul görmüş olduğu bütün alanları yok saymaktadır. İşte bu kollektif sistemler, temel paradigmalarını bulunmuş oldukları topluma tepeden empoze etmektedirler. Nihai olarak bu kollektivist sistemler için kullanılacak kavram ‘*totaliter*’ olarak ifade edilebilir.²²⁶

Bu sistemlerin problemleri, aslında toplumun kendi düşüncesinin arka planını yok sayarak, toplumu kendi kuracakları ya da kurmuş oldukları fikir etrafında toplamalarıdır. Burada toplumun kendi özgürlüğünü yok saydıkları için, o toplumun değer yargılarını da bir şekilde yok sayma eğilimiyle hareket etmektedirler. Ayrıca kollektivist fikir akımlarının göz ardı ettiği şu noktayı dikkate almak gerekmektedir. Bir toplumun tamamının mutluluğu ve saadeti tek bir fikir etrafında birleştirmekle mümkün olmamaktadır. Çünkü “bir milletin refahı gibi, bir insanın saadeti de, sonsuz derecede çeşitli kombinezonlarla (tertip, düzenleme) temin edilebilecek olan pek çok şeylere bağlıdır. Bu refah ve saadet, tek bir gaye olarak değil, bir ‘*gayeler hiyerarşisi*’ halinde, içinde her ferdin her türlü ihtiyacının yer aldığı noksansız bir ‘*kıymetler silsilesi*’ şeklinde tarif edilebilir. Bütün faaliyetlerimizin tek bir plana göre sevk ve idare, ihtiyaçlarımızdan her birinin bir kıymetler silsilesi dâhilinde yerli yerince sıraya konmuş olmasını gerektirir; ve bu kıymetler silsilesi, plancının tercih edeceği istikameti seçmesine imkan verecek kadar noksansız olmalıdır. Özetle, bunun için evvel emirde tam bir ahlak kodunun mevcudiyetine gerek vardır.”²²⁷

Bu bağlamda Hayek, ‘*Özgürlüğün Anayasası*’ adlı eseriyle ekonomide Nobel ödülü almasından sonra Batı dünyasının birçok yorumcuları ve düşünürleri tarafından büyük ilgi görmüştür. Hayek’e yönelik bu ilgi daha çok çağdaş devlet müdahaleciliğinin ve sosyalizmin yanlış varsayımlarının büyük ölçekte sosyal, ekonomik ve politik bozulmalar üretmiş olduğundan kaynaklanmıştır. Bu açıdan Hayek’in düşünce dünyasının açıklığı ve algılanması şu an daha önce hiç olmadığı kadar çok büyük önem taşımaktadır. Hatta özgür toplumu savunanlar Hayek’in teorisi için bu yeni heyecanından faydalanmışlardır.²²⁸

²²⁶ Hayek, *Kölelik Yolu*, 96.

²²⁷ Hayek, *Kölelik Yolu*, 97.

²²⁸ George C. Roche III, “The Relevance of Friedrich A. Hayek”, (Ed. Fritz Machlup), *Essays on Hayek*, Routledge & Kegan Paul, London 1977, 1.

Hayek'e göre şu anki değerleri ve özgür toplumu iyileştirmek için imkân verecek anlayışların yeni sentezine ihtiyacımız vardır. Sentez geçmişin yanlışlarını ve kolektivizmin krizini bize sunduğu fırsatı anlamamızı sağlar. Fırsatı anlamak için ekonomik meseleler ve sosyal ilgilerdeki uygulanabilir alternatifler ve şu anki memnuniyetsizliklere uygulanabilir alternatifler sunulmalıdır. İşte bu açıdan Hayek'in kendiliğinden düzen kavrayışı önemli olmaktadır.²²⁹ Başka bir deyişle, Hayek'in en büyük keşiflerinden biri, hukuk, sosyal, reel-politik ve ekonomi üzerine bütün çalışmalarının temelini oluşturan '*kendiliğinden düzen*' kavramıdır. Bu keşif Adam Smith'e kadar geri giden ve onun görünmez el analogisi, kendiliğinden düzeni üreten bir iç denge çarkı ile donanmış, insan toplumunda görülmektedir.²³⁰

2.1. DÜZEN KAVRAMI

*"Sözgelimi, iyi işlenmiş bir zihin geçmiş yüzyılların bütün zihinlerini içerir; aslında ortada bütün tarih boyunca kendini geliştiren ve iyileştiren bir tek zihin mevcuttur."*²³¹

Augustinus

Hayek'e göre düzen, çeşitli türden birçok elementin birbiriyle bağlantılı olduğu bir ilişkiler durumudur. Onun için bu elementler birbiriyle öyle bağlantılıdır ki, bütünü bazı zamansal ve mekânsal parçalarıyla ilgili bilgimizden, geri kalan kısmıyla ilgili doğru beklentiler oluşturabiliriz.²³² O, düzeni, istenilir ve insanlar için faydalı bir şey olarak değerlendirmektedir. Hayek toplumsal düzenin birçok olgu ve kurumunun bu bakış açısıyla açıklanabileceğini vurgulamaktadır. Dil, gelenek, kanunlar, para, iş bölümü ve piyasa süreci bunlar arasında sayılabilir. Hayek bu gibi kurumların bireylerin bağımsız eylemleri sonucunda ve istenmedik bir şekilde meydana geldiğini ifade etmektedir.²³³

Bu anlamda Hayek'e göre sosyal düzen, düzenin karakterinden ziyade neden olduğu sürecin veya aşamanın sonucudur. Fakat eğer insan açıklama gerektiren düzen ideali hakkında açık bir fikre sahip olamazsa, kendiliğinden düzen teorisinin açıklayıcı

²²⁹ Roche III, 9-10.

²³⁰ Roche III, 10.

²³¹ Bock, 87.

²³² Yayla, *Özgürlük Yolu: Hayek'in Sosyal Teorisi*, 119.

²³³ Kara, 118.

gücünü değerlendirmek zor olur. Bu anlamda sosyal düzen düşüncesini açıklamak kolay değildir. Örneğin Jon Elster sosyal düzenin iki türü arasında ayırım yapar: İlk olarak düzen, düzenli terimlerle tanımlanır, davranış ideali olarak iddia edilir. İkincisi, işbirlikli* davranış ideali olarak düzen, düzensizlik kavramının yerini tutan tahmin edilemezlik ve işbirliği eksikliği olarak ifade edilir. Tahmin etme ve işbirliği, Hayek'in sosyal düzen düşüncesine kolayca uyum sağlamakla ele geçirilen sosyal boyutlarda görülür. Toplumdaki insanlar diğer insanlar ile çeşitli işbirliği formlarına ihtiyaç duyarlar. Onlar amaçlarını etkili bir şekilde takip etmek ve diğer insanların eylemleriyle ilgili beklentilerini karşılamak için birbirlerine bağımlıdırlar. Başka bir deyişle, bireylerin kendi planları diğer bireylerin planlarına dayalıdır.²³⁴

Ayrıca Hayek'de düzen düşüncesinin özgürlük idealiyle alacağı boyutlar, bireye hiçbir zorlama ve müdahale olmaksızın kendiliğinden gelişen bir evrim süreci içerisinde, insanın ihtiyaçlarının ve yönelimlerinin ne olduğunun anlaşılmasının güçlülüğünü bir şekilde aşabilmektir.²³⁵ Bunu oluşturabilmek için bireye kendisini geliştirebileceği ve ilerletebileceği bir düzen düşüncesini hâkim kılmak gereklidir. Bu düzende güvence altına alınması gerekli olan şey ise, toplumların özgürlüğü ve bireylerin kendi kendini geliştirme gücüdür.²³⁶

2.1.1. Düzenin İki Kaynağı

“Kamusal kurumların mükemmeliyetçi açıklaması reddedilmelidir. Çoğulcu toplumlarda yaşıyoruz ve bu tür toplumlarda en iyi kuramsal düzenleme, farklı iyilik anlayışları arasında tarafsız kalanlardır.”²³⁷

John O'Neill

* En küçük hacimdeki insan grubundan daha geniş insan grubuna kadar, işbirliği her zaman hem tasarımlı düzene hem de kendiliğinden düzene dayanacaktır. Gerçekten işbirliği sınırlı ve küçük gruplarda etkili ve yararlı bir yöntemdir. Çünkü tasarım, istediğimiz olan düzeni yapmak için uygundur. Buna karşın, hesaba alınacak koşulların karmaşık olduğu düzen kalıplarında, kendiliğinden düzene güvenmek daha çok gereklidir. Bkz. Hayek, *Hukuk, Yasama ve Özgürlük, I. Kitap, Kurallar ve Düzen*, 61. Çünkü koşulların karmaşık olduğu düzen de bir tek tasarımcının veya tasarımcıların aklına güvenmek insanın eksikliğini farkına varmadığı anlamına gelmektedir.

²³⁴ Christina Petsaulas, *Hayek's Liberalism and Its Origins: His Idea of Spontaneous Order and The Scottish Enlightenment*, Routledge Studies in Social and Political Thought, London 2001, 54-55

²³⁵ Meltem Caniklioğlu, *Liberalizm*, BDS Yayınları, İstanbul 1996, 7.

²³⁶ Caniklioğlu, 8.

²³⁷ John O'Neill, *Piyasa: Etik, Bilgi ve Politika*, (Çev. Şen Süer Kaya), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2001, 19.

Toplum içerisinde bulunan birey ihtiyaçlarını giderebilmesi için çeşitli şekillerde diğer bireylerle işbirliği içerisinde bulunmak durumundadır. İnsanın kendi amaçlarını etkili bir şekilde yerine getirebilmesi ve diğer bireylerin eylemleriyle ilgili beklentilerini oluşturabilmesi, bireylerin gerçekte yapacakları şeylerle uyumlu olmasına bağlıdır. Toplum içindeki farklı bireylerin davranışlarını belirleyen amaçlar ve beklentiler, bu uyumlu düzenin toplum içinde açık bir şekilde gerekli olduğunu göstermektedir. Şüphesiz herhangi bir toplumda düzenin gerekli olduğu kaçınılmaz bir olgu olmasına rağmen, aslında çözümlenmesi gereken sorun, düzenin nasıl meydana geldiği veya gelmesi gerektiğidir. Nitekim düzen üzerine yapılan soruşturmalarda genelde iki yaklaşım olduğu görülmektedir. Bunlardan ilki, toplumun düzenini insan içgüdülerinin bir ürünü olarak ortaya koyan görüştür.²³⁸ Bu görüş daha çok kabile veya ilkel toplumlarda görülen düzen anlayışıdır. İkincisi ise bazı kişi veya kişiler tarafından tasarlanarak oluşturulan düzendir. Böyle bir düzenin var olması gerektiğini ifade edenler, genelde özgürlük kavramına önem vermeyen otoriteryen düşünürlerdir. Çünkü bu düzeni ancak ve ancak toplumun dışındaki güçler ve toplumu akıllarıyla daha iyi anlayanlar veya çözümleyenler oluşturabilmektedir.²³⁹ Aydınlanma dönemi sonrasında Hayek, kurucu rasyonalizm olarak ifade ettiği ikinci görüşün daha çok ağırlık kazandığını vurgulamaktadır ve ona göre bu iki görüş toplumsal düzeni açıklama da yetersiz kalmaktadır. Bunun için Hayek bir üçüncü yol önermektedir. Bu düzen anlayışı ise, toplumdaki bireylerin kendi dinamikleri içerisinde yavaş yavaş oluşması gerektiğini savunan kendiliğinden doğan düzen görüşüdür. Böyle bir düzen, herhangi bir akıl tarafından oluşturulmuş değildir; bu düzen daha çok bilginin sınırlılığı içindeki bireylerin, kendilerini değişen çevre şartlarına en iyi biçimde uydurabilme gayretlerinin sonucu olarak doğmaktadır.²⁴⁰

Bir toplum hangi yönetim biçimine sahip olursa olsun, onun ilerlemesi ve gelişmesi arzu edilen bir durum olmakla beraber, insanın ilerlemeye dönük olarak nasıl bir yol izlemesinin gerekliliği de ortaya çıkmaktadır. Yani toplumu yeniden şekillendirecek ilke veya ilkeler ne/neler olmalıdır. Toplumlarda artan toplumsal ve ahlaki bozuklukların gün yüzüne çıktığı dönemlerde insanlar hangi ilke etrafında

²³⁸ Süleyman Güngör, “Yeni Sağın Temsilcisi Olarak Hayek ve Demokrasiye Bakışı”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1 (1), 1996, 215.

²³⁹ Hayek, *Hukuk, Yasama ve Özgürlük, I. Kitap, Kurallar ve Düzen*, 49.

²⁴⁰ Güngör, 215-216.

toplumu yeniden şekillendirecek? Bu yeniden şekillendirme süreci gerçekleşirse, bu toplumlar ne tür bir şekil alacaktır? Bu süreç kendiliğinden mi, yoksa tasarımı politikalarla müdahale edilmesini mi gerektirecektir?²⁴¹ İşte bir toplumun gelişimine, ilerlemesine ve siyasi, ahlaki bozuklukların giderilmesine yönelik düşünce geleneği Kadim Yunan'dan beri genel olarak iki türlü – tasarım veya planlı ve kendiliğinden – bir bakış açısının olduğunu bizlere göstermektedir.

Tasarımlı düzen ve kendiliğinden düzen için Kadim Yunan'da, tasarımı düzen *taxis*, kendiliğinden düzen ise *kosmos* olarak ifade edilmiştir.²⁴² Onlar tarafından ortaya konulan düşünce geleneği tamamen açıklığa kavuşturulamamış ve uzun bir müddet bu düşüncenin başarısızlığı fark edilememiştir. Bu başarısızlık genelde 'doğal' ve 'yapay' olan şeyler arasındaki ayrımın net bir şekilde ortaya konulamamasında aranmalıdır.* M.Ö. V. Yüzyılda Sofistler, 'doğal'ı doğa tarafından anlamına gelen 'physei' kavramıyla, buna karşılık 'yapay' kavramını da bilinçli insan tasarımı anlattıkları 'thesei' olarak tanımlamışlardır. M.S. II. Yüzyılda bir Latin Gramercisi Aulus Gellius, doğal anlamına gelen 'physei'in karşılığı 'naturalis' ve insan eylemleri sonucunda meydana gelen yapay anlamındaki 'thesei' de 'positivus' olarak anlam vermiştir. Bu iki terim arasındaki ayrım, insan zihin telakkilerinden bağımsız olarak ortaya çıkmış şeyler ile insan zihninin üretmiş olduğu şeyler arasında olabilir. Ancak XVIII. Yüzyıla gelindiğinde, özellikle David Hume ve Bernard Mandevilla aracılığıyla ortaya atılan ve Adam Ferguson tarafından ifade edilen 'insan eyleminin sonucu, fakat insan dizaynının değil' biçiminde bir ara formülle 'doğal' kavramının anlamı genişletilerek, insan eylemlerinin sonucu olan kurallar 'doğal' kategorisinin içine alınmıştır. Evrimci yaklaşımın göstermiş olduğu bu ilk adım, XVI. ve XVII. Yüzyılda kurucu rasyonalizm yükselişiyle birlikte bastırılmıştır. Nitekim burada aklın anlamında bir değişiklik olmuştur. Akıl, bu döneme kadar, iyi ve kötü arasında ya da yerleşik yaşama kurallarına uyan ve uymayan şeyler arasında ayrım yeteneği olarak anlaşılırken, bu dönemde açık öncüllerden çıkarsama yoluyla kurallar inşa etme yeteneği olarak anlaşılmıştır. Hatta o dönemde, 'doğal hukuk (kanun)' kavramı 'aklın kanunu' anlamına dönüşmüştür. Ancak Hayek, kendiliğinden düzen ile organizasyonu 'doğal' olan şeylerle 'yapay' olan şeyler

²⁴¹ Fukuyama, 336.

²⁴² Hayek, *Hukuk, Yasama ve Özgürlük, I. Kitap, Kurallar ve Düzen*, 50.

*"Bir şeyden 'doğal' diye söz ettiğimizde, genellikle ona önceden planlanmamış, kuralsız ve iptidai olma anlamlarını atfederiz. Zıddı 'yapay' veya 'icad edilmiş (invented)' kavramları ise, bir maksada matuf olarak inşa edilmiş, teşkil edilmiş, düzenli ve plan mahsulü bir şey akla getirir." Butler, 20.

arasındaki ayırmda görmüştür. Bu ayırım var olmuş şeyler ile insan eylemlerinin sonucu olan şeyler arasında veya bizatihi insan dizaynıyla oluşmuş şeylerle insanın dizaynından bağımsız meydana gelmiş şeyler arasında olmuştur.²⁴³ İşte Hayek doğal ve yapay ya da insan dizaynının ve insan dizaynından bağımsız olarak inşa edilen kavramları belirgin bir hale getirebilmek ve düzen üzerinde net bir açıklama yapabilmek için bu ayırımın gerekli olduğunu ifade etmiştir.

Hayek, 'taxis' ve 'kosmos' kavramlarını düzenin iki türü olarak adlandırır. *Taxis*, insanın yapacaklarından ve niyetinden çıkan yapma bir düzendir. Yine *taxis*, herhangi bir otoritenin tek bir kaynağını ve tek bir isteğini zorunlu kılmaktadır. Fakat *kosmos* bilinçsiz bir şekilde oluşturulan kendiliğinden düzendir. Bu *kosmos* temelli düzen anlayışı, Hayek'in düşüncesinde çeşitli zamanlarda tekrarlanan önemli bir çıkarımdır. Nitekim büyük toplum gizli başarıların içindeki birçok organizasyonları kapsarken, Hayek'in düşüncesinde kesinlikle tek bir merkezi yönetim söz konusu değildir. Bunun için toplumun gelişimi tek bir isteğe bağlı değildir, çünkü istek, tecrübe ürünü birçok başarılar ve başarısızlıklar arasındaki rekabetin sonucudur. Dolayısıyla Hayek'e göre toplumda bir düzen olmalıdır, fakat bu düzen *taxis* den ziyade *kosmos* olmalıdır.²⁴⁴

Düzen düşüncesi söz konusu olduğunda, bunu tasarımlı düzen veya *taxis* ile özdeşleştirmenin bir sonucu olarak, bu düzen algılayışının sahip olduğu belli başlı özellikleri bütün düzen üzerine düşüncelerde görmek mümkündür. Fakat bu gibi düzenler çoğunlukla basittir veya zorunlu olarak tasarımcının onu denetleyebileceği kadar daha az karmaşıklığa sahiptir. Bununla birlikte bu düzenler tasarımcının belli başlı amacına hizmet etmektedir. Ancak bu gibi özellikler kendiliğinden doğan düzene veya *kosmos*'a ait değildir. Çünkü kendiliğinden doğan düzenin karmaşıklığı bir insan aklının hâkim olabileceği karmaşıklıkla sınırlı değildir.²⁴⁵ Herhangi bir tek aklın tenkit ve manipüle edeceğinden çok daha fazla gerçekleri veya olguları kapsadığı için, sadece tek bir insan aklıyla kavranamayacak kadar karışık olan düzenler ancak kendiliğinden doğan düzenler aracılığıyla mümkün olur. Böyle bir düzeni devam ettirebilmek için

²⁴³ Hayek, *Hukuk, Yasama ve Özgürlük, I. Kitap, Kurallar ve Düzen*, 28-30.

²⁴⁴ Andrew Gamble, *Hayek: The Iron Cage of Liberty*, Polity Press, USA 1988, 37.

²⁴⁵ Hayek, *Hukuk, Yasama ve Özgürlük, I. Kitap, Kurallar ve Düzen*, 51.

zorunlu olan tek şey, toplum içerisindeki belirli ilişkiler yapısının korunması veya belirli türden unsurların belirli bir tarzda devam ettirmesiyle olanaklıdır.²⁴⁶

Hayek'in, düzenin iki türü arasında yaptığı ayırım, toplumun iki formu arasındadır. Toplum durumunda biri tek bir liderin isteği ile yönetilmiş organizasyondur, ikincisi ise toplumdaki bütün bireylerin bilgi ve tecrübeleriyle oluşmuş kendiliğinden düzendir. Bu kendiliğinden düzende önemli olan şey, liderin emirlerine ihtiyaç olmaksızın davranış kurallarının bireysel gözlemler neticesinde meydana gelmesidir. Sonuçta Hayek'e göre düzen kendiliğindedir, çünkü birey toplumdaki bütün bilgilere sahip olmaksızın bu düzenin oluşumuna bireysel eylemleriyle katkı sağlamaktadır.²⁴⁷

2.2. KENDİLİĞİNDEN DÜZEN

“Gazetelerde ve seçkin kişilerin konuşmalarında tekrarlana gelen, herkesçe bilinen ama çok hatalı olan görüş, yaptığımız şeyin düşünce alışkanlığını geliştirmemiz gerektiğidir. Oysa gerçek tam tersidir. Uygarlık, üzerinde düşünmeksizin gerçekleştirdiğimiz önemli işlerin sayısındaki artışla gelişir.”²⁴⁸

Alfred Whitehead

Hayek'in kendiliğinden düzen analizi, birçok farklı görüşleri arasında önemli bir içeriğe sahiptir. Onun, kendiliğinden düzeni, muhafazakâr ve liberal düşüncenin çeşitli fonksiyonları arasında temel bir birlik sağlamaktadır. Düşünürün kendiliğinden düzen prensibi, aşırı otomistik bireycilik ve tamamen planlanmış sosyal düzen arasında yer almaktadır. Nitekim Hayek kendiliğinden düzen düşüncesiyle, insanlar arasındaki bazı doğal ve gerekli ilişkilerin var olduğunu iddia eden otomistik bireycilikle aynı fikirde değildir. Yine Hayek'e göre, herhangi bir toplumda kendiliğinden düzen düşüncesine uygulama olanağı bulmak ve onu işlevsel hale getirebilmek için, o toplumda bireysel özgürlüğü hakim kılmak gereklidir. Hayek, toplu (total) değişim ve statik (sabit) toplum arasındaki orta yolda duran kendiliğinden düzeni, halen bazı değişimlerin yeni şartları ile karşılaşmak için hem kaçınılmaz hem de beğenilen olduğunda ısrar ederken, o aynı

²⁴⁶ Hayek, *Hukuk, Yasama ve Özgürlük, I. Kitap, Kurallar ve Düzen*, 52.

²⁴⁷ Gamble, *Hayek: The Iron Cage of Liberty*, Polity Press, 38.

²⁴⁸ Friedric August von Hayek, “Bilginin Toplumda Kullanımı”, (Çev. Turan Yay), *Liberal Düşünce Dergisi*, 12 (45-46), 2007, 173.

zamanda toplumların korunmaya ihtiyacı olan kurumlarının da var olduğunu iddia etmektedir.²⁴⁹

Hayek'in düşünce dünyasında hem muhafazakâr hem de liberal etkilerin olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim Hayek kendiliğinden düzen prensibinin, toplumsal düzenin fonksiyonunu korumakla ilgili olduğu zaman muhafazakâr düşünce ile aynı görüştedir. Başka bir deyişle kendiliğinden düzen düşüncesi, etkileyici bir planlanmış düzen olmaksızın toplumda bir düzenin gerekli olduğunu savunmaktadır. Gelenekler zaman içinde ve zorunlu olarak yeniden planlama olmaksızın – yani kendiliğinden düzenin yöntemi içinde – geliştiğinden dolayı, Hayek geleneğe saygı duymanın ve uygulanabilir geleneği korunmanın gerekli olduğunu ifade etmektedir. Liberal bakış açısıyla kendiliğinden düzeni işletebilmenin olmazsa olmaz şartı ise, kişisel özgürlüğün bu düzende hâkim kılınmasıyla olanaklıdır. Bu anlamda Hayek, istikrarlı ve sürdürülebilir düzende, herhangi bir toplumun nasıl özgür olduğunu göstermeye çalışmaktadır. Yani Hayek de özgürlük; düzen, erdem (üstünlük) ve ekonomik istikrar için gerekli ön koşuldur.²⁵⁰

Kendiliğinden düzen düşüncesi Hayek'in sosyal teorisinde önemli bir rol oynar. Ona göre kendiliğinden düzen teorisi, herhangi bir kişinin niyetleriyle meydana gelmemesine rağmen, halen niyetlenilmiş ürünler olarak da görülebilir. Bu durumun planlanmış icatlar olarak görülmesini gerektiren şeylerin olması, onların düzenlilik sergilemelerinden kaynaklanmaktadır. Fakat Hayek, inançlarımıza öncülük eden antropomorfik düşünce alışkanlıklarının aksine, her düzenliliğin insan dizaynının ürünü olarak yorumlanmaması gerektiğini iddia etmektedir. Kendiliğinden düzenler niyetlenilmemiş insan eylemlerinin sonucudur, fakat her niyetlenilmemiş insan eylemlerinin sonucu da kendiliğinden düzen olarak düşünülmemelidir. Çünkü her kendiliğinden düzen formülasyonu planlanmamış olarak görüldüğünde ve bireyler için faydalı olduğunda bir düzen olarak karakterize edilebilmektedir. Dolayısıyla Hayek'in düşüncesinde merkezi bir önemi olan insan eylemlerinin sonuçları kendiliğinden düzenin temelidir. O, bütün çalışmalarında, kendiliğinden düzen düşüncesinin sosyal

---

²⁴⁹ Roche III, 10-11.

²⁵⁰ Roche III, 11.

gerçekleri yansıttığını iddia eder ve herhangi bir sosyal teorinin öz formunun bu olduğunu vurgular.²⁵¹

Hayek'e göre, niyetlenilmemiş sonuçlar için bir güdü olarak kişisel çıkarı dayanma ihtiyacı, bireyin toplumsal ilişkilerde daha az kişisel ve daha fazla anonim olduğunda artmaktadır. Çünkü bireyin iyi bildiği ve tanıdığı kişilere sempati ve yakınlık duygusu daha fazla olmaktadır. Ayrıca bireyin o yakın olduğu kişilere nelerin fayda sağlayacağı hakkında daha fazla bilgiye sahip olması da doğaldır. Böyle bir durumda bireyin kişisel çıkarından daha çok alturizm duyguları ağır basmaktadır.²⁵² İşte Hayek'e göre, insan sadece bilgisi değil, aynı zamanda hedef ve amaçları açısından da toplumun ürünüdür. Çünkü toplumda meydana gelen değerlerin varlığını sürdürmesini ya da değişmesini belirleyen şey, bireysel arzular ve amaçlardır.²⁵³

Objektif bir bakış açısına sahip olan bireyler kendi uygarlıklarının daha iyi olup olmadığına bakmaksızın, gelişimin maddi sonuçlarının topluma faydalı olduğu bilincine sahip olan herkes tarafından talep edilmektedir. Ancak bu insanlar gelişmeyi koşulsuz şartsız olarak kabul etmeyecektir, pek tabii ki kendilerinin arzu ettikleri şeyleri de alıp seçebilecektir.²⁵⁴ Dolayısıyla insanların kendi arzu ettikleri şeyi yapmak istemeleri – onların beğenilerine uymayan sonuçları önlemek isteseler de – ilerlemenin devamına bağlı değildir.²⁵⁵ Çünkü Hayek, bireyin toplum içerisinde eksik ve sınırlı bilgiye sahip olduğunu düşünmektedir. Bu durum ise bireyi, kendi bilgi ve becerisini kullanarak kendi öz çıkarını sağlamaya yönlendirmektedir. Her birey kendi öz çıkarını sağlamaya çalışırsa – nitekim bireylerin doğal ve sonradan kazanılmış zihni ve tecrübi bilgilerinin farklı olduğu göz önüne alındığında – onların piyasada ve toplumdaki kazanımları kaçınılmaz bir şekilde birbirlerinden farklı olmaktadır.²⁵⁶ Çünkü bireyi üretici ve verimli kılabilmek ancak onun özgür bırakılmasıyla olanaklıdır.

---

²⁵¹ Petsaulas, 12.

²⁵² Horwitz, 93.

²⁵³ Hayek, *Özgürlüğün Anayasası*, 72.

²⁵⁴ Hayek, *Özgürlüğün Anayasası*, 95.

²⁵⁵ Hayek, *Özgürlüğün Anayasası*, 94.

²⁵⁶ Ebeling, "Ludwig von Mises: Özgürlüğün Ekonomi Politikçisi", 139.

2.2.1. Kendiliğinden Düzen ve Yapma(Planlı veya Organize) Düzen

“Devlet planıcılık sahasında ileri gittiği nisbette, fertlerin plan yapmaları güçleşir.”²⁵⁷

Friedrich A. Hayek

Hayek de planlama veya yapma sözcüğü, var olan kaynakların dağılımına ilişkin kararlar kompleksini ifade etmektedir: “Bu anlamda, tüm iktisadi faaliyetler planlamadır; ve birçok insanın işbirliği içinde olduğu bir toplumda planlama, kim yaparsa yapsın, ilkin planlanmacıya değil de başka birisine verilse de sonunda planlamacıya ulaştırılması gereken bilgiye dayanmak zorundadır. İnsanların planlarını dayandırdıkları bilginin iletildiği çeşitli yollar, iktisadi süreci açıklamaya çalışan bir teorinin temel problemidir ve tüm toplum arasında dağılmış bilginin en iyi kullanım yolu problemi de iktisat politikasının ya da etkin bir iktisadi sistem tasarlamının başlıca problemlerinden biridir.”²⁵⁸ Bilinçli kontrolü ifade eden hemen hemen her düşünür – bu ister bir sosyal olgu isterse bir iktisadi olgu olsun – herhangi bir tasarlama girişimi olmadan bir olgunun gelişebileceğine inanmamaktadırlar. Ancak Hayek, bir olguyu tasarlama girişiminde bulunan bu düşünürlere şöyle bir soru yöneltmektedir. “Problem açıkça, bizim kaynak kullanma alanımızı, tek bir kontrol alanının ötesine nasıl genişletebileceğimiz ve bundan dolayı bilinçli kontrol ihtiyacının nasıl dağıtılacağı ve kendilerine ne yapılacağı söylenmeksizin bireyleri arzulan şeyleri yapmaya yönlerecek teşviklerin nasıl sağlanacağıdır?”²⁵⁹

Bir toplumda eski prensiplerin toplum düzeni için tatmin edici olmaktan veya toplumun yeni sorunlarına çözüm bulmaktan uzak olma durumu artıkça, Hayek’e göre şöyle bir düşünce insanlarda yerleşmektedir: Toplumdaki eski prensipler aracılığıyla yeni prensipler (kurallar) ortaya çıkarma ihtimali kalmadığı için, toplumun yeni baştan planlanması gerektiği iddia edilmektedir. Artık toplumdaki mevcut ve bozulmuş prensipleri düzeltmeye veya ıslah etmeye çalışmak yerine, onları toplumun değerlerinden tamamen atarak, yerine geçmişin hiçbir kalıntılarını barındırmayan yeni prensipler oluşturma gereğini ortaya çıkarmaktadır. Bu yeni prensipler toplumda, geçmişin hiçbir değeriyle uğraşmak zorunda bırakmayacak yeni prensiplerin değeri ve

²⁵⁷ Hayek, *Kölelik Yolu*, 123.

²⁵⁸ Hayek, “Bilginin Toplumda Kullanımı”, 166.

²⁵⁹ Hayek, “Bilginin Toplumda Kullanımı”, 172.

geleceği üzerinden uğraşları artırmak gibi faydayı da sağlayacaktır. Ancak Hayek'e göre, hangi yeni bir değer veya prensip olursa olsun, onun bir şekilde geçmişten gelen değerlerle uzaktan yakından bir bağlantısının olması nedeniyle, eğer geçmiş tamamen ortadan kaldırılmaya çalışılırsa, bu durum yeni değerlerin veya prensiplerin anlaşılma güçlüğüne ortaya çıkaracak ve toplumu yeni ve içinden çıkılmaz sorunlarla karşı karşıya bırakacaktır.²⁶⁰

Hayek'e göre, planlamacılık gerçekten de hala bir hayalden ibaret olmasına rağmen, planlamacılık tarafından oluşan bazı ilerleme ve gelişme olguları, hemen hemen bütün 'tek taraflı' idealistleri, planlamacılık fikri etrafında toplamaktadır. Bu planlamacıların hayal ve düşünceleri, toplumun tamamını bağlayan veya içine alan bir düşüncenin ürünü değil, aksine bu planlamacıların son derece önemli bir görüşün ve kendilerince ön plana aldıkları amaçlarını fazlasıyla abartmalarının neticesidir. Hayek, bunu ifade etmekle toplumdaki planlamacıların meydana getirmiş oldukları fikirlerin kıymetlerini veya faydalarını küçültmek istememektedir. Ancak toplumu planlama veya organize etme konusunda en istekli olan kimseler, bu planlama işi kendilerine verildiği zaman en fazla tehlikeli ve başkalarının planlama işine en fazla karşı çıkan kimseler olacaktır. Hatta bu kimseler toplumun her alanında kendi planlamalarını gerçekleştirmek üzere veya toplumun isteklerini yapmada serbest bırakılması, onları daha da tahammülsüz yapacaktır.²⁶¹ Bununla birlikte planlamacılık toplumda öyle bir durum oluşturur ki, toplumdaki bireyleri alışık olduklarından çok daha fazla hususlarda anlaşmaya mecbur bırakır. Planlaştırılmış bir düzende kollektif eylemleri, sadece üzerinde anlaşılabilir hedeflerle meydana getirmek imkânsızdır. Çünkü toplumda en ufak bir şey ya da eylem yapabilmek için, toplumdaki bütün bireylerin aynı noktalarda anlaşmaya varmaları gerekmektedir.²⁶²

Hayek, yukarıda da ifade edildiği gibi toplumsal düzenin iki türü arasında bir ayrım yapar. İlki olan yapma düzen, kurucu rasyonalizme aittir ve hemen hemen otoriterlerin düzen kavramlarıyla ve düşünceleriyle ilgilidir. İkincisi ise Hayek'in doğru bireycilik geleneği olarak gördüğü kendiliğinden düzen düşüncesidir. Yapma düzenler yetki ve itaat ilişkilerine bağlı olarak görünmektedir. Bir üst otoritenin

²⁶⁰ Hayek, *Kölelik Yolu*, 44.

²⁶¹ Hayek, *Kölelik Yolu*, 93-94.

²⁶² Hayek, *Kölelik Yolu*, 103.

bireylere nasıl davranması gerektiğine dair emirler bu düzende önemli bir hiyerarşidir.²⁶³ Nitekim yapma düzen, toplumsal kurumları yeniden oluşturma ve sosyal adaleti sağlamaya dönük ekonomik planlamaları gerçekleştirmek için önerileri olan çağdaş sosyalist ve reformcu liberallerle paralellik göstermektedir. Kökeni kurucu rasyonalizmde bulunan bu anlayış, insan aklının toplum için faydalı kurumlar kurulabileceğine inanan bir düşüncenin var olduğu fikrine dayanır. Bu toplum mühendisliğinin akıl anlayışı Hayek'e göre, toplumun yeniden inşa edilebileceği, toplumsal dünya ve insan ile ilgili bilginin tam olarak kavranabileceği gibi yanlış bir varsayıma dayanmaktadır. Kendiliğinden düzen ise, toplum mühendisliğine ılımlı bir bakışı yansıtmasına rağmen, insan zihni aracılığıyla söylenen abartılı iddialara karşı kuşkuçuluğun benimsenmesidir. Bu düşünce geleneği, toplumun kurumlarının ve değerlerinin, önceden tasarlanmış iyi bir planlamayla değil, insan eylemlerinin sonucu olarak meydana geldiğini savunur. Dil, ahlak, hukuk ve değişik ekonomik düzenlemeler gibi karmaşık toplumsal süreçler bilinçli bir akıl tarafından oluşturulmamıştır. Aksine bu değerler planlanmamış bir sosyal evrimin sonuçlarıdır. Hayek'e göre bu düşünce, piyasa düzeni gibi kendiliğinden düzenler, toplumun refahını ve özgürlüğünü artıracak bir düşünce geleneğini oluşturmaktadır.²⁶⁴ Dolayısıyla planlamanın aksine kendiliğinden düzende sürekli olarak anlamını bilmediğimiz birçok kanun ve kuralları kullandığımızı ifade eden Hayek, bunları açık olarak bilmediğimiz veya bireysel olarak sahip olmadığımız bilginin faydalarından sağladığımızı belirtmektedir. Nitekim toplumsal yaşamdaki bu çeşit uygulama, kendi alanlarında başarısını kanıtlamış davranışlara ve kurumlara dayanarak gelişir ve bunlar Hayek'e göre kurulan uygarlığın temelini oluşturur.²⁶⁵

Kendiliğinden düzen, evrimci rasyonalizmin, bireyciliğin, kapitalizmin ve liberalizmin üstün olduğunu, yapma veya planlı düzen ise kurucu rasyonalizmin, kolektivizmin, sosyalizmin ve totalitarizmin üstün olduğunu savunmaktadır. Bu iki görüşe göre düzen, ya 'kosmos' ya da 'taxis' olarak vardır. *Kosmos* genişleyen veya kendiliğinden düzenden, *taxis* ise yapma düzenden veya organizasyondan söz eder. Ahlak, din, hukuk, dil, yazı, para ve piyasa gibi kurumlar kendiliğinden düzenin örnekleridir. Yapma düzenlerin sosyal kurumlarına örnekleri ise, aile, çiftlik, bitkiler,

²⁶³ Gamble, *Hayek: The Iron Cage of Liberty*, Polity Press, 37.

²⁶⁴ Aktaş, 19.

²⁶⁵ Hayek, "Bilginin Toplumda Kullanımı", 173.

firmalar, şirketler, çeşitli ilişkiler ve hükümeti de içine alan toplum kurumlarıdır. Böyle yapma düzenler veya organizasyonlar toplumun bütün kendiliğinden düzenlerini içine almaktadır. Hayek, düzenin bu iki tipi arasındaki temel ayrımın nedenini şu şekilde açıklamaktadır: Yapma düzenler de önceki kollektif anlaşma formasyonu olduğu için güvenilir ve doğrudan merkezi bir emri gerektirmektedir. Kendiliğinden düzenlerde ise, düzenlenmiş bir son değildir ve kendi kendini koordine etmektedir. Bu ayrımı açıklamak için Hayek, doğrudan oluşturulmuş düzenden daha çok düzenin sürecini temel almaktadır.²⁶⁶

Hayek, kendiliğinden düzen ve yapma (planlı) düzen arasındaki ayrımı üç temel boyuttan oluşturmaktadır: *Karışıklık* (karmaşa), *amaç* (niyet) ve *soyutlama*. *Karışıklık*; yapma düzenlerde, bir planlamayla, dışsal bir etkenle oluşturulurken, kendiliğinden düzenler içsel olarak ya da kendi kendini üretmektedir. Planlandığı için yapma düzenler, insan zihninin yalnızca kavrayabildiği elementleri içerir ve nispeten basit olmak zorundadır. Aksine kendiliğinden düzenler karışık gereklilikler olmaksızın ve insan zihninin hâkim olabildiği şeye bakmaksızın herhangi bir karışık eylemleri veya durumları başarabilmektedir ve kendiliğinden düzenlerin formasyonunu içeren zorlamalara neden olabilmektedir. Nitekim insan, yalnızca kendiliğinden karışık düzenler üzerinde kendi kontrol gücünü sınırlandırmaktadır. Bu açıdan Hayek kendiliğinden düzenlerin formlarına katkıları olan genişlemiş bazı kuralları sınırlandırabildiğini iddia etmektedir.²⁶⁷

Hayek'e göre, toplumun karışık bir fenomen olması ve doğa bilimlerinde incelenen olgulardan farklılık içermesi nedeniyle bireyin toplum içerisindeki eylemlerinin doğruluk ölçütünü tahmin etmek imkansızdır. Bunun için planlama düşüncesinde olanların en önemli problemi, uğraşmak durumunda oldukları olayların somut şeyler olmaması ve bunun daha çok bireylerin kendi davranış ve ilişkiler ağında ortaya çıkması, planlamacının tahmin edebilme gücünü düşürmektedir.²⁶⁸ Bundan dolayı planlamacıların doğa biliminden aldıkları yöntemi sosyal bilime uygulayamamalarının temel nedeni, toplumu bir bütün olarak değiştirme düsturuyla hareket etmeleridir.

---

²⁶⁶ Petsaulas, 12-13.

²⁶⁷ Petsaulas, 13.

²⁶⁸ Butler, 12-13.

Hayek'e göre toplum, kendi kendisinin yönetimine bırakıldığında daha başarılı bir düzen, kendiliğinden ortaya çıkacaktır.²⁶⁹ Onun için toplumun tek bir merkezden inşa edilmesi insanın aklını aşan bir güçlük taşıır.²⁷⁰ Düşünür açısından batı bile modern dönemde belli başlı dönüşümler veya evrimsel süreçler geçirdikten sonra şu zamanımızdaki gelişmelere ve ilerlemelere ulaşmıştır. Onlar bir devrimsel yapıyla veya üst akılların inşası tarafından böyle bir döneme ulaşmış değildir. Dolayısıyla batı Rönesans'ı, Reformu yaşayarak modern döneme geçiş yapmış ve üstün güç olarak ifade edilebilen bir aydınlanma dönemine ulaşmıştır.²⁷¹ Yani batının aydınlanma dönemine geçişi, 'aslında alt bilincin üst bilince üstün gelmesidir' denilebilir.²⁷²

Kusursuz bir sosyal düzen, olmasını istediğimiz en iyi parçaları veya bilgileri seçmek suretiyle olsa dahi ideal bir sosyal düzen kuramayacaktır. Çünkü pek çok iyi amaçlı eylemlerin uzun bir beklenmedik ve istenmeyen sonuçlar zinciri oluşturacağı fikri, modern insanın kabul edemeyeceği fikir olarak görülmektedir.²⁷³ Fakat geçen bir yüzyıl içinde modern uygarlığın üzerine inşa edilen temel prensipler, gittikçe ihmale uğramakta ve unutulup gitmektedir. İnsanlar, bu uygarlığın arkasında var olan temel prensiplere dair fikirleri veya bu prensipleri geliştirmek yerine yeni sosyal düzen arayışı içine girmişlerdir.²⁷⁴ Zira insanlar modern toplumun getirmiş olduğu olumsuzluklardan bir şekilde kurtulma çabası içerisindeyler. Fakat tecrübe bize farklı sosyal ve ekonomik sistemlerin bir bütün olarak yararlılığı hakkında birçok şey anlatmaktadır. Dolayısıyla modern toplumlar kadar kompleksli bir düzen ne bir bütün olarak ne de her bir parçayı geride kalanları göz ardı ederek dizayn edebilir. Düzen yalnızca bir evrim sürecinin başından sonuna kadar belirli ilkelere – kendiliğinden etkinliğe* – tutarlı biçimde bağlanmak suretiyle dizayn edilebilir.²⁷⁵ Çünkü kendiliğinden oluşmuş bir

²⁶⁹ Yayla, *Hayek'in Liberalizm Anlayışı*, 17.

²⁷⁰ Nazım Güvenç, 28.

²⁷¹ Daryush Shayegan, *Melez Bilinç*, (Çev. Haldun Bayrı), Metis Yayınları, İstanbul 2013, 56.

²⁷² Shayegan, *Melez Bilinç*, 65.

²⁷³ Hayek, *Hukuk, Yasama ve Özgürlük, I. Kitap, Kurallar ve Düzen*, 79.

²⁷⁴ Hayek, *Özgürlüğün Anayasası*, 24.

*"Kendiliğinden etkinlik, bireyin kendi yalıtımı ve güçsüzlüğü tarafından sürüklenmesi olan zorlanımlı etkinlik değildir; dışarıdan verilen edim yapılarını eleştirel olmayan bir yoldan almak demek olan *robotu* etkinlik değildir. Kendiliğinden (spontaneous) etkinlik, özün özgür etkinliğidir ve psikolojik açıdan, sözcüğün Latin kökeninin, yani *sponte*'nin açıkça söz konusu ettiği şeyi anıttırır: yani kişinin kendi özgür iradesini. Burada etkinlikle 'bir şeyler yapmayı' değil, kişni coşkusal, zihinsel ve duygusal deneyimlerinde ve elbette kişinin kendi iradesinde etkinlik gösterebilen yaratıcı etkinliğin niteliğini söz konusu ediyoruz." Bkz. Erich Fromm, *Özgürlükten Kaçış*, (Çev. Selçuk Budak), Öteki Yayınevi, Ankara 1993, 224.

²⁷⁵ Hayek, *Hukuk, Yasama ve Özgürlük, I. Kitap, Kurallar ve Düzen*, 80.

düzen, merkezi bir yönetimin planlı bir şekilde yapmış olduğu düzenden daha çok, toplumun tüm üyelerinin bilgi ve becerilerinin kullanılmasıyla oluşturulan düzendir.²⁷⁶

Gerçekten de her toplumun yaşamış olduğu evrimsel süreçlerin, diğer toplumlarla aynı düzlemde gerçekleşme ihtimalinin ne kadar zor olduğunu ifade etmek gerekir. Bu duruma göre, farklı farklı toplumların geçirmiş oldukları kültürel evreleri tartışmaya açtığımız zaman yanılma ihtimalimiz yüksektir. Çünkü her toplumun geçirmiş oldukları kültürel ve toplumsal evreler farklılık arz etmektedir. Ancak bütün toplumların belli kültürel gelişim aşamalarında olabileceği bir noktadan da bahsedebiliriz. Buna göre yüzyıllardır; meydana gelen toplumların kültürel, toplumsal ve siyasal alanların hepsinde belli bir takım bozuklukların yaşanmış olduğunu söylemek bütün toplumların realiteleridir. Toplumların hepsindeki bozuklukları aynı realiteyle açıklayamayacağımız gibi aynı safhaları veya evreleri de geçirdiğini söyleyemeyiz. Toplumların bozukluklarını gidermek için, o toplumun kültürel sürecinin nasıl meydana geldiğini de bilmemiz gerekmektedir. Yani o toplumun kültürel, toplumsal ve siyasi alanların planlı bir çerçeve de mi, yoksa kendi kendine meydana gelen bir düzlemde mi oluştuğunu belirlememiz önemlidir. Bu durumu belirledikten sonra ikinci aşama olarak, toplumların bozulan değerlerinin zamanını veya insanların oluşturmuş oldukları kültürlerin kendilerini nereye götüreceğini vaktinde anlayabilirsek,²⁷⁷ olumsuz yönde gelişme gösteren bozuklukların farkına vararak, o değerlerin o topluma uygun bir şekilde gelişme göstermesi de sağlanabilecektir.

Amaç; planlı bir şekilde oluşturulan yapma düzenler, zihindeki özel bir amaç ile oluşturulmuştur ve bu yüzden yapıcıların amaçlarına hizmet etmektedir. Buna karşın kendiliğinden düzen, hiçbir özel amaca hizmet etmez ve onun varlığı birçok farklı bireylerin amaçlarının başarılı takibine neden olan şartlarda açıklanabilir. Ayrıca bir eyleme ait olan düzeni koruma eğilimi de bu amaca yöneliktir. Bundan dolayı düzenin korunmasına katkısı olmayan yapma elementler derece derece ortadan kaldırılmalıdır. Düzen niyetsiz olduğu için onun amaca yönelik kullanımı, düzenin korunmasına katkıları olan bilgilerin, eylemlerin bir parçası üzerine amacın hiçbir farkındalık anlamına gelmediğine nadiren işaret etme ihtiyacından kaynaklanmaktadır. İşte Hayek'in de işaret ettiği gibi, amaç kelimesinin herhangi bir yanlış kavrayışından

²⁷⁶ Fahriye Öztürk, "Hayek'in Düşüncesinde Rekabet", *Ekonomik Yaklaşım Dergisi*, 15 (51), 2004, 93.

²⁷⁷ Hayek, *Kölelik Yolu*, 23.

kaçınmak ve düzeni sürdüren aktif elementlerin katkılarını ortaya koymak için amaç kelimesinin faydası yeniden yansıtılmalıdır.²⁷⁸ Dolayısıyla insanların belirlenmiş amaçlarına hizmet etmek üzere ayarlanan bir düzen, bir örgütleyici veya organizasyon gerektirir ki, bu kendiliğinden düzene oranla insanların bilgiden daha az yararlanmasına sebep olacaktır. Bu durumda da düzen zorunlu örgütleyicinin bilgisiyle sınırlı olmaktadır. Ancak toplumdaki kurumlar arasında hiyerarşinin var olduğu gerçeği dikkate alındığında, amaçlara hizmet etmek için örgütleyicinin bildiği sınırlı kaynakların kullanıldığı zaman düzenleme daha başarılı bir yöntem olabilmektedir. Fakat toplumda yapılacak herhangi bir işte binlerce ya da milyonlarca bireylere yayılmış ya da ulaşılabilir bilgi söz konusu olmadığı durumlarda kendiliğinden düzenin güçlerinin kullanılması daha etkin olmaktadır.²⁷⁹

Hayek'e göre bireylerin tüm davranışlarını amaç-araç mantığı açısından açıklamak doğruluktan uzaktır. Bununla birlikte bireylerin davranışları aynı zamanda alışkanlıklar, gelenekler ve benzeri toplumsal değerler tarafından belirlenmektedir. Bu açıdan bakıldığında Hayek'in piyasa sürecine ilişkin anlayışı, davranışçı yaklaşım yerine kurumsal açıklamalar üzerine yoğunlaşmaktadır. Bireylere ilişkin farklı sonuçların meydana gelmesine sebep olan şey, insan davranışlarından ziyade bu bireylerin içinde buldukları değerler ağı olmaktadır. Bu kuramsal ortam ekonomideki eşgüdümü kolaylaştırmakta ya da zorlaştırmaktadır. Bir başka deyişle, iktisatçıların ve genel olarak toplum bilimlerin ilgilenmesi gereken mesele, bireylerin ekonomi alanında dağılmış olan bilgiyi öğrenmeleri ve buna göre hareket etmeleridir. Netice itibarıyla, özel mülkiyetin olduğu iktisadi bir düzende rekabetçi piyasa süreci, ekonomi alanında dağılmış olan bilgi parçalarını bireylerin elde etmelerine, bireysel planlar arasındaki uyuma ve ekonomideki eşgüdüme olanak sağlamalıdır. Böyle bir durumda oluşan iktisadi düzene Hayek kendiliğinden düzen adını vermektedir.²⁸⁰

Soyutlama; yapma düzenler de, insanın duygularını kendilerine açıkça sunabilir ve bu yüzden kontrolü sezgisel olarak algılanabilir olan duyudaki somutluktur. Zihin, toplum ve piyasa gibi kendiliğinden düzenler, yalnızca soyut özellikler tarafından tanımlanan elementler arasındaki soyut ilişkiler sisteminden oluşmaktadır. Böyle

²⁷⁸ Petsaulas, 13-14.

²⁷⁹ Crespigny, 62.

²⁸⁰ Madenci, "Hayek'in 'İktisat ve Bilgi'sini Takdim", 133.

düzenler sezgisel olarak algılanamaz. Fakat yalnızca kendi karakterlerinden (özelliklerinden) oluşan bir temel teori üzerine yeniden zihinsel olarak oluşabilirler. Kendiliğinden düzenlerin karışık soyut karakteri itaat edilen elementlerden oluşan soyut kurallar seti tarafından belirlenir. Hayek'in de yazdığı gibi: Kendiliğinden düzeni belirleyen kurallar yalnızca soyut karakteri(özelliği) belirler, fakat ayrıntılar yalnızca bireysel üyelerin bildiği özel şartlara bağlıdır. Düzene neden olan kuralları keşfetmeyi yalnızca ümit edebiliriz, fakat bütün elementleri içeren veya yer alan özel şartları bilemeyiz. Dolayısıyla kendiliğinden düzenleri özel ayrıntılardan ziyade yalnızca genel karakteri etkileyebilir. Hatta kendiliğinden düzenlere bağlı olan formun kurallarını oluşturmak kolay bir görev değildir. İşte Hayek, kendiliğinden düzenin soyut karakterinin önemine güvenir ve bu karakter bütün özel elementleri içerir, hatta böyle elementlerin sayısı ve değişimi konusunda da ısrar eder.²⁸¹

Bu soyutlama düşüncesi, Hayek'in kendiliğinden düzen kavramı ve çalışmalarında önemli bir tema olan insan aklının sınırlarıyla bağlantılıdır. Hayek, bütün yazılarında bilgisizliğin, Batı medeniyetinin başarılarını riske atan şeyin, akla karşı bir devrim olarak sosyalizmi görmelerinden kaynaklandığını ifade eder. Nitekim Hayek kölelik yolu eserinde şöyle yazmaktadır: '*İnsan her zaman bireysel çabalarının engellenmiş olmasına rağmen, geçmişte maruz olduğu kişisel olmayan güçlere karşı isyan etmiştir.*' Bu kişisel olmayan güçler piyasayı düzenleyen genel kurallar tarafından oluşturulur. Bir başka deyişle Hayek, piyasanın işleyişinin veya insanın anlamadığı herhangi bir kuralın, toplumda yeni isteksizlikler ortaya çıkardığını belirtir. Bu Hayek de önemli bir sonuçtur, çünkü anlaşılabilirlik için bu özlem tamamen tatmin edici değildir. Bundan dolayı medeniyet aklın apaçık temellendirmeleriyle kurulmamıştır, fakat hiç kimsenin tamamen anlayamadığı kurallar ve kurumların evrimiyle oluşmuştur. Ancak Hayek'in düşüncesinde onları (kurallar ve kurumları) anlamak gerekli değildir. Onları anlamak amacıyla araştırma yapan insan varlığı, piyasanın kişisel olmayan güçlerini sunmak için inkâr edilemeyecek kadar hazırdır. Bu kişisel olmayan ve görünüşte mantıksız (bilinçsiz) güçler, insanlara kontrol edilemez (önlenebilir) bir eşitlik sunmaktadır.²⁸²

²⁸¹ Petsaulas, 14.

²⁸² Gamble, *Hayek: The Iron Cage of Liberty*, Polity Press, 44-45.

Yine Hayek, sonraki yazılarında da kendi sistemini bu soyut kavrayışla kurar. Hayek'e göre, medeniyet tarafından oluşturulan büyük ilerleme, toplumdaki bütün bireylerin bilgileri ve eylemleri sayesinde uzun dönem boyunca bir araya getirilen zorunlu soyut kurallardır. Bu medeniyet, somut ve yaygın amaçların gelişimine ihtiyacı olmayan gelişmiş bir toplumdur. Hayek, burada 'soyut' kavramını genel anlamda kullanır. Böyle soyut kurallar hiçbir özel şart için tercih edilemez, fakat birçok mümkün olayları ve şartları kapsar. Başka bir deyişle Hayek'e göre, bu toplum çalışmalarını anlamak için bütün değişimlerin ayrıntılı özel sonuçlarını bilmek gereklidir; lakin bu mümkün değildir. Bunun için yalnızca düzene dayalı soyut veya genel prensipleri bilmek, toplumsal sorunları çözmek için yeterlidir.²⁸³

Toplumun uzun dönemli şartlarında belirli bir uyumun ne zaman ve nerede ortaya çıkacağı önceden bilinmediğinden dolayı, soyut bir kuraldan kimin ve kaç değişik kimsenin de yararlanacağı bilinmemektedir. Herhangi bir toplumda belirsiz bir dönem için uygulanacak olan bu gibi soyut kurallar, toplumdaki bütün bireylerin soyut kurallardan yararlanma şanslarını artırmaktadır.²⁸⁴ Başka bir deyişle, soyutlama piyasanın genel kurallarında bulunur ve toplumda oluşabilecek sorunlara karşı çözüm üretme şansını artırır. Bunun için Hayek, evrimci rasyonalizmin tamamen anlaşılabilir gerçekleriyle başa çıkabilmek için, zihnin kaçınılmaz veya zorunlu anlamları olarak soyutlamayı kabul etmektedir. Bu anlamda düşünür Hayek, mümkün olduğu kadar etkili akla ihtiyacı olduğunu kabul eder; fakat her eylemi belirleyen bilinçli aklı reddeder.²⁸⁵

Hayek, planlı düzen modellerini bir dereceye kadar daima bir ütopya, mevcut durumu yetersiz bir yaklaşımla ele alan bir düşünce ve pek çok insanın çoğunlukla yalnız başına yürütemez olduğu bir teori olarak görmektedir. Ancak Hayek, aynı ilkelerin düzenli bir biçimde izlenmesi ve iç tutarlılığa sahip rehberlik edici bir fikrin her zaman benimsenmesinden dolayı, işleyen kendiliğinden düzen için etkili bir çerçeve de meydana getireceğini söylemektedir. Bütünüyle elde edilebilir olmayan bir toplumun ideal tasviri veya amaç olarak alınan bütüncül düzene rehberlik edici fikri, sadece her

²⁸³ Gamble, *Hayek: The Iron Cage of Liberty*, Polity Press, 45.

²⁸⁴ Hayek, *Hukuk, Yasama ve Özgürlük, II. Kitap, Sosyal Adalet Serabı*, 378.

²⁸⁵ Gamble, *Hayek: The Iron Cage of Liberty*, Polity Press, 45-46.

rasyonel politikanın vazgeçilmez şartı değil, aynı zamanda bilimin pratik politika problemlerine de çözüm üretebilecektir.²⁸⁶

Özgür bir toplumun gereklerinden biri olarak, insan bazı amaçlarını elde edebilmek ve yürütebilmek için tasarıma ihtiyaç duymaktadır. Ancak Hayek'e göre, ayrı ayrı bireylerle beraber ayrı ayrı organizasyonların hepsinin faaliyetlerini uyarlama noktasında kendiliğinden düzen güçleri daha etkili olmaktadır. Nitekim aile, toplum, şirket ve çeşitli birlikler, hatta devlet ve onun kurumları da kendiliğinden düzenle bütünleştirilebilen organizasyonlardır.²⁸⁷ Bu açıdan herhangi bir organizasyonu oluşturmaya çalışan bir birey, kendisinin hâkim olmadığı bilgiyi de kullanmak zorundadır. Çünkü en basit ya da en ilkel toplum türü dışında hiçbir toplumda, toplumun bütün faaliyetlerinin, tüm ayrıntılarıyla tek bir üst akıl tarafından yürütülmesi mümkün değildir. Eğer herhangi bir kimse böyle bir toplumu tasarlayabilirse, o toplum artık birçok zihinlerden ziyade tek bir zihni kullanmak durumunda kalacaktır. Ancak bu gibi toplum karmaşık yapıda değil, ilkel bir yapıda olursa bu durum gerçekleşecektir. Böyle bir durumda bireyin bilgisi ve iradesi her şeyi belirlediğinden dolayı, akıl ilkel hale gelecektir. Yani ilkel ya da küçük toplumsal düzen tek bir zihin tarafından oluşturulduğu zaman, zihin doğal olarak ilkel bir durumda olacaktır.²⁸⁸

Nitekim planlı bir toplumda bireylere önceden tahsis edilmiş belli görevler bulunmaktadır. Birey de bu görevler dışına çıkmayarak – her bir bireyin itaat etmesi gerekli olan kurallar anlamında – bir otorite tarafından ona gösterilen kurallara bağlı kalmaktadır. Bu durum ise toplumda bireye verilen görevler dışında, bireyin kendi bilgisi, akli ve iradesiyle yapacağı şeyleri engellemek anlamına gelmektedir. Planlı düzende bireye sunulan kurallar somut olup ne yapması gerektiği, açık bir şekilde ifade edilmektedir. Çünkü bu gibi düzenlerde her türlü sorunu bir şekilde çözüme girişimi söz konusudur. Buna karşın kendiliğinden düzen de, belirlenmiş kuralların olmadığı, herkesin bilgi ve iradesine uygun olabilecek soyut kurallar yer almaktadır. Bu kurallar herkes tarafından bilinmez veya tespit edilemezdir. Yani soyut kurallar bireylerin kendi bilgi ve amaçları ışığında uygulayacakları kurallar olup, ortak amaçtan bağımsızdır.²⁸⁹ Planlı düzenlerde kurallar, önceden belli bir otorite tarafından belirlenmiş amaçlara

²⁸⁶ Hayek, *Hukuk, Yasama ve Özgürlük, I. Kitap, Kurallar ve Düzen*, 85-86.

²⁸⁷ Hayek, *Hukuk, Yasama ve Özgürlük, I. Kitap, Kurallar ve Düzen*, 61-62.

²⁸⁸ Hayek, *Hukuk, Yasama ve Özgürlük, I. Kitap, Kurallar ve Düzen*, 64-65.

²⁸⁹ Hayek, *Hukuk, Yasama ve Özgürlük, I. Kitap, Kurallar ve Düzen*, 65.

doğru hareket etmektedir. Fakat kendiliğinden dzenin dayandığı soyut kuralların somut ozellikleri, hiç kimse tarafından bilinmeyen ya da önceden keşfedilmeyen bir dzeni gerçekleştirmeyi amaçlamaktadır. Toplumsal dzenin günümüzde daha çok karmaşık bir yapıya sahip olması ve bireylerin tek tek eylemleri bütün olarak otoritelerce bilinmemesi, toplumun kontrolü ve yönlendirilmesi özgül otoritelerden ziyade soyut kurallara bağlı kalmak zorundadır. Gerçekten de çok karışık toplumlarda, genelin hedefi dışında pek az şey üstün otorite tarafından belirlenmektedir. Böyle bir dzen ancak ve ancak kurallarla belirlenerek dzenlenebilir. Bu nedenle karmaşık toplumlarda dzenin oluşunu veya sürdürülmesi kurallara ve tamamıyla kendiliğinden meydana gelmiş pratiklere bağlıdır.²⁹⁰

Hayek kendiliğinden dzeni, uzun dönemli ve değişime açık bir yapı olarak görmektedir. Ona göre, bu dzen de toplumun gelişimi veya değişimi yavaş yavaş ve sağlam bir ilerleyiştir. Ancak toplumun her eyleminin yavaş olması, toplumun yapısını ve geleceğini tehlikeye atmaktadır. Bunun için kısa vadeli durumlarda planlamanın mümkün olabileceğini düşünen Hayek, şu durumu özellikle vurgulamaktadır: “ Kendi tercihimiz olan kurallara göre işleyen toplumsal organizasyonları inşa etmemiz tabii ki mümkündür; ama bunlar, alan ve ölçek bakımından zaruri olarak sınırlı olmak durumundadırlar. Mevcut yasalarımızı ve sosyal kurumları kolayca bir kenara atıp kendi seçtiğimiz yenilerini koymak, milyonlarca bireyin mevcudiyetini borçlu olduğu çok karmaşık toplumumuzun, kesinlikle tahribi riskini getirir. Bazı kurumları değiştirebiliriz; ama bu, son derece ihtimam isteyen bir iştir.”²⁹¹

Ayrıca Hayek, kendiliğinden dzen de piyasanın sürdürülmesinde ve geliştirilmesinde en büyük engel olarak devlet müdahalesini görmektedir. Hayek’e göre, antik çağdan beri özel mülkiyet ve piyasa dzeni kendiliğinden meydana gelmiştir. Ancak bu ilerleme, sık sık devlet faaliyetleri tarafından kesintiye uğratılmıştır. Nitekim Hayek, devlet müdahalesinin arttığı zamanlarda ticaret ve piyasalar gerilerken, devlet müdahalesinin zayıfladığı dönemlerde ticaretin ve medeniyetin geliştiğini ifade etmiştir.²⁹²

²⁹⁰ Hayek, *Hukuk, Yasama ve Özgürlük, I. Kitap, Kurallar ve Dzen*, 66.

²⁹¹ Butler, 33-34.

²⁹² Yıldırım ve Duman, 248.

Hayek'e göre, eğer bir toplumda devlet müdahalesini minimale indirmek ve piyasayı işler hale getirmek istiyorsak, o toplumda her şeyden önce özgürlüğü yasalar ve adaletle teminat altına almak gereklidir. Dolayısıyla Hayek için sınırsız bir devlet, özgür bir piyasada tehlikeli olmakla beraber, iktisadi alanda en uygun siyaset, hiç şüphesiz minimal devlettir. Bunun için Hayek'e göre piyasa devletten önce gelmelidir.²⁹³ Bu açıdan Hayek iktisadi alanda planlamaya karşı kendiliğindenlik fikrini savunmasının sebebini şu ifadelerle temellendirmiştir: "İktisadi analiz, hiçbir zaman sosyal olayların neden ve niçini hakkındaki kendi başına buyruk bir zihni merakın ürünü olmamış, aksine çok derin hoşnutsuzlukların ortaya çıkmasına yol açan bir dünyanın yeni baştan kurulması yönündeki çok ivedi bir ihtiyaçtan doğmuştur."²⁹⁴

Bu anlamda Hayek'in piyasa da kendiliğinden düzen fikrine, kendisinin ulaşması toplumda meydana gelen ekonomik tehlikeden kaynaklandığı söylenebilir. Hayek'in çağdaşı olan Polanyi, onun aksine piyasa da doğrudan bir müdahalenin gerekliliğini ifade etmektedir. Onların düşüncelerindeki farklılıklar, aynı imparatorluk sınırları içinde yaşamış olsalar da Marx'ın söylediği gibi, '*Filozoflar yerden mantar gibi bitmezler. Onlar yaşadıkları çağın ve toplumun ürünüdürler*' sözü onlar arasındaki ayrımı en iyi şekilde açıklamaktadır. Çünkü onların yetiştikleri ortam, onların düşüncelerini de etkilemektedir.²⁹⁵ Nitekim bir ülkenin etnik, dini ve siyasi özellikleri, o ülkenin ekonomisini önemli ölçüde incelemektedir. Örneğin; Avusturya da ekonomi daha çok sanayi üzerinden üretim yaparken, Macaristan da tarımın üretimi yapılmaktadır. Sanayi ve tarım gibi iki farklı üretim ilişkisi, ülkelerin iktisadi sistemlerine de yansımaktadır. Çünkü sanayinin bir ülkede oluşabilmesinin en önemli sebebi, o ülkede (laissez faire) bırakınız yapsınlar düsturunu ön plana çıkmasıyla ilgilidir, diğer taraftan tarıma dayalı ülkelerde daha çok müdahaleye, yani planlamaya ihtiyaç duyulmaktadır. Başka bir deyişle, özgürlüğün oluşmadığı toplumlarda daha çok tarıma dayalı üretim söz konusu iken, özgürlüğün oluştuğu toplumlarda daha çok sanayinin yoğun olduğu görülmektedir. Devletin müdahalesi olduğu toplumlarda tarımın geliştiği, sanayinin sınırlandırıldığı; devletin müdahalesinin minimize edildiği toplumlarda ise sanayinin geliştiği görülmektedir.²⁹⁶

²⁹³ Ay, 174.

²⁹⁴ Karl Popper, *Tarihsiciliğin Sefaleti*, (Çev. Sabri Orman), Plato Film Yayınları, İstanbul 2008, 64

²⁹⁵ Eren ve Sert, 22.

²⁹⁶ Eren ve Sert, 24.

2.2.2. Kendiliğinden Düzen ve Sosyal (Kültürel) Evrim İlişkisi

“ Uygarlık, geçmişte arzulan bir yöne doğru yürüdü, yürüyor ve yürüyecek.”²⁹⁷

J. B. Bury

Evrim terimi nasıl anlaşılmalıdır? Sözcüğün kendisi, Latince *e-* (kendiliğinden, kendi kendine) ve *volatus* (yuvarlanan) eklerinin birleşiminden oluşan *evolucia* sözcüğünden gelmektedir. Bu sözcük parşömen kitapların açılmalarını anlatmak için kullanılmıştır. Ancak evrim kavramı, ayırt edilebilir aşamalardan geçen düzenli bir değişme süreci anlamına gelmeye başladığı 17. Yüzyıl sonlarına kadar çağdaş anlamına kavuşmamıştır.²⁹⁸ Başka bir deyişle, evrim düşüncesi İlk Çağ’a kadar geri götürülmesine rağmen, evrim; Orta Çağ’a damgasını vuran statik ve değişmezliğe dayanan bir dünya görüşünün eleştirisi üzerine gelişmiştir. 19. Yüzyılda ise sosyal değişme ile ilgili kurumlar içerisinde evrimci düşünce önemli bir yere sahip olmuştur. Bu açıdan 18. ve 19. Yüzyıllarda dünyada yaşanan sanayileşme, modernleşme gibi sosyo-ekonomik süreçler ve bunlara bağlı ideolojik ve siyasal gelişmeler evrim düşüncesinin doğmasına neden olmuştur. Hatta bu durum evrimin giderek güçlenmesini ve yaygınlaşmasını ortaya çıkarmıştır. Bununla birlikte 20. Yüzyılda sosyal bilimlerde, özellikle antropolojik ve sosyolojik incelemeler evrimsel düşüncüyü canlandırmıştır.²⁹⁹ Kısaca evrim, jeolojik devirler boyunca canlıların geçirdiği değişikliklerin tümü olarak ifade edilebilir. Evrim, yapı ve fonksiyon karmaşıklığı olarak daha fazla çeşitliliğe doğru artan bir gelişme sürecini belirlemek için kullanılır. Nitekim çağdaş evrim kuramcılarında biri olan Huxley’e göre evrim, kendi kendini devam ettiren, kendiliğinden değişen ve zaman içinde doğrusal olduğu için geriye dönemeyen, yenilik, farklılık, daha karmaşık örgütlenme ve artan bilinçli düşünsel aktiviteyi oluşturan bir süreçtir.³⁰⁰ Bu açıdan bakıldığında evrimci geleneği oluşturan en temel düşünce, insanlık tarihinde doğrusal bir evrimsel gelişmenin olduğudur.³⁰¹

Evrimcilikten bahsedilince mutlaka Darwin’in teorisi akla gelmektedir. Onun biyolojik evrim görüşlerinin, evrimci düşünceye önemli katkılar sağladığı söylenebilir.

²⁹⁷ Bock, 74.

²⁹⁸ Anthony Giddes, *Toplumun Kuruluşu*, (Çev. Hüseyin Özel), Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara 1999, 295.

²⁹⁹ Yaka, 182.

³⁰⁰ Hüseyin Türk, “Evrim Düşüncesinde Teleoloji”, *Felsefe Dünyası Dergisi*, (25), 1997, 40-41.

³⁰¹ Yaka, 183.

Darwin, hem sosyal bilimlerden etkilenmiş hem de daha sonra sosyal bilimler alanındaki düşünürler Darwin'den etkilenmişlerdir. Hatta 19. Yüzyılın sonlarına doğru biyolojik evrimcilik sosyal evrimciliği etkilemiş ve evrim kavramı toplum görüşlerinde yerini bulmaya başlamıştır. Bu anlamda canlılardaki biyolojik evrim düşüncesi, toplum üzerine yazıp Spencer'den etkilenmiş olan birçok yazar ve düşünürlerin heyecanını artırmıştır.³⁰² Spencer, sosyal evrim kuramında kesintisiz bir süreci anlatmaktadır. Bu evrim, bir organizmadaki değişim aşamalarına benzemektedir. Burada temel kavramlar olarak büyüme, farklılaşma, uzmanlaşma ve çeşitlilik sayılabilir. Başka bir deyişle toplumda iş bölümünün giderek artması, yani yeni mesleklerin, yeni uzmanlık alanlarının ortaya çıkması, sosyal işlevlerde artma ve sosyal ilişkilerde çeşitlilik meydana getirmektedir. Böyle bir işlev farklılaşmasının yol açtığı bir bütünleşme, toplumda bir organik yapılanmanın olduğunu göstermektedir.³⁰³ Dolayısıyla en basit toplumsal (yani ilkel toplum) yapıdan en karmaşık (yani modern toplum veya büyük toplum) yapıdaki topluma kadar, her türlü toplumsal yapılanmada seçici evrim süreçlerinin bariz etkisi söz konusudur. Bunun içindir ki, bir toplumsal düzen yalnızca evrimsel süreçlerle açıklanabilir. Çünkü daha karmaşık olan toplumlar, sürekli olarak evrimsel değişikliklere uyum sağlamak yoluyla gelişimini sürdürebilir. Nitekim bütün sosyal evrimciler, '*nereye bakarsak bakalım toplumda bir farklılaşmaya ve artan karmaşıklığa yol açan evrimci süreçlerle karşılaştığımızı*' ifade etmektedirler.³⁰⁴

Bu açıdan bakıldığında Hayek'in de bir evrimci olduğu söylenebilir; ancak onun evrim anlayışı ne kesin olarak kabul edilmiş ne de mutlak yasalara sahip bir düşünce sistemidir. Hayek, genel olarak evrimi kültürel bir süreç olarak görür.³⁰⁵ Bu anlamda Hayek, sosyal Darwincilerden ayrılır. Çünkü sosyal Darwinciler, bireyin kültürel olarak gelişmiş özelliklerinden ziyade, onların doğuştan gelen yetenekleri üzerine yoğunlaşırlar. Kültürel ve toplumsal evrimde davranış kuralları, geleneksel ve üretim tarzı gibi kurumlar bir ayıklanma sürecinden geçerler. Bu ayıklanma sürecinde insanların çoğalmasını ve zenginleşmesini sağlayanlar ayakta kalırlar. Böyle bir evrim sürecinden geçen kurumlar genişlemiş düzeni oluşturlar. Bu süreç genişlemiş düzenle

³⁰² Yaka, 182-183.

³⁰³ Yaka, 184-185.

³⁰⁴ Hayek, *Hukuk, Yasama ve Özgürlük, III. Kitap, Özgür Bir Toplumun Siyasi Düzeni*, 629.

³⁰⁵ Yayla, *Özgürlük Yolu: Hayek'in Sosyal Teorisi*, 108.

aynı anlama gelmekle beraber düzenin oluşmasında evrim sürecinin rolünü de öne çıkarır.³⁰⁶

Ayrıca Hayek, sosyal evrimin son zamanlarda gözden düşmesinin nedenlerini soruşturmuştur. Ona göre, öncelikle bilinmesi gerekli olan evrimin, sosyal bilimlerin biyolojiden aldığı bir düşünce geleneği olduğu yolundaki hatalı kanaatlerdir. Gerçekten de Darwin büyük ölçüde sosyal bilimlerden öğrenmiş olduğu bu fikri, başarıyla biyolojiye aktarması ve bununla yapmış olduğu büyük etki, evrim düşüncesinin Darwin ile beraber anılması gibi hatalı bir düşüncüyü ortaya çıkarmıştır.³⁰⁷ Hatta Spencer de bir sosyal Darwinist olarak görülmüştür. Ancak Spencer'in sosyal evrim üzerine temel eseri olan *Social Statics* 1850'de, Darwin'in *Türlerin Kökeni* ise 1859'da yayınlandığı dikkate alındığında Spencer'i Darwinci olarak görmek ne kadar doğruysa, Darwin'i de Spencerci olarak görmek de o kadar doğrudur. Buna göre Darwin öncesi düşünürlerin dil, ahlak, hukuk ve para gibi sosyal oluşumları, belli bir plan mahsulü olmayıp tamamen süreç içerisinde gelişen kurum ve olgu olarak belirtmeleri evrim ve kendiliğinden düzen kavramlarının açık bir şekilde formüle edilmesinin kaynağını teşkil etmiştir. Bundan dolayı Hayek, 18. Yüzyıl ahlak filozofları ile hukuk ve dil tarihçi okullarının Darwin'den önceki Darwinciler olarak görülmesi gerektiğini ifade etmiştir.³⁰⁸

Hayek, 19. Yüzyılın bazı sosyal teorisyenleri evrim fikrini Darwin'den öğrendikleri için onları Sosyal Darwinist olarak nitelendirmektedir. Bu düşünce ekolü Hayek'e göre, evrim fikrinin gözden düşmesine ve ona karşın güvensizliğin oluşmasına neden olmaktadır. Çünkü evrim teorisinin temel paradigması kuşkusuz bir seleksiyon sürecinin işleyişidir. "Ancak seleksiyon sürecinin sosyal kurumların doğmasına meydan veren kültürel aktarım olayında işleyiş tarzıyla fitri biyolojik karakterlerin seçimi ve fizyolojik kalıtımla naklinde işleyiş tarzı arasında önemli farklılıklar vardır. Sosyal Darwincilerin hatası da bunu görememeleri ve kurumlardan çok bireylerin ve bireylerin kültürel olarak aktarılmış kapasitelerinden çok fitri kapasitelerinin üzerinde yoğunlaşmalarıdır."³⁰⁹ Bununla birlikte Hayek, kültürel evrim sürecinin kendi yasaları,

³⁰⁶ Yıldırım ve Duman, 242.

³⁰⁷ Hayek, *Hukuk, Yasama ve Özgürlük, I. Kitap, Kurallar ve Düzen*, 32.

³⁰⁸ Yayla, *Özgürlük Yolu: Hayek'in Sosyal Teorisi*, 109; Ayrıca Bkz. Hayek, *Hukuk, Yasama ve Özgürlük, III. Kitap, Özgür Bir Toplumun Siyasi Düzeni*, 624-625.

³⁰⁹ Yayla, *Özgürlük Yolu: Hayek'in Sosyal Teorisi*, 110.

mekanizması ve yöntemi bakımından biyolojik evrimden oldukça farklı olduğunu göstermeye çalışmaktadır. Buna göre biyolojik evrimde kazanılmış karakterlerin geleceğe aktarımı göz ardı edilirken, kültürel evrim bu aktarımın özellikle üzerinde durmaktadır. Bireyler arasındaki ilişkileri yöneten kurallar insana doğuştan değil, taklit yoluyla öğrenmeyle gelmektedir. Hatta bilgilenme ve taklit yoluyla öğrenme kültürel evrimin sadece bireysel fiziki kalıplarında değil, aynı zamanda toplumun bütün geçmiş değerlerinde de aranmalıdır.³¹⁰

Hayek'e göre, sosyal evrim teorisinin tarihsel süreç içerisinde gözden düşmesine neden olan ikinci hata, evrim teorisinin bir '*evrim kanunlarından*' oluştuğu düşüncesidir. Düşünce tarihindeki bazı yazarlar, evrim sürecinin kaçınılmaz olarak belirli bir istikamete doğru yürüdüğünü ve evrimin gelecek safhalarının da önceden görülebileceğini iddia etmektedirler. Bu sözde evrim kanunları Comte, Hegel ve Marx'ın tarihsicilik yaklaşımından kaynaklanmaktadır. Bu düşünürler, tarihin önceden belirlenmiş bir zorunlu istikamete doğru ilerlediğini ileri sürmektedirler. Ancak Hayek'e göre gerçek evrim teorisi, sonucu tamamıyla bilinmeyen birçok ölçüde geniş ve karışık süreçlere sahip olduğundan dolayı, onun geleceği hakkında mutlak öngörüler de bulunmak mümkün değildir.³¹¹ Başka bir deyişle evrim, kesinlikle insanın önceden göremediği ve giderek artan sayıda insanın elde etmeye çalıştığı şeyleri sağlamaktadır.³¹² Çünkü evrim teorisini, insanın öngörülebileceği ile sınırlandırmak ilerlemeyi ve gelişmeyi durdurmak anlamına gelmektedir.³¹³ Nitekim evrim teorisinin antropoloji, etik ve hukuk gibi alanlarda yanlış anlamalara yol açtığı için, onun mahiyeti sosyal bilimler alanında önemli derecede itibarını düşürmektedir. Fakat Hayek'e göre, evrim doğru bir şekilde kullanılırsa, sosyal bilimlerin çalışmış olduğu karmaşık ve kendiliğinden oluşmuş yapılar evrim süreciyle daha kolay anlaşılacaktır.³¹⁴

Aslında Hayek açısından evrim teorisi, bir kendiliğinden (süreçten) ziyade rasyonalistlerin savunduğu gibi bir planlı oluşumu ön plana çıkarmaktadır. Ancak düşünürü göre, evrim sürecinin bir yandan öbür yana geçmesi ve çıkarsamalar yoluyla evrimin gelecekteki istikameti hakkında herhangi bir tahminde bulunulması doğruluktan

³¹⁰ Aktaş, 23.

³¹¹ Yayla, *Özgürlük Yolu: Hayek'in Sosyal Teorisi*, 110.

³¹² Hayek, *Hukuk, Yasama ve Özgürlük, III. Kitap, Özgür Bir Toplumun Siyasi Düzeni*, 641.

³¹³ Hayek, *Hukuk, Yasama ve Özgürlük, III. Kitap, Özgür Bir Toplumun Siyasi Düzeni*, 642.

³¹⁴ Hayek, *Hukuk, Yasama ve Özgürlük, I. Kitap, Kurallar ve Düzen*, 34.

uzaktır. Yani Hayek'e göre, gerçek evrim teorisi, sonucu bizim açımızdan tamamıyla bilinemeyecek kadar çok olgulara bağlı olduğu için, gelecekle ilgili ön tahminde bulunma ihtimalimiz çok zor olmaktadır. Çünkü hakiki evrim teorisinde insan, yalnızca sürecin izleyeceği soyut kalıplara ilişkin ön tahminlerle sınırlıdır.³¹⁵ Nitekim evrim teorisi, insanların gelecekte evrimi tahmin ve kontrol etme gücüne sahip olmayı öngörmemektedir. Buna göre Hayek'in evrim düşüncesi kesin ve tek bir yöne sahip olmadığı gibi, gelecekteki tarihsel gelişmeleri öngörebilecek 'kaçınılmaz evrim yasaları'na da sahip değildir. Dolayısıyla Hayek, Karl Marx ve August Comte gibi düşünürlerin toplumun ve tarihin kaçınılmaz ve belli bir sona doğru ilerlediği fikrine karşı çıkmaktadır.³¹⁶ Çünkü dünya üzerindeki bütün toplumlar birbirlerinden farklı siyasal, toplumsal ve ekonomik değerlere sahiptir. Bu farklı değerler, onların farklı bir sonla karşılaşacaklarını da açıkça ortaya koymaktadır.

Bu bağlamda Hayek'in kendiliğinden düzen düşüncesini anlamak için onun evrim, ilerleme ve uygarlık hakkındaki üst anlatısını dikkate almak gerekir. Hayek'in liberal görüşünün merkezinde, ilkel toplum, kabile bağlantılı toplum ve büyük toplumla sonuçlanmış uygarlık toplumu arasında bir karşıtlık bulunmaktadır. Hayek'e göre insan ilkel toplumda varlığının veya insani özelliklerinin birçoğunu harcamıştır. Bununla beraber Hayek uygarlığın, insanın yalnızca bir yüzyılda üretmiş olduğu çalışmalar olduğunu da iddia etmektedir. Bu durumun son hali ise büyük toplum veya Modernite'dir.³¹⁷ Uygarlığa dönüşme ihtimali olan toplum, evrimsel topluma izin veren belirli kurallar ve kurumlar setidir. Bu kurallar ve kurumlar seti yavaş yavaş yüzyıllar içinde ve birçok başarısızlıklara rağmen oluşmuştur. Hayek, insanın biyolojik donanımı veya yapısı gereği, kültürel ve kuramsal yeniliklere ayak uydurmada başarısız olduğunu iddia etmektedir. Düşünür açısından bunun sebebi, uygarlığın sık sık sağlıksız, doğal olmayan veya yapma olarak göz önüne alınması ve bu anlamda insan varlığının, disiplinlerden ve gerekliliklerden kaçmayı hedeflemesidir.³¹⁸

İşte Hayek'e göre insan varlığı, temel içgüdülere ve duygulara karşı uygar hale gelmiştir. Başka bir deyişle, uygarlık süreçleri olan gelenekler, kurallar, adetler, uygulamalar ve kurumlar derece derece ilkel toplumlardan elde edilen bilgilerle beraber

³¹⁵ Hayek, *Hukuk, Yasama ve Özgürlük, I. Kitap, Kurallar ve Düzen*, 32-33.

³¹⁶ Aktaş, 24.

³¹⁷ Gamble, *Hayek: The Iron Cage of Liberty*, Polity Press, 27.

³¹⁸ Gamble, *Hayek: The Iron Cage of Liberty*, Polity Press, 28.

başka bazı insan toplumlarından alınan bilgilerin bir araya getirilip oluşturulması her daim sancılı ya da problemlidir. Diğer yandan sosyalizm avcı-toplayıcı toplumlardaki tecrübelerin 500.000 yıl boyunca elde edilmiş olan doğal moral duyguları ve içgüdüleri temsil etmiştir. Bu duygular ve içgüdüler iki sebep için bastırılmak zorundadır. İlki uygar toplumu sürdürmek ve gelişimini sağlamak, ikincisi topluma bağımlı olabilen bir ekonomik düzeni korumak ve sürdürmektir.³¹⁹

Hayek'e göre, modern ekonominin gelişiminde iki büyük engel olan dayanışma ve alturizm gibi duygular, moral içgüdülere cesaret verdiği için dolayı uygarlığın yaşamını tehdit etmektedir. Bu açıdan dayanışma ve alturizm toplumun gelişimi ve ilerlemesi için bir problem olabilir; ancak bu duygular toplumda ortak bir amacın var olması gerektiğini de belirleyebilir. Hayek açısından avcı-toplayıcı kabilelerdeki ortak amacın başarısı, toplumun varlığı için önemlidir. Bu anlamda hem dayanışma hem de alturizmi birleştiren moral kurallar doğal bir sonuçtur. Dolayısıyla küçük ve ilkel toplumlar halen yaygın (ortak) bir amacı arayabilirken, büyük toplumların ortak amacı takip etmesi aldatıcı ve tehlikelidir. Bunun için büyük veya genişlemiş bir toplumda dayanışma ve alturizm uygulamaları muhtemel görünmemektedir.³²⁰

Sonuçta Hayek'in evrimsel açıklamaları, onun bütün yazıları boyunca tekrarlanmaktadır. Ona göre, uygarlık ve büyük toplum planlamanın değil, planlanmamış gelişmenin sonucudur; çünkü toplumsal süreçte insan ırkı kendi isteklerine karşı bilinçsiz olarak uygarlaşmaktadır. Bu anlamda toplumsal süreç insan aklı ve planlamasıyla değil, kültürel evrimle meydana gelmektedir.³²¹ Bunun için Hayek'in insan toplumlarının orijinalliği hakkındaki üst anlatısı, toplumdaki karışıklıkları anlamada büyük bir ihtiyaçtır. Hatta onun evrimsel duruşu epistemolojisiyle bağlantılıdır. Bu açıdan Hayek, kurucu rasyonalizm olarak adlandırılan teorinin üzerine eleştiride bulunmaktadır.³²² Düşünürü göre, sosyal evrim sürecinde meydana gelen davranış kuralları, sadece sosyal düzenin tümüyle çalışmasının sonuçları değil, aynı zamanda bu düzenin sıkça ortaya çıkan önemsiz aksama nedenlerini engellemek için de çoğu zaman daha uygun olabilmektedir.³²³

³¹⁹ Gamble, *Hayek: The Iron Cage of Liberty*, Polity Press, 28.

³²⁰ Gamble, *Hayek: The Iron Cage of Liberty*, Polity Press, 28.

³²¹ Gamble, *Hayek: The Iron Cage of Liberty*, Polity Press, 30.

³²² Gamble, *Hayek: The Iron Cage of Liberty*, Polity Press, 31.

³²³ Hayek, *Hukuk, Yasama ve Özgürlük, II. Kitap, Sosyal Adalet Serabı*, 244.

2.2.3. Kendiliğinden Düzendeki Kuralların Yapısı

“Yasa koyucularının kendilerinin yaptıkları da, geleneklerde, göreneklerde ve halkın karakterinde önceden var olan unsurları toplamak ve tasnif etmek olmuştur.”³²⁴

Philippe Beneton

Kurallar veya kurumlar nasıl doğar? veya varlık alanına nasıl girer? Bu kurallar ve kurumlar Hayek açısından, birçok başarılı bireysel kural takibin niyetlenilmemiş sonucu olarak meydana gelir. Başka bir deyişle kurallar ve kurumlar yalnızca toplumun kendiliğinden düzenine katkıda bulunmakla kalmazlar, aynı zamanda onların kendileri de genellikle kendiliğinden düzenlerdir. Bireyler, kendi bireysel şartlarını iyileştirmeye çalışırken, davranışlar üzerinde planlar yaparlar ve onları uygulamaya çalışırlar. Bununla birlikte bireyler başarılı olan davranış kurallarını sürdürürler ve onları belli durumlarda nasıl hareket etmesi gerektiğini gösteren ‘*davranış kuralları*’ olarak görürler. Hatta toplumdaki diğer bireylerin başarılı planlar sergilemiş oldukları davranış kurallarını gözleyebilmelerine bağlı olarak bu yol ve yöntemleri taklit ederler. Bu durum belirli biçimlerde davranan bireylerin sayısını artırır. Bu taklit etme süreci süreklilik kazandıkça ve belirli kuralları kullananların sayısı arttıkça, bireyler diğer bireylerden benzer davranışlar yapmayı öğrenirler. Hatta kuralları takip edenlerin sayısının artması, o kuralı kullanmayı potansiyel yeni kurallar için de daha uygun hale getirir. Eğer söz konusu davranışın genel olarak kabul edildiğini söyleyebileceğimiz ölçüde yaygınlık kazanırsa, o kural bir sosyal kurum olur.³²⁵

Hayek’e göre, bir insan topluluğu, toplum adını verdiğimiz düzenli ilişkiler içinde bireylerin belirli kurallara riayet etmesi sayesinde yaşamaktadır. Ancak bireylerin belirli kurallara riayet etmesi, onların otoritenin direktiflerine uygun hareket etmesinden daha çok kendi düzenliliklerini sağlamak için gereklidir. Aslında kurallar bireyler için gereklidir; ama bu gereklilik insanın kendi yaşam olanaklarıyla ilgilidir. İşte bu sebepten dolayı toplumun, hukukun, ahlakın, iktisadın ve politikanın otoriteden kaynaklandığını iddia etmek, toplumun düzenliliği için riayet etmek anlamını dışta bırakmaktadır.³²⁶ Bununla birlikte Hayek, insan davranışlarını yönlendiren bazı

³²⁴ Beneton, 36.

³²⁵ Hortwitz, 99-100.

³²⁶ Hayek, *Hukuk, Yasama ve Özgürlük, I. Kitap, Kurallar ve Düzen*, 125.

kuralların, bir toplu düzenin meydana gelmesini tamamen olanaksız kılma ihtimalinin de olabileceğini dile getirmektedir. Başka bir deyişle, Hayek, bazı kurallar toplumun var olan kurallarına uymayarak dışta bırakılmasına rağmen, tarihsel yapı içerisinde toplumun geleceğinde bu kuralın topluma yerleşme ihtimalinin de göz ardı edilmemesi gerektiğini ifade etmektedir. Bundan dolayı düzen için gerçek problem, ne çeşit davranış kurallarının bir toplum düzeni meydana getireceği ve belirli kuralların ne tür düzen ortaya çıkaracağıdır.³²⁷

Hayek'e göre, düzen ve kuralların yapısı, kendi kendine oluşmaktadır. Çünkü yüzyıllar boyunca insanların eylemleriyle geliştirmiş olduğu davranış kuralları ya da toplumsal düzen, bireylerin birbirinden bağımsız eylemleri sayesinde meydana gelmektedir. Buradaki düzen anlayışında, bireyler kendi eylemlerini gerçekten anlamadan geliştirmiş olmalarından dolayı, kuralların kendiliğinden geliştiği söylenebilir. Bunun için kendiliğinden davranış kuralları, hiç kimse tarafından açık olarak bilinmeyen ve sosyal teorinin keşfetmesi gereken bir '*anlam*' ve '*fonksiyona*' sahiptir.³²⁸ Toplum içindeki insan hiçbir zaman eylemlerine veya davranışlarına yol gösteren kuralların hepsini – kendiliğinden düzen de kuralları kelimelerle ifade etme anlamında – bilememektedir. Gerçekten insan topluluklarında sosyal hayatın karakteri, yalnızca eylemlerde veya davranışlarda gözlenerek ortaya çıkan davranış kuralları tarafından belirlenmektedir. Nitekim Hayek bu noktayı şöyle ifade eder: “Yalnızca bireysel zekâlar önemli ölçüde farklılaşmaya başladığı zaman bu kuralları nakledebilecek ve kati olarak öğretebilecek, onlara bakarak sapkın davranış düzeltebilecek ve uygun davranışın ne olduğu hakkındaki fikir farklılıklarının giderilmesi için başvurulabilecek bir biçimde ifade etmek gerekli olacaktır. İnsanoğlu, itaat ettiği kanunlar olmaksızın hiçbir zaman var olmamış olmasına rağmen, hiç şüphesiz, onları ifade etmeye muktedir olmak anlamında kanunları '*bilmeksizin*' binlerce yıldır var olmuştur.”³²⁹ Dolayısıyla Hayek'in düzen ve kuralların yapısına ilişkin anlayışı daha çok evrimleşmeye dayanmaktadır. Evrimleşme, var olan kurallar üzerine yenilerin eklenmesiyle devam eden bir süreçtir. Bu kurallar toplum içerisinde var olan kurallara uyum sağlarsa toplumsal düzen içerisinde yer alır, buna karşın

³²⁷ Hayek, *Hukuk, Yasama ve Özgürlük, I. Kitap, Kurallar ve Düzen*, 58.

³²⁸ Hayek, “Kuruculuğun Hataları”, 114.

³²⁹ Hayek, *Hukuk, Yasama ve Özgürlük, I. Kitap, Kurallar ve Düzen*, 57-58.

toplumun yapısına uygun olmayan kurallar ise elenerek ortadan kalkar.³³⁰ Başka bir deyişle, toplumdaki her kural daima diğer kurallarla veya niyetlerle birleşim içinde ve çoğu zaman onlarla rekabet halindedir. Yani belirli bir kuralın toplumsal düzende hüküm sürüp sürmeyeceği, onu tasvir eden diğer kurallara veya tecrübelerle bağlı olacaktır.³³¹

Ayrıca kendiliğinden düzende kuralların yapısını, kamu hukuku profesörü ve Avusturya hukuk fakültesi üyesi olan Suri Ratnapala şöyle ifade eder: “Bir kural önce belirginleşmeye başlar; ona olan güven giderek artar ve tüm sosyal yapının parçası olarak süreklilik kazanır. Bir kuralın başlangıcı, bireylerin davranışında olmasına rağmen, toplum üyeleri, bu kuralı açıkça dile getirmelerinden önce uzun bir zaman geçebilir. Toplum bir evrimden geçerken, ahlaki ve yasal kurallar, onun davranış kuralları olur. Şu ana kadar küçük aile grubu olmaktan çıkmış bütün toplumların, temel adil davranış kurallarını içeren bir yapı oluşturduğunu görürüz. Bu kurallar olmaksızın büyümüş bir toplumu tasavvur etmek zordur ve tarihte bunlar olmadan var olmuş bir toplum örneği yoktur.”³³² Bu düşünceler Hayek’in tamamen gelenekçi olduğunun izlemine vermediği gibi onun değişime karşı olduğu anlamına da gelmemelidir. Çünkü Hayek, toplumsal yapıyı evrimci bir şekilde açıklamaya çalışmasından dolayı hem geleneğe hem de gelişmeye önem veren bir düşünürdür.

Nitekim ünlü Hayek yorumcusu Anthony de Crespigny’nin de ifade ettiği gibi; “kendiliğinden düzende kişiler, kuralların yansıttıklarının dışında aynı amaçlar peşinde koşmamakta ya da aynı değerleri paylaşmamaktadırlar. Bu kurallar, ‘gelecekteki sayısız anlarda ve kuralın saptadığı nesnel koşullarda tüm kişiler’ için eşit olarak ‘geçerlidirler’. Kurallar, ‘korunan bireysel alanların sınırlarını çizerler, soyut ve amaçtan bağımsız kendiliğinden bir düzenin... oluşmasına yol açarlar.’ Bu kurallar belli insanlara uygulanan ya da yöneticilerin özgül amaçlarının hizmetinde olan örgütlenme kuralları ile karşılaştırılmalıdır. Örgütlenme kuralları asla, niyette evrensel ya da amaçtan bağımsız olmayacaklar, her zaman rolleri dağıtan, görev ya da amaçları saptayan isteklere bağlı kalacaklardır.”³³³

³³⁰ Aktaş, 45.

³³¹ Hayek, *Hukuk, Yasama ve Özgürlük, I. Kitap, Kurallar ve Düzen*, 100.

³³² Başdemir, 29.

³³³ Crespigny, 66.

Bir düzenin oluşması ve gelişmesi belirli kuralların varlığını gerektirmektedir. Asırlar boyunca insanoğlunun kurallara dayalı bir toplumsal düzen oluşturmak yönünde bir eğilimi söz konusudur. Ancak Hayek'e göre, insanın eksikliği ve yetersizliği yüzünden pek çok toplumda bir toplumsal düzen oluşturmak yönündeki aldığı mesafe tatmin edici görünmemektedir. Çünkü birçok toplumda ekonomik ve siyasal düzenin iyi işleyebileceği gerekli soyut veya genel kuralları görmek mümkün değildir. Bunun için Hayek bir toplumsal düzenin kurallarını, toplum içindeki bireylerin birbirlerine ve topluma, toplumun da bireylere karşı davranışlarını düzenleyen, çıkar çatışmalarına engel olan ve bunlar arası dengeleri kuran, soyut veya genel kurallar olarak görür.³³⁴ Ayrıca Hayek'in düşünce dünyasına göre, var olan bir düzeni iyileştirme çabası, hiçbir zaman bir kural koyucunun iradesiyle değil, toplumdaki genel veya soyut kuralların varlığıyla gerçekleşmelidir.³³⁵

Toplumdaki genel veya soyut kurallar, bir evrim sürecinin koşullarına bağlı olduğu için, ancak ilke olarak tekrarlanabilme olasılıkları söz konusudur. Gerçekten de bunlar tekrarlanarak, biricik ve özgül bir duruma tarihsel süreç içerisinde varırlar. İşte Hayek'e göre toplumsal düzen, tarihin ilk aşamasından itibaren devam eden koşulların etkisiyle meydana gelmektedir. Başka bir deyişle sosyal düzenler, bir evrim sürecine bağlıdır ve bu evrimsel süreç hiçbir şekilde görmezlikten gelinemez.³³⁶ Bundan dolayı soyut özelliklere sahip kurallar bir düzenin, toplumdaki bütün bireylerin yapabileceği ve birden çok amaca hizmet edebileceği gerçeklerdir. Böyle bir düzende oluşabilecek özgül sonuçların, insan tarafından öngörülebilir olmadığı da açıkça ortadadır. Bu öngörülemezlik aslında bireyler arasında herkesin amaçlarını yerine getirme şansı olarak, eşit bir durumu ortaya koymaktadır. Bununla birlikte geleceğin öngörülemezliği insanın daha çok bilgisizliğinin realitesi üzerinden kurulmaktadır.³³⁷ Bu açıdan Hayek, planlanmamış bir düzen için, bireylerin kendi davranışlarında bir ölçüde düzenliliğin bulunması gerektiğini ve böyle bir durumun olmaması halinde bireylerin rastgele davranışlarının istikrarlı bir düzen ortaya çıkaramayacağını vurgulamaktadır.³³⁸ İşte

³³⁴ C. Can Aktan, İpek Özkal Sanver, M. Remzi Sanver, *Oyunlar, Kurallar ve Düzen: Oyun Teorisi Perspektifinden Kuralların Rasyoneli*, Erişim Tarihi: 02 Nisan 2015, <http://www.canaktan.org/ekonomi/oyun-teorisi/makaleler/aktan-sanver.pdf>, 2.

³³⁵ Hayek, "Kuruculuğun Hataları", 114.

³³⁶ Aktaş, 50.

³³⁷ Hayek, *Hukuk, Yasama ve Özgürlük, II. Kitap, Sosyal Adalet Serabı*, 222-223.

³³⁸ Butler, 24.

Hayek’de bu istikrarın epistemik boyutunu kuralların varlığı oluşturmaktadır. Ancak Hayek’in burada kurallardan kastı, ne var olan güce ne de bireyin kendi isteği doğrultusunda hareket eden içsel bir güce tabi olduğudur. Dolayısıyla düşünür, düzenin istikrarını sadece bireyler koruyabildiği için, bu kuralların gerekliliğine işaret etmektedir.

Ayrıca toplumlarda, genel düzenin dayandığı bütün özgül olguları bilmenin herhangi bir kişi için imkânsız olması gerçeği, toplum için kuralların önemini daha da artırmaktadır. Başka bir deyişle kurallar, bireyin toplum, insan ve doğa gibi alanlarda bilgisizliğinin sınırlarını aşması için yegâne bir araçtır. Nitekim her toplumda da kabul edileceği gibi, bir evrensel yargı olarak şu ifade edilebilir; ‘*eğer insan her şeyi bilen varlıklar olsaydı, insanın kurallara ihtiyacı da olmazdı*’. Bundan dolayı Hayek, insanın bilgisizliğinin sınırlarını aşması için, her insanın bilgisinin bir değer olarak önemsenmesi gerektiğini savunmaktadır. Böyle bir durum da insanın topluma fayda sağlayan bilgiyi kullanması gerekir ki, bu da şüphesiz onun özgür olmasıyla doğrudan ilişkilidir. Dolayısıyla kişinin eylemlerini veya davranışlarını seçme özgürlüğü, insanın toplum içindeki bilgiden yararlanma olanağını mümkün kılmaktadır. Yani dağınık bilgiden bu şekilde yararlanılmasını mümkün kılan şey, fırsatların farklı bireyler arasında farklı olduğu gerçeğidir. Belli bir anda değişik bireylerin içinde buldukları durumların farklı olması, dağınık bilgiden yararlanma olanağını artırmaktadır.³³⁹

Bu bağlamda toplumsal kurallar, insanların birlikte bulunması ve oluşturmasıyla meydana gelecek, fakat aynı zamanda soyut kurallar böyle kuralların oluşmasını her zaman garanti edemeyecektir. Bunun için Hayek, soyut kuralların toplumun ihtiyaçlarını karşılayamadığı zaman, toplumda yeni kuralların gelişeceğini dile getirmektedir. Düşünüre göre bu gibi yeni kuralların toplumda gelişmesinin nedeni, daha yararlı eylemler düzenine yardım edici kuralları tesadüfen benimsemiş olan grupların, daha az yararlı bir düzene sahip diğer gruplar üzerinde hâkimiyet sağlayacak olmasıdır. Gerçekten de bazı kuralların üstünlüğü onların sadece kapalı bir grup içinde değil; fakat aynı zamanda tesadüfen bir araya gelen ve birbirlerini gerçekten bilmeyen insanların olduğu bir grup içinde, onların arasında yararlı bir düzen oluşturacak bir biçimde ortaya çıkacaktır. Hatta bu kurallar, emirler ve itaatler olmaksızın bir ortak

³³⁹ Hayek, *Hukuk, Yasama ve Özgürlük, II. Kitap, Sosyal Adalet Serabı*, 228-229.

amacı izlemeyen insanlar arasında bile böyle bir düzen meydana getirecektir.³⁴⁰ Başka bir deyişle, bireyler toplumsal kurallara uygun biçimde hareket ettikleri sürece, onların bilinçli olarak kuralların farkında olmaları gerekli değildir. Bunun için onların, kuralları ifade edilmiş şekilde bilmeleri (knowing that) gerekmeksizin, kurallara uygun olarak nasıl hareket edeceklerini bilmeleri (knowing how) yeterli olacaktır.³⁴¹

Hayek'e göre, bir sosyal düzende her bir bireyin eylemleri, o bireyin tecrübeleri aracılığıyla bilinebilmektedir. Ancak böyle bir düzende kurallar, o toplumun bütün bireyleri tarafından birlikte ele alındıklarında bilinen, fakat bir bütün olarak hiç kimseye bilinir olmayan çok sayıda koşullara bağlıdır. Bu anlamda Hayek, sosyal teoride merkezi bir öneme sahip olan şu soruyu sorar: '*Kurallar hangi özelliklere sahip olmalıdır ki, bireylerin ayrı ayrı eylemleri bir tam düzen oluştursun?*' Hayek'e göre, toplumun bütün üyeleri geçmişten gelen kurallar çevresinde birleştiği ya da bireyler kendilerini ortak kültür geleneğinin bir parçası olarak kendiliğinden gördüğü zaman meydana gelecektir. Ancak böyle bir durumda toplumsal düzenin meydana gelebilmesi için toplumdaki bireylerin bu kurallara genel olarak riayet etmeleri gerekli olacaktır.³⁴² Bu nedenle belirli bir kültür içinde yaşayan her insan kendi içinde kurallar bulacak veya belirli kurallara riayet ettiğini keşfederek diğer insanların çeşitli kurallara uyup uymadığı üzerine değerlendirmede bulunacaktır. Şüphesiz bu kurallar insan doğasından geldiğinin ve sürekli veya değiştirilemez olmadıklarının veya insanın yaradılışından gelmediğinin kanıtı olacaktır. İnsan özellikle böyle bir durumu kelimelerle ifade edemediği ve tartışmadığı veya bilinçli bir şekilde eleştiremediği için kurallar sürekli olacak ve kültürel bir miras olarak varlığını koruyacaktır.³⁴³ Dolayısıyla kendiliğinden düzen de kurallar, spesifik bireysel amaçlara yönelik çok sayıda eylemin planlanmamış sonucudur. Çünkü kendiliğinden düzen, bireylerin desteklemediği, onaylamadığı ve kabul etmediği emirleri onlara empoze etmemektedir. Bu açıdan kendiliğinden düzenlerin önemi, tasarımı bir şekilde oluşturulmuş toplumsal kurumlara karşı kuşku beslememize yardımcı olmaktadır. Bununla birlikte kendiliğinden düzen düşüncesi, devletin tarihsel açıdan bakıldığında piyasadan önce geldiği gibi bir yanılgıdan da kurtulmamıza yardım etmektedir. Çünkü herhangi bir devlet tipi ortaya çıkmadan önce,

³⁴⁰ Hayek, *Hukuk, Yasama ve Özgürlük, I. Kitap, Kurallar ve Düzen*, 129-130.

³⁴¹ Hayek, *Hukuk, Yasama ve Özgürlük, I. Kitap, Kurallar ve Düzen*, 130.

³⁴² Hayek, *Hukuk, Yasama ve Özgürlük, I. Kitap, Kurallar ve Düzen*, 59.

³⁴³ Hayek, *Hukuk, Yasama ve Özgürlük, I. Kitap, Kurallar ve Düzen*, 28.

aileler ve kabileler arasında ticaret söz konusudur. Bu anlamda piyasanın, tarihsel ve rasyonel olarak devletten önce geldiği açığa çıkmaktadır.³⁴⁴

Hayek'e göre her bireysel davranış, bir eylemler düzeninin veya sosyal düzenin kurallarını oluşturmamaktadır. Bireysel davranışların sosyal düzen içerisinde belli bir kural oluşturabilmesi, bireysel eylemlerin içerisinde bulunduğu şartlara bağlıdır. Hatta belli bir grubun eylemleri bazen düzensizlik veya kaos oluşturarak, o grubun varlığını tehlikeye atabilir. Ancak bazı durumlarda da belirli insan gruplarının izledikleri belli kurallar, o grubun eylemler düzenini oluşturabilir. Dolayısıyla buradaki karışıklığı veya muğlaklığı ortadan kaldırmak için Hayek, eylemler düzeni ile davranış kuralları arasında bir ayırım yapmaktadır. Buna göre;

- 1- Özgül bir eylemler düzeni, bireysel davranış kurallarından bağımsız olarak bilinebilir veya en azından aynı eylemler düzeni, farklı bireysel davranış kuralları tarafından üretilebilir.
- 2- Aynı bireysel davranış kuralları bazı şartlar altında belirli bir eylemler düzeni oluştururken, farklı dış şartlar için aynı durum söz konusu değildir.
- 3- Toplum yaşamını sürdürebilmesi için, ayrı bireysel eylemlerden ziyade belirli eylemler düzeni önemlidir. Başka bir ifadeyle, toplum üyelerinin yaşamları belirli eylemler düzenine bağlıdır. Çünkü bu eylemler düzeninin hangi bireysel davranış kuralları tarafından oluşturulduğu önemli değildir.
- 4- Farklı bireysel davranış kurallarının evrimsel seleksiyonu, meydana getirdikleri eylemler düzeninin sürdürülmesi yoluyla işlerlik kazanır. Belirli davranış kuralları olduğu topluma faydalı olurken, başka bir topluma aynı kurallar zararlı olabilir. Bu ise toplumun kendi dinamiklerinden çıkan değerlerin toplumun kendi yapısına uygun olabileceği anlamını taşımaktadır.
- 5- Bireysel eylemler düzeni, çok sayıda bireylerin eylemleri sonucu olduğu için bu eylemler düzeni bireylerin bilinçli tasarımının ürünü olmamaktadır. Dolayısıyla böyle bir yapı içerisinde bireyler, eylemler düzeninin tamamı hakkında herhangi bilgiye sahip değildir.
- 6- Bir davranış kuralı, belirli bir eylemin oluşturulmasında yeterli bir neden değildir. Çünkü belirli bir eylem için dış uyarıcılarda gereklidir. Dolayısıyla

---

³⁴⁴ Aktaş, 60.

davranış kuralları, diğer nedenlerden oluşturulan eylemler üzerine bir sınırlama işlevi görmektedir.

- 7- Bütünün düzenliliği ile bireysel eylemler düzenliliğinin birbirinden farklı olması, bütünün, eylemlerin düzenliliğinden bağımsız olarak var olabilmesiyle açıklanabilir.³⁴⁵

Bireysel davranış kuralları ve bunlardan oluşan eylemler düzenindeki spontan değişiklik, toplumun değişmeyen çevre koşullarına karşı direnmesini sağlayabilir. Lakin böyle bir durum, eylemler düzeninin ortadan kalkmasına da neden olabilir. Bunun için bireysel davranış kurallarının bir bütün olarak gelişimini veya evrimsel sürecin eylemler düzeni üzerindeki önemini göz ardı etmemek gerekir. Bununla birlikte, yeni oluşan bir kuralın, ister toplumun diğer kurallarıyla birlikte isterse özgül bir durumda meydana gelsin, bir bütün olarak toplumun etkinliğini azaltması veya artırması, bireysel davranış kurallarının yol açtığı eylemler düzenine bağlıdır. Bunun bir sonucu olarak yeni bir kural, belirli bir durumda yararlı olabilirken, başka bir durumda istenen yararı vermeyebilir.³⁴⁶

Nitekim toplumdaki eylemler düzeninin varlığı, toplumun itaat ettiği bireysel davranış kurallarıyla açıklanabilir. Ancak bireylerin içinde yaşadıkları toplumun yapısının giderek değişmesinin veya gelişmesinin, bireysel davranış kurallarını da sürekli olarak değiştirmektedir. Yani bu kurallar, toplumsal düzen içindeki spontan etkiler yardımıyla bir şekilde elenir veya biçimlenir.³⁴⁷ Böyle bir toplum, hâkim bir düzenden daha çok toplumsal düzenin her zaman biçimleneceğini gösteren bir eylemler düzeninin varlığını söz konusu kılar. Bunun için Hayek, kural ve değerlerimizin statik kalması gerektiği veya bunları eleştirmenin hiçbir zaman mümkün olmadığı düşüncesinde değildir. O, toplum kurallarının spontan bir şekilde büyüyerek değiştiğini ve değişebileceğini savunmaktadır.³⁴⁸ Hatta Hayek, spontan gelişen kural ve değerlerin tutarsızlık arz etmesi durumunda, bu kural ve değerlerden vazgeçmenin de olanak içerisinde olduğunu vurgulamaktadır.

³⁴⁵ Aktaş, 46-47.

³⁴⁶ Aktaş, 48.

³⁴⁷ Aktaş, 48.

³⁴⁸ Butler, 47.

Hayek'e göre, tarihsel süreç içerisinde bireysel davranış kurallarıyla toplumsal düzen arasında bir etkileşim söz konusu olmuştur. Ancak bu etkileşim, bilinçli ve amaçlı bir şekilde meydana gelmemiştir. Çünkü bireyler belirli kalıplar için eylemlerde bulunurken, diğer yandan da bilinçsiz olarak düzenin oluşmasını ya da korunmasını gizil bir şekilde sağlamaktadır. Nitekim Adam Smith'in de vurguladığı gibi, "*insan kendi niyetinin bir parçası olmayan bir düzenin oluşumuna itilmiştir.*"³⁴⁹ Bununla birlikte herhangi bir toplumda oluşmuş bütün davranış kuralları sistemi, rasyonel bir şekilde diğer bütün toplumlarda da aynı şekilde inşa etme gücüne sahip olmamıştır. Dolayısıyla insan aklı bu davranış kurallarının oluşumuna katkı sağlamıştır; fakat toplumdaki bütün tecrübelerin bilgisine ve bireylerin eylemlerine hâkim olamamıştır. Bu yüzden davranış kuralları sistemi, asla bilinen amaçlar için tasarlanarak inşa edilmemiştir.³⁵⁰

Hayek, toplumsal düzenin kurallarının bilinen amaçlar üzerinde oluşturulmadığını, '*eylem faydacılığı*' ve '*kural faydacılığı*' arasında yapmış olduğu ayrımla göstermeye çalışmaktadır. Buna göre *eylem faydacılığının*, eylemlerin onaylanıp onaylanmaması açısından öngörülen '*fayda*' etkilerine dayanması bakımından tutarlı olduğu söylenebilir. Ancak bunu yapabilmesi için – gerçek hayatta hiçbir zaman geçerli olmayan ahlak ve hukukun varlığını hem gereksiz hem de açıklanamaz kılacak olan – olgusal bir bilgi varsayımına dayanması gerekli ya da zorunlu değildir. Bununla birlikte *kural faydacılığının ise*, toplumdaki bütün kuralların tamamıyla eylemi yapan kişi tarafından belirlenmiş gibi görülmemelidir. Çünkü herhangi bir kuralın topluma yönelik etkileri, o kurala uyuluyor olmasının yanında, eylemde bulunan diğer kişiler tarafından uyulan başka kurallara dayanması ile de ilgilidir. Bu açıdan bakıldığında herhangi bir kuralın faydası hakkında karar vermek, her zaman başka bazı kuralların örnek alındığını, onlara genellikle uyulduğunu ve onların herhangi bir bilinen fayda tarafından belirlenmediklerini varsaymak zorundadır. Dolayısıyla kural faydacılığının tutarlı olarak izlenmesi, kuralların bütün bir sisteminin doğru olarak temellendirilmesi anlamına gelmemelidir. Bundan dolayı özgül kuralların bilinen faydasından başka belirleyicilerini de göz önüne almak gereklidir.³⁵¹

³⁴⁹ Aktaş, 51.

³⁵⁰ Hayek, *Hukuk, Yasama ve Özgürlük, II. Kitap, Sosyal Adalet Serabı*, 224.

³⁵¹ Hayek, *Hukuk, Yasama ve Özgürlük, II. Kitap, Sosyal Adalet Serabı*, 241-242.

Ayrıca toplumda bozulmuş veya işlerliğini kaybetmiş bir kural ve kurumu iyileştirmek veya yerine yenisini ortaya koyabilmek için Hayek şunu dile getirmektedir: “Toplumumuzun düzenini, ancak eksik bir şekilde anladığımız bir kurallar geleneğine borçlu olduğumuzdan dolaydır ki, bütün ilerleme geleneğe dayanmalıdır. Geleneğin üzerine inşa etmeliyiz ve sadece onun ürünlerinde düzeltmeler yapabiliriz. Müesses bir kuralı reddedişimizi, ancak belirli bir kuralla ahlaki inançlarımızın geri kalan kısmı arasındaki çatışmayı kabul etmek suretiyle meşrulaştırabiliriz. Kural yıkan birisinin bir yeniliğinin başarısı – hatta onu takip edenlerin itimadı – var olan kuralların çoğunluğuna dikkatli bir şekilde uymak suretiyle kazandığı itibar sayesinde elde edilmek mecburiyetindedir. Meşrulaştırılmak için, yeni kuralların toplumun gençliğinin – resmi bir oylama ile değil, fakat tedricen yaygınlaşan kabulle – tasvibini elde etmesi mecburiyeti vardır. Ayrıca, her ne kadar kurallarımızı daima yeniden incelememiz ve her birisini sorgulamaya hazır olmamız gerekirse de, bunu sürekli olarak sadece, diğer bütün kuralların emrinde olduğu aynı türdeki genel faaliyetler düzeninin teşekkülüne katkıda bulunmadaki etkileri açısından, sistemin kalan kısmıyla tutarlık ve uyumları bakımından yapabiliyoruz. Dolayısıyla iyileştirmeye kesinlikle yer vardır, ama tamamıyla kavrayamadığımız şeyi yeniden planlayamayız fakat sadece daha da geliştirebiliriz.”³⁵²

2.2.4. Kendiliğinden Düzenin Ayırt Edici Özellikleri

*“Her türlü değişim olanaklarından yoksun olan bir Devlet, kendisini koruma olanaklarından da yoksun kalacaktır.”*³⁵³

Philippe Beneton

Kendiliğinden düzenin en temel özelliklerinden biri, bu düzenin kurallarının, bilinen kurallar olmamasıdır. Başka bir deyişle kendiliğinden düzenin kuralları tek tek ifade edilmiş veya kelimelere dökülmüş kurallar olmayıp, sadece bireylerin kendi eylemlerini yöneten veya ona rehberlik eden kuralları keşfetmeleriyle mümkün olmaktadır. Kesinlikle bireyler, kelimelerle ifade etme anlamında, eylemlerine rehberlik eden bütün kuralları bilememektedirler. Nitekim insanoğlu binlerce yıldır itaat ettikleri kurallar mevcut olmaksızın ve eylemlerine rehberlik eden kuralları spesifik olarak

³⁵² Hayek, *Hukuk, Yasama ve Özgürlük, III. Kitap, Özgür Bir Toplumun Siyasi Düzeni*, 639-640.

³⁵³ Beneton, 68.

bilmeksizin eylemlerde bulunmaktadır.³⁵⁴ Kendiliğinden düzenin belki de diğer en önemli bir ayırt edici özelliği, toplumsal düzendeki kuralların bir evrim süreci içinden geçerek ortaya çıkmış olmalarıdır. Evrim süreci içindeki kuralların toplumsal düzende kalıcılığı, sosyal hayatı teşvik etmelerinde ve bir düzenlilik sağlamalarında aranmalıdır. Bu kurallara bazı bireyler, başka bazı bireylerin onların zihinlerine empoze ettikleri için itaat edecekler. Diğer bazıları ise bu kuralları ortak kültürel geleneklerin bir parçası olduğu için kendiliğinden izleyecekler ve bazıları da bu kurallara uymak zorunda kalacaklardır.³⁵⁵

Hayek'e göre kendiliğinden düzen de toplumun kendi başına bir amacı yoktur. Çünkü kendiliğinden düzen, toplumda birbirinden farklı değer ve amaç skalalarını bir arada bulundurur. Ancak bu skalaların hepsinin birbiriyle uyum içinde olması gerekmemektedir. Bunlar çelişkili ve hatta rekabet içinde de olabilir. Nitekim Hayek açısından iyi toplum kurallı toplumdur ve toplum heterojenleştikçe kurallılık güçlenmelidir. Bu heterojenliği muhafaza edecek şeylerin başında da adil davranış kurallarına uyulması gelmektedir.³⁵⁶ Bu anlamda kendiliğinden düzen de adil davranış kurallarının işlevi, bireysel eylemlerin kararlaştırılmış belirli amaçlara göre davranmak değildir. Fakat her bir kişinin kendi amacını takip ederek, diğer bireylerin çabalarından mümkün olduğunca daha çok fayda elde etmeyi gerektiren genel bir eylemler düzenini oluşturmaktır. Bu şekilde kendiliğinden düzenin oluşumuna yardım eden kurallar, toplumun uzun tecrübelerinin ürünü olarak kabul edilir ve bu kuralların gelişimi ve yavaş yavaş ilerlemesi gerektiği vurgulanır.³⁵⁷ Dolayısıyla kendiliğinden düzen, kendisi dışındaki hiçbir şey tarafından oluşturulamaması nedeni ile onun varlığı kendi çevresinde hareket eden bireylere faydası ile orantılıdır. Fakat bu gibi düzenlerin hiçbir belirlenmiş amacı yoktur.³⁵⁸ Çünkü amacın veya hedefin olduğu her yerde belli bir tasarımdan söz edilmektedir. Bu ise kendiliğinden doğan düzenlerin mahiyetinin göz ardı edildiği anlamına gelmektedir.

İdealist ya da sosyalist eleştirmenlere göre herhangi bir amacın olmadığı kendiliğinden düzenin temel sorunu, toplum için daha önemli olanın daha önemsizden

³⁵⁴ Yayla, *Özgürlük Yolu: Hayek'in Sosyal Teorisi*, 122.

³⁵⁵ Yayla, *Özgürlük Yolu: Hayek'in Sosyal Teorisi*, 122.

³⁵⁶ Yayla, *Hayek'in Liberalizm Anlayışı*, 14.

³⁵⁷ Yayla, *Hayek'in Liberalizm Anlayışı*, 57-58.

³⁵⁸ Hayek, *Hukuk, Yasama ve Özgürlük, I. Kitap, Kurallar ve Düzen*, 52.

önce yer almasını sağlamamasıdır. Nitekim Hayek, bu sorunla ilgili – sınırlı ya da belirlenmiş sorunlar dışında veya toplumun özgül amaçları konusunda – anlaşmış olmadığımızı ve bu anlaşmazlıkları da görelî tekçi ‘*yarar*’ ya da ‘*gereksinme*’ kavramlarına başvurarak ortadan kaldıramayacağımızı söylemektedir. Başka deyişle Hayek bu durumu şu şekilde ifade eder: “... tekçi bir somut amaçlar dizisi oluşturmamız ya da tüm toplumun neyin daha önemli ve daha önemsiz olduğuna ilişkin belli bir görüşün yönetiminde olmasını sağlamaya kalkışmamamız nedeniyle... özgür bir toplumun üyelerinin gerçekten de sahip oldukları bireysel amaçlarına ulaşmak için bireysel bilgilerini başarıyla kullanma yolunda iyi bir olanakları vardır.”³⁵⁹ Çünkü kendiliğinden düzen, toplumun belirli bir otorite veya merkezden emirler verilmeden yürütülmesini sağlamaktadır. Gerçekten de özgür bir toplum düzene sahip olmasının sebebi, bireylere ne yapması gerektiğini söylemesinde değil; beşeri toplumun evrilmekte olan tecrübelerine, bu tecrübeyle kazanılan kurumlarının bireylerin kendi amaçlarını gerçekleştirmelerine ve diğer bireylerin ihtiyaçlarına veya amaçlarına izin vermesinden kaynaklanmaktadır.³⁶⁰

Bu anlamda kendiliğinden düzen, bireyin özgürlüğüne büyük önem vermektedir. Bireyin bu düzen içerisinde yalnızca bazılarını doğrudan doğruya etkileyen ve bütün olarak hiçbir birey tarafından bilinir olmaları gerekmeyen şartları meydana getirdiği için, hiçbir aklın kavrayamayacağı ölçüde karmaşık durumlara doğru genişleyebilir. Akıl, yaşam ve toplum alanlarında daha yüksek derecede organize edilmiş fenomenlere dönüştüğünde, bu durum daha bir önem kazanır. Çünkü bu yapılar, bize onların mahiyetini anlamaya yönelik teşebbüsümüzde olduğu kadar onları ifade etme gayretimizde de birçok güçlükler çıkartır. Bütün bireysel unsurların ve bu bireysel unsurların yerleştirdikleri bütün tek tek özel şartları bilemeyeceğimiz için bilgimiz kendi kendisini oluşturacak düzenin genel karakteri ile sınırlıdır. Yani kendiliğinden oluşan düzen de, birey toplumun yalnızca genel karakterini etkileme gücüne sahiptir, ayrıntılarına değil.³⁶¹ Nitekim bireyin genişletilmiş ve daha karmaşık düzen üzerinde kontrol gücü, bir tasarımlı düzen veya *taxis* üzerinde kullanılanıdan çok daha az olacaktır. Bu açıdan birey genişlemiş düzen üzerinde hiçbir kontrol gücüne sahip olmadığı için kendiliğinden düzen güçlerine müdahalede bulunamayacaktır. Hatta

³⁵⁹ Crespigny, 62-63.

³⁶⁰ Ashford, 129.

³⁶¹ Hayek, *Hukuk, Yasama ve Özgürlük, I. Kitap, Kurallar ve Düzen*, 54-55.

belirli bireyler ve gruplar arasındaki ilişkilere dair herhangi bir müdahale, bütün düzeni bozmadan yerine getirilemeyecektir.³⁶² Bu nedenle kendiliğinden düzen, her zaman bütünlükleri içinde hiçbir kimsenin bilemeyeceği kadar çok sayıda olgulara bağlı kalacaktır.³⁶³

Kendiliğinden düzen de kurallar içsel bir tepkiyle topluma kendiliğinden girdiğinden ve toplumda bireylerin takip edecekleri kurallar kendiliğinden olduğundan dolayı, yeni oluşacak kurallar da kendiliğinden giderilebilmektedir. Ancak böyle bir durum planlamacı bir toplumda, toplumu ilgilendiren bütün kuralların belirlenmesi anlamına gelir. Aksi takdir de birey ne yapması gerektiğini bilmediği için toplumun yapısını bozabilir. Bunun için Hayek bu noktada şöyle bir sonuca ulaşmaktadır: “Kendiliğinden oluşum sürecini, kendiliğinden sosyal güçlerin işleyişini, bu geniş sürecin bir bölümünü oluşturan müesseseleri bazı kısmi müdahaleler ve düzeltmeler yaparak geliştirmeyi umabiliriz; fakat kendiliğinden doğan sosyal güçlerden yararlanmayı ve onları etkilemeyi aşarak, bu düzeni tamamen bilinçli kontrole dayanan bir düzenle değiştirmeyi ummamalıyız.”³⁶⁴ Dolayısıyla yasa, gelenek ve ahlak ilkeleriyle bireysel davranıştaki düzenliliklerin, sosyal nizamın düzenliliğiyle nasıl bağlantılı olduğu konusundaki fikir ve kavrayışımız zayıf bir kavrayıştır. Çünkü insanlardan davranışlarını değiştirmelerini istemek, geliştirip ileri götürmeyi düşündüğümüz genel düzeni bilmeden tahrip edebilir.³⁶⁵

Ayrıca kendiliğinden düzende planlamanın gerekli olduğu durumları Hayek şu şekilde ifade eder: “Özgür bir toplumun temel ilkesi, yani hükümetin cebri yetkilerinin evrensel adil davranış kurallarını uygulamakla sınırlanması ve özgül amaçların elde edilmesi için kullanılmaması, böyle bir toplumun olağan işleyişi bakımından temel öneme sahip ise de, bu düzenin uzun vadede muhafazası tehdit altında kaldığı zaman muvakkaten askıya alınmak zorunda kalınabilir. Gerçi normal olarak bireyin yalnızca kendi somut amaçları ile ilgilenmeleri gerekir ve onları takip etmekle ortak refaha en iyi şekilde hizmet ederler ise de, geçici olarak doğabilecek bazı şartlarda genel düzenin korunması her şeyin üzerindeki ortak amaç haline gelir ve sonuçta kendiliğinden düzen, mahalli ve milli ölçekte, bir zaman için (belirli bir süre için) bir teşkilatlanmaya

³⁶² Hayek, *Hukuk, Yasama ve Özgürlük, I. Kitap, Kurallar ve Düzen*, 56.

³⁶³ Hayek, *Hukuk, Yasama ve Özgürlük, I. Kitap, Kurallar ve Düzen*, 53.

³⁶⁴ Yayla, *Özgürlük Yolu: Hayek'in Sosyal Teorisi*, 130.

³⁶⁵ Butler, 24.

dönüştürülmek zorunda kalınır. Harici bir düşman tehdit ettiğinde, isyan veya kanunsuz şiddet patlak verdiğinde veya tabii bir felaket elde edilebilen hangi araçla olursa olsun acil tedbir gerektiğinde normalde kimsenin haiz olmadığı mecburi teşkilatlanma yetkileri birisine bahşedilmelidir. Ölümcül tehlikeden kaçmakta olan bir hayvan gibi toplum da mahvolmaktan kaçacaksa, uzun vadede varlığının bağlı olduğu hayati görevlerini dahi böyle durumlarda muvakkaten askıya almak zorunda kalabilir.”³⁶⁶

Sonuçta Hayek’in kendiliğinden düzen teorisinin, diğer düzen teorilerinden ayırt edici bazı önemli öğeleri vardır: Bunlardan birincisi, görünmez el metaforudur. Bu metaforla Hayek, toplumsal kurumların, insan aklının tasarımı değil, insan eylemlerinin sonucu olduğunu ortaya koymaya çalışmaktadır. İkinci ise, gizli ya da örtülü bilgidir.* O, insan varlığını kural izleyen bir varlık olarak görür; ancak insanın izlediği kurallar örtülü ya da gizlidir. Ayrıca Hayek, insanın özgül bir düzen oluşturmak için belirli kuralları izlemesinin de gerekli olmadığını söylemektedir. Çünkü insanın, sınırlı bilgiye sahip olması ve kuralların uygulandığı sosyal düzenlerin karmaşıklığı yüzünden, toplum da ne tür bir düzenin ortaya çıkacağını bilememektedir. Hayek’in kendiliğinden düzen teorisinin üçüncü önemli ögesi de, kuralların evrimleşmesidir. Buna göre, bir toplum içinde belirlenen ya da bireylerin eylemleri tarafından oluşturulan sosyal kurallar, etkinlik derecelerine göre rekabet ederek elenirler.³⁶⁷

Hayek’e göre, kendiliğinden düzenin diğer bir ayırt edici özelliği ise, kendiliğinden düzen yavaş yavaş ve hissedilmez aşamalarla meydana gelmesine rağmen, toplum karşısında insan eylemleri birçok noktada değişmektedir. Çünkü kendiliğinden düzenin her aşamasında, belki de sadece bir derece farkının olduğu sanılmaktadır. Fakat aslında, kendiliğinden düzen, toplum meseleleri karşısında insanın

³⁶⁶Hayek, *Hukuk, Yasama ve Özgürlük, III. Kitap, Özgür Bir Toplumun Siyasi Düzeni*, 588-589. Toplumda meydana gelen ani olaylarla ilgili bir kişiye veya kişilere yetkilerin devredilmesi, bu yetkinin kimler tarafından verilmesi, bu yetkinin gelecekte olumsuz yönde kullanılma ihtimalinin olması ve buna engel olacak anayasal düzenlemelerin nasıl yapılması gibi sorunları Hayek, adı geçen eserinin 589. ve 590. sayfalarında anlatmaktadır.

*Gizli ya da örtülü bilgi, “Hayek’in toplumda ‘bilgi dağılımı’ dediği şeydir-yani bilgi ve becerinin toplumdaki farklı bireyler arasındaki dağılımı. Bu haliyle bu bilgi dağılımı, bilgi iletişimine, ilke olarak üstesinden gelinebilecek geçici engeller getirir. Dolayısıyla, örneğin Neurath’ın daha sonraki çalışmasında merkezi bir yer tutan bilimlerin birleştirme projesi, özünde farklı bilimlerdeki bilgiyi düzenleme amacı taşıyordu...Hayek’in bilgi dağılımı konusundaki yorumu, yalnızca, bilimin bütünüyle uyumlaştırılmasıyla üstesinden gelinebilecek olumsal sınırlara dayanmaz. Tam tersine dağıtılan bilginin doğasıyla ilgilidir. Bütün bilgi ansiklopedik biçimde eklenemez; birleşik bir eklenmiş bilgi yapısı olsa bile, bunun belirli bir vaka üzerine ‘otoritesi olan’ yargılar verebileceğini varsaymak için bir neden yoktur.” Bkz. O’Neill, 212-214.

³⁶⁷ Aktaş, 62.

eski eylemleri ile bugünkü eylemleri arasında belirli bir farkı ortaya çıkarmaktadır.³⁶⁸ Son olarak kendiliğinden düzende, bireyler kendi iyilik veya mutluluklarının öncelikle kendi çaba ve kararlarına bağlı olduğuna inanmaları gerekmektedir. Gerçekten de bireyin kendi koyduğu amaçlara ulaşip ulaşmamasının temelinde bireyin kendisine bağlı olduğu inancından daha çok, bir kişiyi faal ve muktedir kılmaya yarayacak birçok durum bulunmaktadır.³⁶⁹

Nitekim Hayek'in de ifade ettiği gibi; "bizler, bireylerin etkileşmesinin kendiliğinden sürecinin yönlendirilmesini herhangi bir otoritenin ellerine vererek boğmak suretiyle medeniyetimizi tahrip etmekten kaçınmayı yeterince öğrenmiş olmalıydık. Fakat bundan kaçınmak için, sosyalist bir sosyoloğun karakteristik kendine güveninin geçenlerde ifade ettiği gibi (Torgny F. Segersted), önceden tasarlayarak '*insanlığın geleceğini oluşturabileceğimiz*' şeklindeki yanılgıdan kurtulmalıyız."³⁷⁰ Ayrıca Hayek'e göre, "bir kendiliğinden düzen içinde, herhangi bir kimsenin '*doğru*' olanı yapıp yapmadığı sorunu her zaman bir liyakat meselesi olamaz; bu husus, kişilerin gerekli olanı bilmelerinin gerekip gerekmediğinden (veya bunu bilebilir durumda olup olmadıklarından) bağımsız olarak belirlenmelidir."³⁷¹ Yani Everest Tepesi'ne tırmanmak veya Ay'a gitmek için en çok çaba sarf etmiş olanlardan daha çok, oraya ilk ulaşanlarla övünürüz ya da onların daha çok liyakat sahibi olduğunu düşünürüz. Ancak aslında gerçek övgüye layık ve liyakat sahibi olanın ya da bunu daha çok hak edenin, bu gibi alanlarda daha çok çaba gösterenler veya çalışanlar olduğunun bilincine varmalıyız. Bu durumu Hayek'in düşüncesiyle ifade edecek olursak; bir toplumda başarının değerini, o toplumun yüzyıllar içinde gelişimine ve başarısına katkısı olan görünmez ellere verilmesinde hiçbir şüphe yoktur ki, bu da kendiliğinden gelişimin doğal bir ifadesidir.

Kendiliğinden düzenin ayırt edici özelliklerini özetleyecek olursak şu önemli noktaları vurgulayabiliriz:

- I. Toplumsal düzenin olguları insanların fikirlerinden, zihinlerinden ve inançlarından değil; eylemlerinden çıkar.

³⁶⁸ Hayek, *Kölelik Yolu*, 45.

³⁶⁹ Hayek, *Hukuk, Yasama ve Özgürlük, II. Kitap, Sosyal Adalet Serabı*, 309.

³⁷⁰ Hayek, *Hukuk, Yasama ve Özgürlük, III. Kitap, Özgür Bir Toplumun Siyasi Düzeni*, 622.

³⁷¹ Hayek, *Hukuk, Yasama ve Özgürlük, II. Kitap, Sosyal Adalet Serabı*, 307.

- II. Toplumsal kurumların ve toplumsal insanın davranışlarını oluşturan gerçeğin, bireylerden hareketle çözümlenmesi gerektir.
- III. Bireylerin her zaman eksik ve yetersiz bilgiye sahip oldukları, bilinmelidir.
- IV. Toplumsal olguların çözümlenmesinde süreç unsuru önemlidir.
- V. Toplumsal çözümlemede doğa bilimlerin önemli bir gerçeği olan istatistik bulgular ve matematik formüllerin kullanımına fazla yer verilmemesi gerektiği ifade edilebilir.³⁷²

---

³⁷² Nazım Güvenç, 35.

SONUÇ

Bir toplumsal düzenin var olup olmadığı, eğer var ise onun kaynağının ne olduğu veya hangi düşünce yapısıyla oluşturulduğu ve bununla birlikte düzenin durağan veya statik bir yapıda mı ya da ilerlemeye ve gelişmeye dayalı mı olduğu, insanlık tarihi boyunca düşünürler, filozoflar ve bilginler tarafından sorgulanmıştır. Hiç şüphe yoktur ki, bu sorgulamanın ana unsuru '*insanın neliği*' olmuştur. Nitekim düşünce tarihinde Hegel'e kadar birçok düşünür, kendi teorilerinin veya düşüncelerinin temellerini kurabilmek için öncelikle insanın özünü araştırma konusu yapmıştır.

Bu bağlamda çalışmamızın temelini oluşturan Hayek de, her ne kadar çağdaş bir düşünür olsa da veya kendi döneminde belirli bir insan anlayışı söz konusu olmasa da, hatta Hayek'in kendisi bile belirli bir insan anlayışına sahip olmasa da, onun eserlerinde bir insan anlayışının var olduğunu veya düşünceleri etrafında içkin olarak ifade ettiğini söyleyebiliriz. Nitekim Hayek açısından insan, eksik ve sınırlı bir varlıktır. İnsanın bu eksikliği hem zorunlu hem de kaçınılmazdır. Çünkü insan, toplum içerisinde var olan bilgilerin yalnızca bir kısmına sahiptir. Bu anlamda Hayek, bir toplumsal düzen de insan sadece bilgisi ve aklı ile bir toplumu düzenleme veya kurgulama imkânına sahip olmadığını ifade etmektedir. Böyle bir durum ise Hayek'in bütün çalışmalarında da ifade ettiği gibi, bir düzenin ancak kendiliğinden veya evrimsel bir şekilde meydana geleceğinin vurgulandığı anlamına gelmektedir. İşte Hayek de bir toplumsal düzen anlayışı olacaksa ki vardır; bu ise kendiliğinden düzendir.

Hayek'in kendiliğinden düzen düşüncesi için en önemli temel kaynak, hiç şüphesiz onun bilgi teorisidir. Buna göre Hayek, kendiliğinden düzen düşüncesini bütün açıklığıyla ortaya kayabilmek için öncelikle insan varlığının özünü ve buna paralel olarak bilginin ve aklın mahiyetini açıklamaya çalışmaktadır. Aynı zamanda o, özgürlük kuramıyla da bilgi teorisinde açıkladığı düşüncelerinin uygulanmasını ve geçerliliğini sağlamaktadır. Düşünce tarihindeki diğer sosyal teorisyenler gibi Hayek'in de insan anlayışının, onun bilgi teorisine bağlantılı olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü o bilgi teorisinde, insanın toplumda her türlü bilgiye sahip olamayacağını vurgulayarak, toplum içerisinde insanın özgürlüğünü hâkim kılmanın gerekli olduğunu söylemektedir.

Hayek, insanın bilgiyi elde etmede en temel kaynağı hiç şüphesiz akıl olduğunu ifade etmektedir. Ancak Hayek, kurucu rasyonalizm olarak adlandırılan düşünce

geleneğinin savunmuş olduğu bir akıl anlayışına sahip değildir. Nitekim kurucu rasyonalizm de insan, akıl aracılığıyla toplumsal düzen de dâhil olmak üzere her şeyi tasarlayabileceği bir dünya görüşüne sahiptir. Fakat Hayek, insan aklının her şeyi tasarlama güç ve yetisine sahip olmadığını söylemektedir. Çünkü büyük veya modern toplum da karışık ilişkiler ağının yoğunluğu ve toplumdaki her bireyin bir dereceye kadar farklı bilgilere sahip olmaları gerçeği açık bir şekilde görünmektedir. Bunun için Hayek bilginin kaynağını, toplumdaki bütün bireylerin bilgisi ve akli ile meydana geleceğini düşünmektedir.

Toplumdaki bütün bireylerin bilgisine ve aklına ihtiyacımız olduğunu ifade eden Hayek, doğal olarak bireylerin tek tek kendi akıllarını kullanacağı bir kendiliğinden toplumsal düzeni savunmaktadır. Bu düzenin oluşması içinde bireyin toplumda özgürlüğünün hâkim kılınması gereklidir. Hatta bireyin özgürlüğünün bir toplumda hâkim kılınması için, bireyci bir bakış açısıyla; özgürlükle ilerleme, özgürlükle sorumluluk, özgürlükle eşitlik ve özgürlükle hukukun üstünlüğü ilkesi açık bir şekilde Hayek tarafından açıklanmaktadır. Çünkü o, özgürlüğü sadece öz anlamıyla kullanmaya çalışarak, düşünce tarihinde özgürlük düşüncesi üzerindeki eksikliği açığa çıkarmaktadır. Nitekim Hayek '*Özgürlüğün Anayasası*' adlı eserinde özgürlükle bağlantılı olan hemen hemen bütün felsefi problemleri irdeleyerek, özgürlüğün eksik ve kusurlu taraflarını bir şekilde çözüme kavuşturmaya çalışmaktadır.

Hayek'in sosyal felsefesinin temeli, özgürlük ekseninde anlaşılmalıdır. Bu anlamda Hayek, toplumcu ve müdahaleci bir sosyal teoriye karşı çıkışı, onun özgürlüğe yönelik vermiş olduğu önemi göstermektedir. Gerçekten de Hayek, bilgi ve özgürlük teorisiyle kendiliğinden düzen düşüncesinin temellerini kurmaya çalışmaktadır. Hatta Hayek, bu kuramlarını açıklayarak düzen düşüncesindeki temel ayrımı da ortaya koymaktadır. Buna göre düzenin iki temel kaynağı söz konusudur. Düşünce tarihinde düzen düşüncesi genel olarak planlı düzen ve kendiliğinden düzen olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Planlı düzen, temellerini kurucu rasyonalizmde bulan ve her şeyi akıl aracılığıyla tasarımılanarak çözümlenebileceğini öngörmektedir. Buna karşın Hayek, gerçek düzen düşüncesi olarak kendiliğinden ya da evrimsel süreçle toplumun gerçek kavrayışı söz konusu olduğunu düşünmektedir.

Hayek, kendiliğinden düzen düşüncesini açıklayabilmek için öncelikle planlı bir şekilde oluşturulan düzen düşüncelerini, savunucuları ile beraber yoğun bir eleştiriye tabi tutmaktadır. Çünkü Hayek'e göre, herhangi bir düzenin üst akıllar tarafından toplumun değerlerinden, geleneklerinden ve kültüründen bağımsız bir şekilde oluşturulmaya çalışılması mümkün değildir. Hatta üst akıllar bu değerlerin bilgisine sahip olsalar bile, bu toplumu tasarlama imkânından yoksundurlar. Çünkü toplum dediğimiz karışık ve büyük ilişkiler ağını açıklama imkânı ancak toplumdaki bireylerin sahip olduğu bütün bilgilerle bağlantılıdır. Dolayısıyla Hayek'in kendiliğinden düzen düşüncesini açıklamak için onun planlı düzen anlayışıyla kendiliğinden düzen arasındaki ayrımı önemli olmaktadır. Planlı düzen anlayışı içerisinde olanlar, sosyal devlet anlayışının gereği olarak, devletin gelişmesi ve ilerlemesi için planlı bir iktisada veya toplumsal yapıya ihtiyaç duyarlar. Sosyal devlet yapısıyla oluşturulmaya çalışılan bir siyasi toplulukta iktisadi hayatın devlet tarafından yürütülme zorunluluğu ortaya çıkar. Yani sosyal devlet anlayışı serbest ticareti, rekabetçi bir anlayışı yok sayarak, bu yapıların tek elde bulunması ve onunda devlet olması gerektiğini savunur. Sosyal devlet anlayışı içerisindeki düşünürlere göre devletin gelişimi, ancak devlet politikasını yine devletin her yerde kendi planlarını uygulamasıyla gerçekleşecektir. Fakat XX. Yüzyılın ünlü düşünürlerinden Hayek, bu düşünceyi hayatı boyunca eleştirmiş ve planlı bir devlet veya iktisadi yapıdan ziyade kendiliğinden gelişen bir düzenle yapılması gerektiğini savunmuştur.

Planlama, genelin iyiliğini arzu eden bir sistem olarak görülmektedir. Bu açıdan planlamayı yapan üst akıl ya da iktidar, toplumun bütün fertlerini dikkate alarak yasalarını veya kurallarını belirlemek zorundadır. Ancak bir iktidar planlı bir cemiyeti kabul ve makbul olarak görürse – bu ister iktisadi isterse toplumsal olsun – bu yapıların neticesi bizi totaliter siyasete götüreceğinden hiçbir şüphe yoktur. Çünkü toplumun kendi benliğinden veya özlerinden çıkmayan her türlü değer bir üst otorite tarafından empoze edilmek durumundadır. Eğer biz toplumsal ve iktisadi kalkınmayı düşünürsek ve de bunu pratik hayat içerisinden ortaya koymaya çalışırsak, özellikle de toplumda fikir özgürlüğünün serbestliğini gerçekleştirmemiz gerekir. Dolayısıyla toplumsal düzenin gelişimi ve ilerlemesi bir şef veya şefler topluluğuna bırakılırsa, o toplum sadece o kişilerin fikriyatı üzerinde odaklanmak durumunda kalacaktır.

Hayek açısından bir toplumda gerçekleştirilebilecek planlama, toplumsal hayat için birçok noktada problemleri veya sorunları gün yüzüne çıkaracaktır. Bu gibi sorunlar ise özellikle toplumun ahlakı, siyasete bakışı ve değerleri üzerinden şekillenecektir. Bunlara verilecek cevaplar planlanan toplumsal hayat çerçevesinden ya da yeni belirlenen ve kabul edilmiş olan fikir etrafından verileceği için ancak o fikri doğrulayacak şekilde cevaplara yönelecektir. Fakat herhangi bir topluma içtimai düzen vermek isteniyorsa, o toplumda öncelikle ‘özgürlük’ plan dairesinde meşrulaştırılmalıdır. Bu durumda toplum içinde oluşabilecek ihtiyaçlara yönelik sorunlar zamanla toplumun kendi isteği etrafında cevaplarını bulacaktır. Kısaca küreselleşmiş bu dünyada hangi topluma bakacak olursak olalım, hemen hemen her toplumda farklı fikirler, sorunlar, çatışmalar o toplum için bir negatif boyuttan ziyade pozitif hale gelebilmektedir. Çünkü karşıt fikirler o toplumda daha çok özgürlük, farkındalık ve yenilik oluşturmaktadır.

Buradaki temel amacımız Hayek’in kendiliğinden düzen ve bu olgunun toplumdaki temel değerleri olarak ifade edebileceğimiz veya bir toplumda var olmasının gerekli olduğunu önemle vurgulayacağımız, insan, akıl, bilgi ve toplum alanlarını Hayek’in kendiliğinden kavramı açısından değerlendirmeye çalışmaktır. Gerçekten de bu dört alanın toplumun vazgeçilmez bir değeri olduğunu ve bu değerleri tasarımlı bir şekilde inşa ettiğimiz takdirde totaliter bir toplum algısının oluşacağını söylememek için hiçbir neden yoktur. Bu açıdan Hayek’in kendiliğinden düzen fikrinde ifade edilen özellikler, bir toplum için daha iyi sonuçlar doğurabileceği söylenebilir. Ancak gelişen ve ilerleyen şu anki dünyamızda toplumun bütün değerlerinin kendiliğinden düzen fikrine bırakılması, o toplumda daha kötü sonuçların da ortaya çıkma ihtimalini göz önüne almak gerekir. Bunun için bazı insan ilişkilerinde gerçekleşecek olguların bir plan dâhilinde yapılması, o toplumun daha iyi olacağı düşüncesini hâkim kılabilir. Lakin her ne kadar da diğer toplumlardan alınan veya öğrenilen değerler bir toplum da belli bir algıyı oluşturmuş olsa da, o toplumun kendi yapısına uygun olup olmadığı anlaşılmeden topluma yansıtılması ya da toplumun kendi değerlerinden çıkmayan yeni değerlerin toplumu ilerletmesi veya geliştirmesi sorunsal olacaktır. Dolayısıyla kendiliğinden düzende amaç sadece geçmişten gelen bir düzen anlayışının nasıl meydana geldiğini ortaya koymak değildir. Aynı zamanda insanın faydasını sağlamak

için doğru olarak belirlenen ahlak, siyaset, hukuk ve ekonomi gibi alanların toplumsal süreç içerisinde oluşumuna izin verilmesidir.

Bununla birlikte Hayek'in kendiliğinden düzen düşüncesinin sosyal evrimle aynı ve benzer olduğu yolundaki hatalı düşünce geleneği de bu çalışma da açıklığa kavuşturulmaktadır. Nitekim Hayek bir sosyal evrimcidir. Ancak onun evrim anlayışı diğer evrimciler gibi, evrimin kesin sınırlarının olduğu ve toplumun belirlenmiş bir sonla karşılaşacağı gibi iddiaları içermemektedir. Bunun için Hayek, her toplumun farklı evrimsel bir yapıyla oluştuğunu ve toplumların evrimsel süreçlerinin belirlenmiş bir sonuca doğru gittiğini kabul etmeyerek, toplumdaki evrimin sürekli olarak devam eden bir süreç olduğunu vurgulamaktadır.

Hayek'in evrimsel düşüncesi net olarak ifade edildiğinde veya Darwin'in savunmuş olduğu evrim teorisinden farklılıkları ortaya koyulduğunda, onun görüşleri etrafında '*tarihin sonu tezi*' düşüncesinin ne kadar zayıf olduğu ortaya çıkmaktadır. Hatta Hayek, Marx'ın düşüncesi etrafında yapmış olduğu analizler, onun '*tarihin sonu tezi*' üzerine eleştirel yorumlarını ortaya çıkarmaktadır. Hayek'in gelecek üzerine bilginin veya tarihin sonu tezini eleştirmesi, onun aslında epistemolojisiyle uyumludur. Çünkü düşünür, gelecek üzerindeki herhangi bir bilginin, insan aklının sınırlarını aşacağını ve evrimsel bir şekilde yaşayarak tarihin yönünün belirleneceğini savunmaktadır. Dolayısıyla Hayek, tarihin bir sonunun olduğu düşüncesine karşı çıkarak toplum, ahlak, siyaset ve iktisat gibi kurumların bir sonu olmadığını ve dünyanın sonunun geleceği zamana kadar bu kurumların bir gelişim ve evrimsel bir akış içerisinde ilerleyeceğini ifade etmektedir. Neticede Hayek evrimci olmakla beraber, evrim ve kapitalizm safsatalarını bir kenara bırakarak, evrimin epistemolojik alt yapısını oluşturmaktadır.

Ayrıca kendiliğinden düzen geçmişten gelen bir süreç ile toplumun özüne uygun yapıların oluşması, tasarım düşüncesinde bulunanları heyecanlandırmaktadır. Onlar için kendiliğinden düzende oluşan bu yapıyı birçok topluma ya da toplum içerisindeki farklı alanlara veya kurumlara da uygulanabilir. Fakat Hayek'e göre bu durum kendiliğinden düzenin yapısını bozma girişiminden başka bir şey değildir. Nitekim tarihi kaynakların çok sınırlı olduğu bir toplumda, değerlerin ve kurumların nasıl meydana geldiğini anlayabilmek için, o toplumun genel yapısı ile çağdaş değerler arasında karşılaştırmalı

akıl yürütmeler yapılmalıdır. Ancak Hayek'e göre, bu akıl yürütmeler bazı sorunları ya da insan aklının toplumu bir bütün olarak kavrama da sınırlı olduğunu ortaya çıkaracağı için, bir toplumun kurum ve kurallarının nasıl oluştuğunu evrimsel bir bakış açısına sahip olarak kavramak daha mantıklı ve makul görünmektedir.

Nitekim Hayek'in toplum, bilgi, özgürlük ve iktisat teorilerinin hepsi incelendiğinde onun bir '*kalıcı çözüm*' önermediği ve bu kurumların hepsinin evrimsel bir süreçle değişip ilerleyebileceği görülmektedir. Hayek, toplum teorisyeni olarak kalıcı çözümden ziyade, uzun vadeli çözümlerin veya planların evrimsel bakış açısıyla düşünülmesi gerektiğini ifade etmektedir. Yani Hayek'e göre, '*kendi kendini sürdüren karmaşık yapıların evrimi*' toplum düşüncesinin gerçek mahiyetidir. Belki de bu düşüncenin en iyi ifadesi, A. Marshall'ın vurguladığı şu fikirle, '*her sosyal değişme yeni bir iktisadi doktrinin doğmasına*' neden olacağı ifade edilmektedir. Dolayısıyla bu düşünce toplumdaki her kurumun evrimsel olarak, yani her yeni teoriyle değişebileceği fikrinin göz ardı edilmemesi gerekmektedir.

Ayrıca belli bir düzenin var olması ve devamının sağlanması için kuralların düzenin vazgeçilmez bir özelliği olduğunun da bilinmesi gereklidir. Tasarımlı düzende de kendiliğinden düzende de belli bir kurallar manzumesi vardır. Ancak bu kuralların ortaya çıkışı ve toplum içerisinde yayılışı her iki düşüncede de farklılık arz etmektedir. Buna göre, tasarımlı düzen de belli bir kurallar üst akıllar tarafından oluşturularak toplum içerisindeki bireylerin uymaları sonucunda, düzenin insan hayatını uyumlu hale getireceği ifade edilmektedir. Kendiliğinden düzen de ise kurallar toplum içerisinde bireylerin meydana getirmiş olduğu eylemler veya davranışlar sonucunda ve ona uygun olup olmadığını süreç içerisinde belirlenen soyut ve genel kurallarla meydana gelmektedir.

Bu açıdan Hayek, kendiliğinden düzeni oluşturan belirli kuralların da var olduğunu belirtmektedir. Çünkü herhangi bir düzenden bahsedildiği zaman onun kesinlikle belirli kurallarının olması gereklidir. Fakat Hayek'in savunmuş olduğu kendiliğinden düzenin kuralları, toplumun her yerinde sadece insan aklıyla belirlenmiş kurallar değildir. Nitekim genişlemiş veya büyük toplumda her bireyin kendi amaçları ve bilgisi, toplumsal düzenin bir parçasıdır ve bunun meydana gelebilmesi için de

toplumda Hayek'in savunmuş olduğu bir özgürlük anlayışının hâkim kılınması gereklidir.

Hayek, büyük bir düşünür olsa bile, onunda ifade ettiği gibi insan her şeyi bütün sonuçlarıyla bilme yetisine sahip değildir. Bunun için Hayek'in de hatalı ve eleştiriden uzak bir düşünür olduğunu ifade etmek anlamsız ve gerçek dışıdır. Nitekim onun bazı görüşlerini savunmak çok güçtür. Buna göre kendiliğinden düzen de kuralların genel ve soyut olmasıyla özgürlük arasındaki ilişkiyi savunmak tartışmaya açık bir konudur. Dolayısıyla kuralların genel olması özgürlüğü garanti etmek için yeterli değildir. Çünkü genel olan bir kural bazı bireylerin özgürlüğünü ihlal edebilir. Bununla beraber kendiliğinden meydana gelen düzenlerde Hayek'in ifade ettiği gibi, özgürlükçü ve açık veya büyük toplum oluşturmaya yeterli olmayabilir. Hatta kendiliğinden düzen düşüncesi özgür bir toplum oluşturmayı da her zaman garanti edemeyebilir. Nitekim bizim toplumumuzda en çok tartışılan, yazılan ve söylem haline getirilen mevzu özgürlük ve demokrasidir. Gerçekten de şu anki toplumumuzda özgürlük ve demokrasinin kendiliğinden bir durumla oluşabileceğine dair bir ümit beslemek, gelişen veya ilerleyen küreselleşmiş dünyada özgürlüğün ve demokrasinin bir değer olarak kendi kendine bırakılamayacak kadar önemli bir görev olduğu gerçeğini değersiz kılmaktadır. Yani çağdaş dünyada tahmin edemeyeceğimiz kadar önemli olan özgürlüğün ve demokrasinin nasıl olur da kendiliğinden gelişebileceğini iddia edebiliriz. Bunun için özgürlüğü ve demokrasiyi toplum içerisinde bir şekilde inşa etmek zaruri olacaktır.

Hayek üzerine düşünürken şu noktanın da açıklığa kavuşturulması gereklidir. Hayek'in bir toplumsal düzen üzerine düşüncelerini açıklaması, onun hangi ideolojik aygıt üzerine bulunduğunu veya hangilerinden yararlandığını tartışma noktası kılmaktadır. Nitekim onun bir '*liberal*' mi yoksa bir '*muhafazakâr*' mı olduğu üzerine birçok tartışmalar meydana gelmiş ve bu ideolojik boyutuyla Hayek yorumlanmaya çalışılmıştır. Onun '*Özgürlüğün Anayasası*' adlı eserinin Türkçe çevirisinin sonuna eklenen '*Neden Muhafazakâr Değilim?*' yazısında bu sorunun cevabını vermeye çalışıldığını görmekteyiz. Fakat Hayek, toplumsal düzenin gerekli olduğu, toplumun ilerleyebilmesi, gelişebilmesi ve de uzun bir dönemde toplumun hüküm sürebilmesi düşüncesinin var olduğunu söylemesi, onun muhafazakâr eğilimlerinin olduğunu açık bir şekilde ifade olarak kabul edilmektedir.

Yine Hayek'in toplumsal düzenin gerekli olduğunu ifade etmesiyle beraber, bireye, özgürlüğe ve serbest piyasaya vermiş olduğu aşırı önemi göz önüne alındığında, onun gerçekte bir liberal olduğunu da söyleyebiliriz. Başka bir deyişle, Hayek, devrime veya planlı bir şekilde yapılan toplumsal değişimlere karşı çıkışıyla muhafazakârlara yakın olmakla beraber, hukukun ve bireyin toplum düzeni için ön plana alınması onun liberal tarafını da açığa çıkarmaktadır. Aynı zamanda Hayek'in devlet aygıtının minimale indirilmesi gerektiğini savunması, onun liberal olduğunun diğer bir kanıtı olarak görülmektedir. Bu konuda her iki ideoloji içinde Hayek ekolü etrafında haklılaştırmalar yapılabilir. Bunun için biz bu konuyu daha ayrıntılı olarak incelemeden onun hem muhafazakâr hem de liberal çizgilerinin ya da bir den fazla ideolojik aygıtın savunucusu olduğunu söyleyerek geçeceğiz.

Gerçekten de Hayek'de böyle bir durum söz konusudur. Aslında Hayek ve onun gibi düşünen çağdaş düşünürlere göre, bir toplumun geleceği, ilerlemesi ve refah içinde yaşayabilmesi için tek bir ideolojik aygıt üzerinde bulunulması, toplumun tüm yönleriyle açıklama güçlülüğünü ortaya çıkarmaktadır. Bunun için herhangi bir düşünür bütün ideolojilerden faydalanmalı ancak onların mutlak doğru olduğunu düşünmemelidir. Hatta bir gün belki de bireyi temel paradigma olarak kabul eden liberaller bile, bu görüşün ortadan kalkması gerektiğini savunmak durumunda kalabilirler. Dolayısıyla Hayek'in de ifade ettiği gibi, toplumu yönlendiren insanların davranışları veya eylemleridir; politikacılar, planlamacılar, kanaat önderleri ve bilim adamları değildir.

Aslında bu bakış açısına sahip düşünürlerin öne sürmüş oldukları sistemlerdeki eksiklikten veya planlı bir hayat tarzı bir düzen kurmak istemelerinden – eğer böyle bir durum kusursuz ilahi bir güç tarafından toplumun bütün boyutları düşünülürse, gerçekleşeceği muhakkaktır – kaynaklanan sorunlar söz konusu olmaktadır. Bunun için yapılması gereken insan hayatı hakkında planlı bir düzenlemeden ziyade, toplumların kendilerini yönlendirecekleri bir kendiliğinden oluşan düzeni göz önüne almaktır. Örneğin; planlı bir hukukun her toplumda ve her şart altında mümkün olmadığını söylemek, gerçekten de hukukun her an insan eylemlerine veya sorunlarına paralel olarak değiştirilebileceği anlamına gelmektedir. Böyle bir durumda ise bireyin yapacağı ve inanacağı en iyi fikir, hiç şüphesiz planlı hayat içerisinde planların kesin olmadığı bilincine sahip olmasıdır. Bunun için planlı düzen imtiyazlı hale getirilmeli ya da

toplumsal düzenin kendi kendini (kendiliğinden bir şekilde) gerçekleştirmesine izin verilmelidir.

Yine Hayek üzerine tartışırken, yazarken ve yorumlarken şu noktanın da vurgulanması gerekmektedir. Hayek açısından, batı toplumu modernizm ile beraber toplumsal, iktisadi ve siyasi anlamda büyük ilerlemeler ve gelişmeler göstermiştir. Ancak bu gelişmeler aynı zamanda toplumlar arası çarpışmaları da doğurmuştur. Çünkü II. Dünya savaşının sebepleri ve bu sebeplerin sosyal ve ekonomik sonuçları, toplumlarda büyük buhrana neden olmuştur. Bu anlamda düşünür, II. Dünya savaşı sonrası meydana gelen olumsuz ekonomik ve siyasi gelişmelerin kaynağını, doğal olarak belli bir teorik alt yapıya sahip olan Marxizm, Faşizm, Sosyalizm ve Milliyetçilik gibi ideolojilerde görmüştür. Nitekim Hayek bu olumsuzlukların, toplumları daha yüksek ahlak ve ekonomik seviyeye ulaştırma iddiasındaki ya da toplumları tasarlama prensibi altında değiştirmeye çalışma ümidindeki düşünürlerde, politikacılarda ve planlamacılarda olduğunu savunmuştur.

Gerçekten de Marxizm, Faşizm, Sosyalizm ve Milliyetçilik gibi ideolojiler, kurgulamış oldukları sistemler ve düşünceler anlamında belirli farklılıklar göstermiştir. Lakin bu ideolojilerin dünyayı değiştirme ve dönüştürme çabaları veya insanların mutluluğunu ve barışını tesis etme iddiaları, onların ortak özellikleri olmuştur. Başka bir deyişle, Marxizm, Faşizm, Milliyetçilik ve hatta Sosyalizm gibi ideolojiler eylemlerinin sonuçları etrafında düşünüldüğünde aynı sonuçları vermeleri nedeniyle birbirine benzerdirler. Bu gibi belli bir plan dâhilinde oluşturulan fikir akımları, teorik bir çerçevede uygun bir fikir gibi görünmesine karşılık, eylemsel açıdan bakıldığında hep insanlığa zarar olarak ortaya çıkmıştır. Başka bir deyişle bu ideolojiler her ne kadar da insanın iyiliğini ve refahını tesis etmek isteseler de, bu fikirleri savunanlar, toplumları veya insanları bir savaş ya da acıyla karşı karşıya bırakmıştır. İşte Hayek'in etkisini görebileceğimiz çağdaş dönemde, onun bütün tasarım şekillerine karşı çıkışı ve çarpışmaların bir şekilde durağanlaşması için onun savunmuş olduğu kendiliğinden düzen fikri, Hayek'i çağımızda etkin bir düşünür yapmıştır. Bu açıdan Hayek'in son dönemde birçok liberal, muhafazakâr, politikacı ve felsefe literatürüne sahip düşünür üzerinde önemli bir etkisi olmuştur.

KAYNAKÇA

- Acar, Mustafa, “Avusturya İktisadının İktisadi Düşünceye Katkısı”, *Liberal Düşünce Dergisi*, 15 (59-60), 2010, 203-215.
- Aktan, C. Can – Sanver, İpek Özkal – Sanver, M. Remzi, *Oyunlar, Kurallar ve Düzen: Oyun Teorisi Perspektifinden Kuralların Rasyoneli*, 1-14, Erişim Tarihi: 02 Nisan 2015, <http://www.canaktan.org/ekonomi/oyun-teorisi/makaleler/aktan-sanver.pdf>.
- Aktaş, Sururi, *Hayek'in Hukuk ve Adalet Teorisi*, Liberte Yayınları, Ankara 2001.
- Alada, A. Dinç, “Adam Smith’te Yanılabilirlik Fikrinin Güncelliği”, (Der. Mine Kara N. Emrah Aydınonat), *Görünmez Adam Smith*, (ss. 53-65), İletişim Yayınları, İstanbul 2010.
- Aristoteles, *Politika*, (11. Baskı), (Çev. Mete Tunçay), Remzi Kitapevi, İstanbul 2009.
- Ashford, Nigel, *Özgür Toplumun İlkeleri*, (Çev. Can Madenci), Liberte Yayınları, Ankara 2009.
- Ay, Volkan, “Hayek Üzerine”, *Özne Dergisi*, 7 (13), 2010, 163-181.
- Başdemir, Hasan Yücel, “İskoç Aydınlanma Etiği: Hutcheson, Hume ve Smith”, *Liberal Düşünce Dergisi*, 10 (37), 2005, 27-44.
- Baykan, Fehmi, *Aydınlanma Üzerine Bir Derkenar*, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2000.
- Beneton, Philippe, *Muhafazakârlık*, (Çev. Cüneyt Akalın), İletişim Yayınları, İstanbul 2011.
- Bock, Kenneth, “İlerleme, Gelişme ve Evrim Kuramları”, (Çev. Aydın Uğur), (Haz. Mete Tunçay-Aydın Uğur), Tom Bottomore-Robert Nisbet, *Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi-I*, (ss.73-133), Kırmızı Yayınları, İstanbul 2006.
- Burcu, Esra, “Evrimsel Teorinin Sosyolojik Düşünce Üzerindeki Etkileri ve Sosyobiyojoloji”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 15 (2), 1998, 175-186.
- Burns, Edward Mcnall, *Çağdaş Siyasal Düşünceler(1850-1950)*, (2. Baskı), (Çev. Alaeddin Şenel), Birey ve Toplum Yayınları, Ankara 1984.

- Butler, Eamonn, *Hayek: Çağımız İktisat ve Siyaset Felsefesine Katkısı*, (Çev. Yusuf Ziya Çelikkaya), Liberte Yayınları, Ankara 2001.
- Caniklioğlu, Meltem *Liberalizm*, BDS Yayınları, İstanbul 1996.
- Cevizci, Ahmet, *Paradigma Felsefe Sözlüğü*,(3. Baskı), Paradigma Yayınları, İstanbul 1999.
- Crespigny, Anthony de, “F. A. Hayek: İlerleme İçin Özgürlük”, (Çev. Huri Türsan), (Der. A. De Crespigny-K. R. Minogue), *Çağdaş Siyaset Felsefecileri*, (ss.59-75), (2. Baskı), Remzi Kitabevi, İstanbul 1994.
- Çalık, Ümit, “Avusturya İktisat Okulu ve Rasyonel Aktör”, *Liberal Düşünce Dergisi*, 15 (59-60), 2010, 273-276.
- Çetin, Halis, “Muhafazakârlık: Kaosa Karşı Kozmos”, *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*, 1 (1), 2004, 87-119.
- Çiğdem, Ahmet, *Akıl ve Toplumun Özgürleşimi: Jürgen Habermas ve Eleştirel Epistemoloji Üzerine Bir Çalışma*, (2. Baskı), Vadi Yayınları, Ankara 1997.
- Çiğdem, Ahmet, *Aydınlanma Düşüncesi*, (6. Baskı), İletişim Yayınları, İstanbul 2009.
- Çotuksöken, Betül, *Felsefeyi Anlamak Felsefe İle Anlamak*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 1995.
- Çotuksöken, Betül, *Felsefi Söylem Nedir?*, Ara Yayıncılık, Ankara 1991.
- Descartes, Rene, *Metot Üzerine Konuşma*, (Çev. K. Sahir Sel), Sosyal Yayınlar, İstanbul 1994.
- Dostoyevski, Fyodor, *Yer Altında Notlar*, Kenta Yayınevi, İstanbul.
- Duman, Fatih, “Akılcılık Bağlamında İki Aydınlanma Geleneği: Fransız Aydınlanması Versus İskoç Aydınlanması”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 61 (1), 2006, 117-152.
- Duman, Fatih, “Edmund Burke’te Muhafazakârlığın Liberal Temelleri: Rasyonalizm, Sosyal Teori ve Siyaset”, *Liberal Düşünce Dergisi*, 15 (57-58), 2010, 95-125.
- Ebeling, Richard M., “F. A. Hayek: Bir Yüzyılın Değerlendirilmesi”, (Çev. Atilla Yayla), *Liberal Düşünce Dergisi*, 4 (15), 1999, 99-104.

- Ebeling, Richard M., “Ludwing von Mises: Özgürlüğün Ekonomi Politikçisi”, (Çev. Seval Yaman), *Liberal Düşünce Dergisi*, 12 (45-46), 2007, 127-143.
- Eren, Ahmet Arif – Sert, Mesut, “Hayek ve Polanyi’nin İktisadi Düşüncelerinin Oluşumunda Viyana ve Budapeşte Etkisi”, *Ekonomik Yaklaşım Dergisi*, 19 (67), 2008, 21-46.
- Fromm, Erich, *Özgürlükten Kaçış*, (Çev. Selçuk Budak), Öteki Yayınevi, Ankara 1993.
- Fukuyama, Francis, *Büyük Çözülme, İnsan Doğası ve Toplumsal Düzenin Yeniden Oluşturulması*, (2. Baskı), (Çev. Hasan Kaya), Profil Yayıncılık, İstanbul 2009.
- Gamble, Andrew, *Hayek: The Iron Cage of Liberty*, Polity Press, USA 1988.
- Gamble, Andrew, “Hayek ve Sol”, (Çev. Ataç Unlu), *Liberal Düşünce Dergisi*, 2 (6), 1997, 23-31.
- Giddes, Anthony, *Toplumun Kuruluşu*, (Çev. Hüseyin Özel), Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara 1999.
- Gökberk, Macit, *Felsefe Tarihi*, (18. Baskı), Remzi Kitabevi, İstanbul 2008.
- Gray, John, *Post-Liberalizm*, (Çev. Müfit Günay), Dost Kitabevi Yayınları, Ankara 2004.
- Güngör, Süleyman, “Yeni Sağın Temsilcisi Olarak Hayek ve Demokrasiye Bakışı”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1 (1), 1996, 213-227.
- Güvenç, Bozkurt, *İnsan ve Kültür*, (4. Baskı), Remzi Kitabevi Yayınları, İstanbul 1984.
- Güvenç, Nazım, *Hayekizm*, BDS Yayınları, İstanbul 1999.
- Hançerlioğlu, Orhan, “Özgecilik”, *Felsefe Ansiklopedisi*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1978, V, 94-95.
- Hanratty, Gerald, *Aydınlanma Filozofları: Locke, Hume ve Berkeley*, (Çev. Tuncay İmamoğlu-Celal Büyük), Anka Yayınları, İstanbul 2002.
- Hayek, Friedrich August von, “Bilginin Toplumda Kullanımı”, (Çev. Turan Yay), *Liberal Düşünce Dergisi*, 12 (45-46), 2007, 165-177.

- Hayek, Friedrich August von, “Entelektüeller ve Sosyalizm”, (Çev. H. Emre Bağce), *Doğu-Batı Dergisi*, 8 (30), 2004, 243-261.
- Hayek, Friedrich August von, *Hukuk, Yasama ve Özgürlük, I. Kitap, Kurallar ve Düzen*, (Çev. Atilla Yayla), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2012.
- Hayek, Friedrich August von, *Hukuk, Yasama ve Özgürlük, II. Kitap, Sosyal Adalet Serabı*, (Çev. Mustafa Erdoğan), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2012.
- Hayek, Friedrich August von, *Hukuk, Yasama ve Özgürlük, III. Kitap, Özgür Bir Toplumun Siyasi Düzeni*, (Çev. Mehmet Öz), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2012.
- Hayek, Friedrich August von, *Kölelik Yolu*, (4. Baskı), (Çev. Turhan Feyzioğlu-Yıldırım Arsan-Atilla Yayla), Liberte Yayınları, Ankara 2010.
- Hayek, Friedrich August von, “Kuruculuğun Hataları”, (Çev. Simten Çoşar), *Liberal Düşünce Dergisi*, 2 (7), 1997, 110-124.
- Hayek, Friedrich August von, *Özgürlüğün Anayasası*, (Çev. Yusuf Ziya Çelikkaya), BigBang Yayınları, Ankara 2013.
- Hobbes, Thomas, *Leviathan*, (Çev. Semih Lim), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1993.
- Horkheimer, Max, *Akil Tutulması*, (6. Baskı), (Çev. Orhan Koçak), Metis Yayınları, İstanbul 2005.
- Horne, Thomas A., “Bernard Mandeville”, *Blackweel’in Siyasal Düşünceler Ansiklopedisi*, (Çev. Bülent Peker-Nevzat Kıracı), Ümit Yayıncılık, Ankara 1995, C. II, 97-98.
- Horwitz, Steven, “Smith’ten Menger’e ve Hayek’e: Kendiliğinden Doğan Düzen Geleneğinde Liberalizm”, (Çev. Atilla Yayla), *Liberal Düşünce Dergisi*, 16 (64), 2011, 91-107.
- Hume, David, *Ahlak*, (Çev. Nil Şimşek), Dergâh Yayınları, İstanbul 2010.
- Hume, David, *İnsan Zihni Üzerine Bir Araştırma*, (Çev. Selmin Evrim), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1945.

- İmre, A. Gülçin, *Avusturya Okulu İçinde Ludwing von Mises ve İktisadi Düşünceye Katkısı*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2006.
- Karakaş, Âdem ve Alp, Salih, “F. A. Hayek’in Yaklaşımıyla Piyasa Mekanizması ve Özgürlük”, *Liberal Düşünce Dergisi*, 11 (43), 2006, 5-29.
- Kara, Mine, “Yerleşik İktisatta Bireycilik: Adam Smith ve Friedrich von Hayek Üzerine Bazı Gözlemler”, (Der. Mine Kara-N. Emrah Aydınonat), *Görünmez Adam Smith*, (ss.117-137), İletişim Yayınları, İstanbul 2010.
- Kart, Berfin, “Kant ve Nietzsche’de Eleştirel Düşünce Açısından İnsan Sorunu”, *Felsefe Logos Dergisi*, 8 (30-31), 2006, 339-347.
- Kirzner, Israel M., “Mises ve Onun Kapitalist Sistem Anlayışı”, (Çev. Turan Yay), *Liberal Düşünce Dergisi*, 15 (59-60), 2010, 7-21.
- Köktaş, Mümin, *İskoç Aydınlanması: Bir Sivil Toplum Perspektifi*, (Yayınlanmamış doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2010.
- Kuyucuoğlu, İsa, “Sosyolojinin Kuruluşunu Etkileyen Düşünce Akımları ve Klasik Sosyolojide Yöntem Tartışmaları”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8 (36), 2015, 674-687.
- Lukacs, Georg, *Aklın Yıkımı-I*, (Çev. Ayşen Tekşen Kapkın), Payel Yayınları, İstanbul 2006.
- Madenci, Can, “Hayek’in ‘İktisat ve Bilgi’sini Takdim”, *Liberal Düşünce Dergisi*, 14 (53-54), 2009, 129-134.
- Madenci, Can, *İktisadi Hesaplama Tartışması ve Hayek*, (Yayınlanmış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2009.
- Mill, John Stuart, *Hürriyet*, (Çev. Mehmet Osman Dostel), Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1997.
- Mises, Ludwing von, “Anti-Kapitalist Zihniyet”, (Çev. Mustafa Metin), (2. Baskı), (Der. Atilla Yayla), *Sosyal ve Siyasal Teori*, (ss. 493-502), Siyasal Kitabevi, Ankara 1999.

- Mollaer, Fırat, “Rasyonalist Düşünce Geleneği Karşısında Muhafazakarlık: Burke’ten Hayek’e”, *Muhafazakar Düşünce Dergisi*, 1 (2), 2004, 157-193.
- O’Neill, John, *Piyasa: Etik, Bilgi ve Politika*, (Çev. Şen Süer Kaya), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2001.
- Öymen, Örsan K., “David Hume”, (Ed. Ahu Tunçel-Kurtul Gülenç), *Siyaset Felsefesi Tarihi: Platon’dan Zizek’e I-II*,(ss.283-294), Doğu Batı Yayınları, Ankara 2013.
- Özipek, Bekir Berat, “Özgürlüğü ‘Kölelik Yolu’yla Anlamak”, *Liberal Düşünce Dergisi*, 1 (2), 1996, 122-138.
- Öztürk, Fahriye, “Hayek’in Düşüncesinde Rekabet”, *Ekonomik Yaklaşım Dergisi*, 15 (51), 2004, 93-108.
- Peterson, William H., “Liberal Bir Fikir Devi: Mises”, (Çev. Cennet Uslu), *Liberal Düşünce Dergisi*, 4 (16), 1999, 142-146.
- Petsaulas, Christina, *Hayek’s Liberalism and Its Origins: His Idea of Spontaneous Order and The Scottish Enlightenment*, Routledge Studies in Social and Political Thought, London 2001.
- Popper, Karl, *Açık Toplum Düşmanları 2*, (2. Baskı), (Çev. Harun Rızatepe), Remzi Kitapevi, İstanbul 1989.
- Popper, Karl, *Tarihsiciliğin Sefaleti*, (Çev. Sabri Orman), Plato Film Yayınları, İstanbul 2008.
- Rathbard, Murray N., “Ekonomik Krizler, İş Çevrimleri, Mises ve Çağımızın Paradigması”, (Çev. Mustafa Acar), *Liberal Düşünce Dergisi*, 13 (51-52), 2008, 33-45.
- Robertson, John C., “Adam Ferguson”, *Blackwell’in Siyasal Düşünce Ansiklopedisi-I*, (Çev. Bülent Peker-Nevzat Kıraç), Ümit Yayıncılık, Ankara 1994, I, 260.
- Roche III, George C., “The Relevance of Friedrich A. Hayek”, (Ed. Fritz Machlup), *Essays on Hayek*, (ss. 1-13), Routledge & Kegan Paul, London 1977.
- Rodis-Lewis, Genevieve, *Descartes ve Rasyonalizm*, (Çev. Haldun Karyol), İletişim Yayınları, İstanbul 1993.

- Rousseau, Jean Jacques, *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı*, (8. Baskı), (Çev. Rasih Nuri İleri), Say Yayınları, İstanbul 2004.
- Rousseau, Jean Jacques, *Toplum Sözleşmesi*, (4. Baskı), (Çev. Vedat Günyol), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2010.
- Sarfati, Metin, “Görünmeyen El Metaforu”, (Der. Mine Kara-N. Emrah Aydınolat), *Görünmez Adam Smith*, (ss.197-219), İletişim Yayınları, İstanbul 2010.
- Savaş, Vural Fuat, “Görünmez El, Rasyonellik ve Yozlaşma: Liberal Yaklaşım”, *Liberal Düşünce Dergisi*, 2 (8), 1997, 43-54.
- Sena, Cemil, ”Adam Ferguson”, *Filozoflar Ansiklopedisi*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1976, II, 114-116.
- Sena, Cemil, ”Bernard de Mandeville”, *Filozoflar Ansiklopedisi*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1976, III, 366-368.
- Sena, Cemil, ”David Hume”, *Filozoflar Ansiklopedisi*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1976, II, 469-479.
- Shayegan, Daryush, *Melez Bilinç*, (Çev. Haldun Bayrı), Metis Yayınları, İstanbul 2013.
- Shayegan, Daryush, *Yaralı Bilinç*, (3. Baskı), (Çev. Haldun Bayrı), Metis Yayınları, İstanbul 2012.
- Skousen, Mark, “Her Şey Adam ile Başladı”, (Çev. İsmail Akbulut-Özlem Çağlar Yılmaz), *Liberal Düşünce Dergisi*, 15 (59), 2010, 199-203.
- Söğütlü, İlyas, “İki Farklı Epistemoloji İki Farklı Siyaset: Rasyonalist ve Ampirist Siyasetin Felsefi Kökenleri”, *Liberal Düşünce Dergisi*, 13 (51-52), 2008, 197-215.
- Turan, Müslüm, “Modern Düşüncede İnsan Doğası Kavrayışı”, *Felsefe Logos Dergisi*, 10 (32), 2007, 45-63.
- Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük*, (6. Baskı), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1974.
- Türk, Hüseyin, “Evrin Düşüncesinde Teleoloji”, *Felsefe Dünyası Dergisi*, (25), 1997, 40-51.

- Wells, Calvin, *İnsan ve Dünyası*, (2. Baskı), (Çev. Bozkurt Güvenç), Remzi Kitabevi, İstanbul 1984.
- Yaka, Aydın, *Sosyal Değişme: Türk Modernleşmesi*, Gündoğan Yayınları, İstanbul 2011.
- Yaşar, Abdullah (Der.), *Dünya Tarihine Yön Verenlerden 101 Etkili Söz*, (3. Baskı), Hayat Yayınları, İstanbul 2008.
- Yayla, Atilla, *Hayek'in Liberalizm Anlayışı*, Kesit Yayınları, İstanbul 2012.
- Yayla, Atilla, *Liberalizm*, (4. Baskı), Turhan Kitapevi Yayınları, Ankara 1992.
- Yayla, Atilla, *Özgürlük Yolu: Hayek'in Sosyal Teorisi*, (2. Baskı), Liberte Yayınları, Ankara 2010.
- Yay, Turan, *F. A. Hayek'te İktisadi Düşünce*, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa 1993.
- Yazgan, Şükrü, "Karmaşık Sosyal Sistemlerde 'Düzen' Kalıplarının Fraktal Yapısı", *Science and Engineering Journal of İstanbul Kültür University*, 4 (2), 2006, 209-221.
- Yıldırım, Engin – Duman, Mehmet, "Hayek ve Piyasanın Kendiliğinden Düzeni", *İstanbul Üniversitesi Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, (41-42), 1998, 239-252.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Sedat BİNİCİ
Doğum Yeri ve Tarihi	Erzurum / 25. 02. 1986
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü.
Y. Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe Anabilim Dalı, Felsefe Tarihi Bilim Dalı.
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce
Bilimsel Faaliyetleri	
İş Deneyimi	
Stajlar	Erzurum Nenehatun Kız Anadolu Lisesi
Projeler	
Çalıştığı Kurumlar	
İletişim	
E-Posta Adresi	sedatbinici_86@hotmail.com.tr
Tarih	06. 08. 2016